

**T.C.**  
**ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YUGOSLAVYA'DAN BOSNA-HERSEK'E BİR İÇ**  
**SAVAŞIN ANATOMİSİ**

**BURCU ALBAYRAK DÖNMEZ**

**HAZİRAN 2015**

**T.C.**  
**ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**ULUSLARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**YUGOSLAVYA'DAN BOSNA-HERSEK'E BİR İÇ**  
**SAVAŞIN ANATOMİSİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan**  
**Burcu ALBAYRAK DÖNMEZ**

**Danışman**  
**Doç. Dr. Ali YAMAN**

**BOLU 2015**

**Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,**

Burcu Albayrak Dönmez'e ait, “**Yugoslavya’dan Bosna Hersek’e Bir İç Savaşın Anatomisi**” adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak oybirliğiyle /oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

**26/06/2015**

|                            | <b>Unvan, Adı, Soyadı</b>          | <b>İmza</b> |
|----------------------------|------------------------------------|-------------|
| <b>Üye (Tez Danışmanı)</b> | : Doç. Dr. Ali Yaman               | .....       |
| <b>Üye</b>                 | : Yrd. Doç. Dr. Fatih Yaşlı        | .....       |
| <b>Üye</b>                 | : Yrd. Doç. Dr. Bahar Turhan Hurmi | .....       |

---

**Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı****Doç. Dr. Erol Öztürk****Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü**

## **ETİK UYGUNLUK BEYANI**

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum, “**Yugoslavya’dan Bosna Hersek’e Bir İç Savaşın Anatomisi**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulmuş kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

**Burcu ALBAYRAK DÖNMEZ**

**26.06.2015**

## ÖN SÖZ

Eski Yugoslavya'dan Bosna-Hersek'e uzanan çatışma tarihini ele aldığım tez çalışmamı yazarken önümde iki amaç vardı. Bunlardan ilki, Bosna-Hersek'te ortaya çıkan savaş hakkında bir şeyler söylemekti, çünkü bu savaş geçmişle bugün arasında bağlantılar kurulduğunda akranlarımın Bosnalı dediği, büyüklerimin Yugoslav olarak bildiği ezber bozan bir tarihe sahipti. Diğer amacım ise bir meraktan türedi. Geniş ailemin bugün Sırbistan ve Bosna-Hersek sınırlarında yaşayan mensuplarıyla görüşmelerim tez çalışmamın ilham kaynağı oldu. Biz savaşların, göçlerin ve zamanın farklılaştırdığı nesiller olarak aynı dilde tarihi yeniden yorumlamaya çalıştık. Akademisyenlik hayali ile çıktığım bu yolda, ilk aşamayı geride bırakırken belki de en çok teşekkür etmem gerekenler de onlar.

Beni evlerinde misafir eden, daha çok görüşmeciye ulaşmak için her gün saatlerce mesai yapan, bana yol gösterdikleri ve desteklerini esirgemedikleri için İSMET, NİSVET, REFİJA, AİDA, MERSİHA, BENO, ADNAN, AİDA, HANA ve ERCAN'a teşekkürü borç bilirim. Bunun yanında değerli bilgilerini benimle paylaşan başta HAMDİJA, AZRA, VİJEKO, RAJKO olmak üzere tüm görüşmecilerime de sonsuz teşekkürler.

Desteklerini ve güvenlerini yürekten hissettiğim, umutsuzluğa kapıldığım her an beni cesaretlendiren değerli AİLEME varlıklarından dolayı önce şükür sonra da çok teşekkür ederim. Tüm bu süreçte yanımda olan, bana inanan, beni cesaretlendiren, bakış açımı değiştiren değerli eşim RASİM ÖZGÜR DÖNMEZ'e bir kez daha teşekkür ederim.

Kıymetli vakitlerini ayırdıkları ve fikirlerini benimle paylaştıkları için tez danışmanım Sayın ALİ YAMAN'a bir kez daha bu vesile ile teşekkür ederim. Ayrıca bu süreçteki yardımlarından dolayı NUH UÇGAN'a da teşekkürü borç bilirim.

Burcu ALBAYRAK DÖNMEZ

## ÖZET

### YUGOSLAVYA'DAN BOSNA-HERSEK'E BİR İÇ SAVAŞIN ANATOMİSİ

**Burcu ALBAYRAK DÖNMEZ**

**Yüksek Lisans Tezi**

**Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı**

**Danışman: Doç. Dr. Ali YAMAN**

**Haziran 2015, 108 + XII SAYFA**

Bu tez çalışmasının amacı, Bosna Hersek'te 1992 yılında çatışmayla sonlanan Osmanlı millet sistemini ve Tito sonrası dönemde onun bir devamı olarak sürdürülen çok kültürlülük projesini, Dayton Barış Anlaşması sonrasında da içine alacak şekilde anlamaya çalışmaktır. Bu anlamda bu tezin hipotezi; Sırp, Hırvat, Boşnak etnisitelerinin, kısa süren görece refah dönemleri olsa da, uluslararası ve iç faktörlerin etkisiyle birbirlerine karşı çatışmacı bir şekilde yeniden etnik duvarlarını örerek, milliyetçilik geliştirdikleri için çok kültürlülük projesinin işlemediğini tarihsel örneklerle ortaya koymaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde, "Etniklik" kavramının üzerinde durulmuştur. Etnisite olgusu ile ilişkilendirilen azınlık, ırk, kimlik, Etnik- milliyetçilik terimleri irdelenmiştir. Konu bağlamında Yugoslavya'dan Bosna-Hersek'e yaşanan etnik çatışmaların teorik nedenleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde, Sırp, Hırvat ve Boşnak etnisitelerinin yüzyıllar süren antagonistik tavırlarının tarihsel arka planı analiz edilmiştir. Bosna Savaşı bu anlamda eski nefretlerin vuku bulduğu bir alan olmuştur. Üçüncü bölümünde ise savaşı bitirmek adına imzalanan Dayton Barış Anlaşması ve sonuçları tartışılmıştır. Bölgede yapılan gözlemler ve sözlü tarihsel anlatılara referansla Dayton Barış Anlaşması öncesi ve sonrası analiz edilmiştir. Dayton Barış Anlaşması, kısa vadede barış getirirken bölgedeki etnik milliyetçiliğin daha da keskinleşmesi,

devlet ve parlamenter sistemin yetersizlikleri ve ÷lkedeki içsel ve uluslararası ilişkiler dengelerindeki ağır kırılmalık Dayton Barış Anlaşması'nı demode ve işlevsiz hale getirmiştir. Bu süreçte çok kültürlölük devam ediyor gibi gözükse de bölgede dondurulmuş savaşın esintileri ciddi bir şekilde hissedilmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Bosna-Hersek'te Etnik Savaş, Dayton Barış Anlaşması, Milliyetçilik, Etnik Çatışmalar.

## **ABSTRACT**

### **THE ANATOMY OF THE CIVIL WAR: FROM FORMER YUGOSLAVIA TO BOSNIA-HERZEGOVINA**

**Burcu ALBAYRAK DÖNMEZ**

**Master Thesis**

**The Department of International Relations**

**Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Ali YAMAN**

**June 2015, 108 + XII PAGES**

The aim of the thesis is to understand why the project of multiculturalism constructed in Tito period that can be read as the transformation of the Ottoman Millet System to universal socialist citizenship in Bosnia Herzegovina resulted in an intrastate war in 1990s and enactment of the Dayton Peace Agreement did not function. The argument of the thesis is patterned on the fact that although Bosnian, Croatian and Serbian ethnicities had relatively lived in peace in short term in history they reconstructed their ethnic walls against each other by means of domestic and international dynamics.

The first section of the study focuses on the concept of ethnicity and analyses the relationship between related concepts such as ethnicity, race and nationalism. The second section evaluates the backstage of the antagonistic positions of the Serbian, Croatian and Bosnian ethnicities. Regarding the fact that the study argues that the Bosnian war was an outcome of an ancient hatreds. The third section discusses the Dayton Peace Agreement and its results and effects in the country by means of observation and the oral History of people experienced the war. The dissertation argues that the Dayton, nevertheless, brings peace in short term it led to sharpening ethnic

nationalism, insufficiency of state and the parliamentary system. This makes Dayton dysfunctional in this process that frozen war is strongly felt under the grounds of multiculturalism.

**Key Words:** Ethnic War in Bosnia Herzegovina, Dayton Peace Agreement, Nationalism, Ethnic Conflict.

## İÇİNDEKİLER

|                                                                              |               |
|------------------------------------------------------------------------------|---------------|
| <b>ONAY SAYFASI.....</b>                                                     | <b>ii</b>     |
| <b>ETİK UYGUNLUK BEYANI.....</b>                                             | <b>iii</b>    |
| <b>ÖNSÖZ.....</b>                                                            | <b>iv</b>     |
| <b>ÖZET.....</b>                                                             | <b>v</b>      |
| <b>ABSTRACT.....</b>                                                         | <b>vii</b>    |
| <b>İÇİNDEKİLER.....</b>                                                      | <b>ix</b>     |
| <b>TABLolar LİSTESİ.....</b>                                                 | <b>xi</b>     |
| <b>KISALTMALAR LİSTESİ.....</b>                                              | <b>xii</b>    |
| <br><b>GİRİŞ.....</b>                                                        | <br><b>1</b>  |
| <br><b>I. BÖLÜM.....</b>                                                     | <br><b>4</b>  |
| <b>1. ETNİK ÇATIŞMALAR VE NEDENLERİ.....</b>                                 | <b>4</b>      |
| 1.1. Etnisite Nedir?.....                                                    | 4             |
| 1.2. Etnisite; Irk, Kimlik, Azınlık ve Etnik-Milliyetçilik İlişkisi.....     | 8             |
| 1.2.1. Etnisite ve Kimlik İlişkisi.....                                      | 9             |
| 1.2.2. Etnisite ve Irk İlişkisi.....                                         | 9             |
| 1.2.3. Etnisite ve Azınlıklar İlişkisi.....                                  | 11            |
| 1.2.4. Etnisite ve Milliyetçilik İlişkisi.....                               | 14            |
| 1.3. Etnik Çatışmalar ve Nedenleri.....                                      | 16            |
| <br><b>II. BÖLÜM.....</b>                                                    | <br><b>22</b> |
| <b>2. ESKİ YUGOSLAVYA'DAN BOSNA-HERSEK'E ÇATIŞMA TARİHİ.....</b>             | <b>22</b>     |
| 2.1. İkinci Dünya Savaşı'na Kadar Yugoslavya.....                            | 23            |
| 2.2. İkinci Dünya Savaşı'ndan Josip Broz Tito Dönemine Kadar Yugoslavya..... | 37            |

|                                                                                                     |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 2.3. Josip Broz Tito'nun Ölümünden Sonra Artan Milliyetçilik ve Parçalanan Yugoslavya'ya Gidiş..... | 43 |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|----|

### **III. BÖLÜM.....51**

#### **3. SAVAŞ SONRASI ANLATILARI.....51**

|                                                                                                                       |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| 3.1. Eski Yugoslavya Döneminde Etnisitelerin Durumu ve Kısa Süreli Görece Refah Dönemi: Sözlü Tarih ve Etnografi..... | 53 |
| 3.1.1. Huzursuzluğun Katalizörü Olarak Ekonomi.....                                                                   | 53 |
| 3.1.2. Üst Kimliğin Bozulması.....                                                                                    | 61 |
| 3.2. Savaş Dönemi ve Yeniden Etnikleşme: Boşnakların Milliyetçileşmesi.....                                           | 66 |
| 3.3. Dayton Barış Anlaşması ve Sonrası.....                                                                           | 73 |
| 3.3.1. Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti.....                                                              | 81 |
| 3.3.2. Yüksek Temsilcilik ve Barış Uygulama Konseyi.....                                                              | 83 |
| 3.3.3. Dayton Sonrası Bosna-Hersek.....                                                                               | 84 |
| 3.3.3.1. Siyasi ve Bürokratik Hantallıklar.....                                                                       | 86 |
| 3.3.3.2. Ekonomik Hantallıklar.....                                                                                   | 88 |
| 3.3.3.3. Sosyal Hantallıklar.....                                                                                     | 90 |

### **IV. BÖLÜM.....92**

#### **4. SONUÇ.....92**

#### **KAYNAKLAR.....97**

#### **EKLER.....102**

|                                        |     |
|----------------------------------------|-----|
| EK 1: Gramatika Bosanskoga Jezika..... | 103 |
|----------------------------------------|-----|

## TABLÖLAR LİSTESİ

|                                                                           |    |
|---------------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Tablo 3.1:</b> Yıllık Ekonomik Gelişim Oranları 1981-1988 (Yüzde)..... | 59 |
| <b>Tablo 3.2:</b> Bosna-Hersek Kantonları.....                            | 81 |

## KISALTMALAR LİSTESİ

|                 |                                                                                                    |
|-----------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>AB</b>       | : Avrupa Birliği                                                                                   |
| <b>ABD</b>      | : Amerika Birleşik Devletleri                                                                      |
| <b>AT</b>       | : Avrupa Topluluğu                                                                                 |
| <b>EUFOR</b>    | : European Union Forces/ Avrupa Birliği Güçleri                                                    |
| <b>HDZ</b>      | : Hrvatska Demokratska Zajednica/ Hırvat Demokratik Birliği                                        |
| <b>SFOR</b>     | : Stabilisation Force/ İstikrar Güçleri                                                            |
| <b>IFOR</b>     | : Implementation Force/ Uygulama Güçleri                                                           |
| <b>OHR</b>      | : Office of High Representative/ Yüksek Temsilcilik Bürosu                                         |
| <b>PIC</b>      | : Peace Implementation Council/ Barış Uygulama Konseyi                                             |
| <b>UNPROFOR</b> | : United Nations Protection Force/ Birleşmiş Milletler Koruma Gücü                                 |
| <b>JNA</b>      | : Yugoslav National Army/ Yugoslav Halk Ordusu                                                     |
| <b>SDA</b>      | : Stranka Demokratska Akcije/ Demokratik Eylem Partisi                                             |
| <b>SDS</b>      | : Srpska Demokratska Stranka/ Sırp Demokratik Partisi                                              |
| <b>RS</b>       | : Republica Srpska/ Sırp Cumhuriyeti                                                               |
| <b>NATO</b>     | : North Atlantic Treaty Organization/ Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü                              |
| <b>AVNOJ</b>    | : Antifašistiko Vijeće Narodnog Osloboenja Jugoslavije/ Anti Faşist Yugoslav Halk Kurtuluş Konseyi |
| <b>AET</b>      | : Avrupa Ekonomik Topluluğu                                                                        |
| <b>YKP</b>      | : Yugoslav Komünist Partisi                                                                        |
| <b>SBKP</b>     | : Sovyetler Birliği Komünist Partisi                                                               |
| <b>SSCB</b>     | : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği                                                           |
| <b>BHF</b>      | : Bosna Hersek Federasyonu                                                                         |

## GİRİŞ

1990'lı yıllarda yaşanan Bosna Savaşı'nın etkilerini bugün bile görmek mümkündür. Çok yakın bir tarihte Avrupa'nın ortasında yaşanan kıyım, milyonlarca insanı yerinden, yurdundan etmiş ve yüz binlerce insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Savaş üç yıl sürmesine rağmen etkileriyle günümüze kadar ulaşan acı bir bilanço da gözler önüne sermiştir. Savaş sırasında gerçekleşen sistematik tecavüzler, kurulan açlık ve işkence kamplarından hayatta kalmayı başaran insanların oluşturduğu sorunlu toplum, kendini başka bir savaşın içinde bulmuştur. Bosna Savaşını üç yıl içerisinde olup biten bir savaş olarak ele almak yanlış bir yaklaşım olur. Bosna Savaşı, Bosna Hersek'te yaşayan ve kendini bölgede otokton olarak gören üç etnisitenin çatışmasının yalnızca bir kesitini yansıtır.

Bosna Hersek sahip olduğu etnik çeşitlilik bakımından minyatür Yugoslavya olarak anılmaktadır. Yüzyıllarca bu bölgede Sırp, Hırvatlar ve Boşnaklar yan yana mahallelerde, evlerde yaşamış; aynı iş yerlerinde çalışmış, karışık evlilikler yapmışlardır. Belli konularda farklılık gösterebilirler de üç etnisitenin halkının ırk, dil ve günlük yaşam ritüelleri bakımından aynı olduğunu söyleyebiliriz. Dışarıdan bakıldığında 1992 yılında patlak veren savaş, bu ilişkileri çözmüş gibi görünse de işin aslı bölgenin çatışma tarihinde aranmalıdır. Neredeyse her elli yılda bir yaşanan bölge halkı için bu öfkenin tarihini Slavların bölgeye geliş tarihi olan VII. yüzyıla kadar götürmek mümkündür.

Bu tez çalışmasının amacı, Bosna Hersek'te 1992 yılında çatışmayla sonlanan Osmanlı millet sistemini ve Tito sonrası dönemde onun bir devamı olarak sürdürülen çok kültürlülük projesini, Dayton Barış Anlaşması sonrasını da içine alacak şekilde anlamaya çalışmaktır. Bu anlamda bu tezin hipotezi; Sırp, Hırvat, Boşnak etnisitelerinin, kısa süren görece refah dönemleri olsa da, uluslararası ve iç faktörlerin etkisiyle birbirlerine karşı çatışmacı bir şekilde yeniden etnik duvarlarını örerek, milliyetçilik geliştirdikleri için çok kültürlülük projesinin işlemediğini tarihsel örneklerle ortaya koymaktır. Literatürde, konuyla ilgili olarak yer alan birincil ve ikincil kaynaklar dikkatle incelenmiştir. Konuyla ilgili literatür genel olarak 3 ana noktada toplanmıştır. İlk olarak Balkanlar tarihi ve bölgenin çatışma tarihi ile ilgili olan kaynaklardır. Bunun yanında Eski Yugoslavya'dan günümüze bölgenin çatışma tarihi

hakkında yapılan çalışmalardan yararlanılmış ve gruplar arası öfkenin somutlaşmış örnekleri bu perspektifte aktarılmıştır (bkz. Jelavich 2013; Malcolm 1999; Kenar 2005; Mazower 2014; Ramet 2002 ). Bölgedeki çatışmaların nedenini anlayabilmek için etnisite, etnik- milliyetçilik, etnik-şiddet kavramlarının anlamları üzerine yapılan çalışmalar göz önünde bulundurulmuştur (bkz. Eriksen 2002; Smith 2002; Özkırımlı 2008; Somersan 2004; Brubaker ve Laitin 1998). Öte yandan Yugoslavya'nın parçalanmasının nedenleri ve Bosna'da patlak veren savaş ile ilgili literatür çalışmalarını da tez içerisinde görmek mümkündür (bkz. Bora 1995; Rogel 2004; Meier 1995; Volkan 1999). Çalışmamız bu üç noktayı da kapsayacak şekilde yapılandırılmıştır. Çalışmada, 2013'e kadar olan dönem ele alınmıştır. Savaş sonrası sendromu, tecavüz mağduru kadınlar için oluşturulan dernekler, savaş suçlularının yargı süreci gibi literatürde sıkça işlenen konulara değinilmemiştir

Bu çalışmada iki ayrı yöntem kullanılmıştır. İlki katılımcı gözlem yoluyla Bosna Hersek'in Zenica-Doboj kantonunun başkenti Zenica'da 2013 yılında çoğunluğu erkek olmak üzere yirmiye yakın kişi ile yapılan görüşmelerdir. Bu kişilerin seçiminde, savaş sırasında Bosna Hersek'te olup savaşı yaşamış olmaları kıstas alınmıştır. Bu görüşmeler ağırlıklı olarak Boşnaklarla yapılmış olup diğer etnisitelerden insanların da katılımı ile tamamlanmıştır. İkinci yöntem ise, Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'da, Tito'nun Yugoslavya'sı ve son Bosna Savaşını yaşamış yaşları altmışın üzerinde bir Sırp, bir Hırvat ve bir Boşnak ile yapılan sözlü tarih çalışmasıdır. Bu yöntemle yapılan görüşmelerde, kişilerin kendi hayat hikâyelerinden hareketle bölge tarihini anlatmaları istenmiştir. Saraybosna'da doğmuş, büyümüş ve yaşlanmış bu üç kişiye, "Bosna-Hersek'te kendisini otokton olarak gören ve belli sayıya ulaşmış farklı etnisitelerin bir arada yaşaması mümkün müdür?" sorusu sorularak grupların ait olduğu etnisite baz alınarak hem gelecekte beklenenleri hem de geçmişi değerlendirmeleri istenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, etnisite kavramı açıklanmıştır. Bunu yaparken de günlük yaşamda sürekli "etnisite" kavramı ile karıştırılan "İrk, Kimlik, Azınlık, Etnik-Milliyetçilik" terimleri ile karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Diğer yandan, etnik çatışmalar ve nedenlerine yer verilerek bir etnik grubu çatışmaya iten sebepler, şiddet ve siyasallaşma ilişkisine de ışık tutulmuştur. Bu sebepler uluslararası ilişkilerin realist bakış açısı, oyun teorileri ve kültürel yaklaşımları ile ilişkilendirilmiştir.

İkinci bölümde, Yugoslavya'nın ve sonrasında ardılı Bosna-Hersek'in çatışma tarihi üç başlık altında incelenmiştir. Bunlar: İkinci Dünya Savaşına kadar Yugoslavya, İkinci Dünya Savaşından Josip Broz Tito Dönemine Kadar Yugoslavya, Tito'nun Ölümünden Sonra Artan Milliyetçilik ve Parçalanan Yugoslavya'ya Gidiş şeklinde kategorilere ayrılmıştır. Başlıklar incelenirken tarihsel kronoloji bir yana gruplar arasında öfkeyi arttıran ve günümüze kadar uzanan anlaşmazlıkları besleyen mitolojiler ve efsanelere yer verilmiştir.

Tezin üçüncü ve son bölümünde ise yöntemde belirtilen çalışmaya yer verilmiştir. Katılımcı gözlem ve sözlü tarih metotlarıyla oluşturulan görüşmelerde sorulan açık uçlu sorular şu şekilde kategorilere ayrılarak incelenmiştir: Eski Yugoslavya döneminde etnisitelerin durumu ve kısa dönemlik görece refah dönemi, Savaş dönemi ve yeniden etnikleşme: Boşnakların milliyetçileşmesi, Dayton Barış Anlaşması ve sonrası.

# I. BÖLÜM

## 1. ETNİK ÇATIŞMALAR VE NEDENLERİ

### 1.1. Etnisite Nedir?

Ulus-devletin dönüşüm içinde olduğu bir çağda devletsiz ulusların -veya etnik grupların- devlet taleplerini doruğa çıkardığı dönemdeyiz. Bu durum bizi modernitenin ilerlemeci tarih anlayışının tersine, etnik ve siyasi çatışmaların en kanlılarına tanıklık etmeye zorlamaktadır. Bu anlamda aydınlanmanın Kantçı bütünsel özne idealinin dışında etnik ve dinsel kimliklerin ön plana çıktığı geç modern bir dönemi yaşamaktayız. Bu sebeple etnik çatışmalar özellikle Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte daha da yoğun bir hale gelmiştir. Bu yüzden etnisite kavramının irdelenmesi çalışmamız bağlamında önem kazanmaktadır.

Yunanca “ethnos” kökünden gelen etnik; topluluk, kabileler, insanlar anlamında kullanılmıştır (Volkan 1999: 31). Kelimenin sözlüklerde ilk yer alışı ise 1972’de yayımlanan Oxford English Dictionary’de olmuştur. Sözlüklerde bu haliyle kullanımı etnisitenin yeni bir kavram olduğu izlenimini uyandırır da hem Yunancaya dayanan kökünden hem de on dördüncü yüzyılda İngiliz literatüründe görülmesinden, kavramın yeni olmadığı anlaşılmaktadır (Eriksen 2002: 15). On dördüncü yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar Birleşik Devletler ’de “etnikler” ırksal özellikleri vurgulamak için kullanılmıştır. Yine o dönemde İngiliz soyunun dışında kalan insanlar (Yahudiler, İtalyanlar, İrlandalılar vb...) için kendilerinden olmadığını hatırlatmak ve daha aşağı olduklarını ifade etmek için kullanılmıştır. 1960’lardan sonra ise sosyal antropolojide sık kullanılan bir terim olmuştur (Eriksen 2002: 15).

“Etnik” kelimesinin günümüze kadar her yüzyılda uğradığı anlam değişikliği birçok tartışmanın sebebi olmuştur. Bu da “Etnisite” teriminin hem tanımlanmasında güçlük yaratmış hem de ırk, milliyetçilik, kimlik, azınlık gibi birçok terimle

karıştırılmasına sebep olmuştur. Etnisite; ırk, milliyetçilik, kimlik, azınlık gibi terimlerin doğrudan eş anlamlısı olmamakla birlikte onları da içine alan bir çadır işlevi görür. Antropolog Georges De Vos (1975) bir etnik grubu, “aynı geleneklere sahip ve bu gelenekleri diğer insanlarla paylaşmayan insanlar” olarak tanımlar (Aktaran: Volkan 1999: 31-32). De Vos, bahsettiği geleneklerin içerisini ise dini inançlar, davranışlar, dil, paylaşılan bir tarih ve onun sürekliliği, ortak bir ataya sahip olma gibi kriterlerle doldurmaktadır. (Volkan 1999: 31-32).

Anthony D. Smith ise bir etnik grubun oluşmasında altı temel nitelik sıralamaktadır. “1) kolektif bir ad, 2) ortak bir soy miti, 3) paylaşılan tarihi anlar, 4) ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha çok unsur, 5) özel bir “yurtla” bağ, 6) nüfusun önemli bir kesiminde dayanışma duygusu” (Smith 2010: 42).

“Kolektif bir ad” bir etni için diğerlerinden ayrışma ve kendini tanımlama bağlamında çok önemlidir. Bir etnin kolektif adı, dışarıda kalanlar için sadece ötekini tanımlamak için kullanılsa da o adın kapsadığı kişiler için mistik nitelikler barındıran, gücünü, kökenlerini, varoluşlarını hatırlatan bir simgedir. Kolektif isimler bir kişi ya da klandan gelebildiği gibi kent ya da bölgeden de ilham alınarak oluşturulmaktadır (Smith 2002: 48).

Bir etnin kolektif bir adla bağlı olduğu topluluğa aidiyet hissetmesi ise esasında hayali bir soy mitine dayanır. Hatta Smith (2010: 43)’e göre “...den geldik” duygusu kim olduğumuzun tanımlanmasında çok önemlidir. Dolayısıyla bir soy miti olmadan etnilerin hayatta kalması son derece güçtür (Smith 2010: 43). Smith (2002: 49)’e göre soy miti; aidiyete ve benzerliğe dair sorulan “neden birbirimize benziyoruz?”, “neden bir topluluk halindeyiz?” gibi sorulara şöyle yanıtlar vermektedir: “Çünkü aynı yerden geldik”. Aynı yerden geldiğine inanan kuşaklar yaşadıkları kolektif deneyimleri sonraki kuşaklara destanlar, şarkılar, şiirler aracılığı ile aktarmaktadırlar. Göç hikayeleri, savaşlar, kahramanlık hikayeleri, aynı atadan gelme, sürgün edilme gibi duygudaşlık yaratabilecek mitler vardır. Bu bağlamda gittikçe büyüyen ve birleşen mitler bir toplumun düşünsel tarihini oluşturur. Bu tarih yazımı esasında toplumun tarihinin bilimsel açıklamalarını zorlaştırmaktadır. Hayal ürünü olan pek çok mit gerçeği yansıtmaz. Ama toplumsal dayanışmanın ve topluluğun kendini tanımlayıp, diğer topluluklardan farkını vurgulamak için etkili bir yöntemdir. Soya ilişkin hikayeleri birleştirip mitoloji oluşturmak esasında modern çağ entelektüellerinin

yaptığı bir iştir ancak modern öncesinde de iyi düzenlenmiş mitoloji örnekleri bulunur (Smith 2002: 49). Yugoslavya’da da soy miti, etnilerin tarihlerini oluşturmalarında çok önemli rol oynamıştır. Tezin üçüncü bölümünde detaylı olarak Bosna’da yaşayan başat üç etnik kimliğin soy mitleri yer almaktadır. Her grup (Sırp, Hırvatlar ve Boşnaklar) “...den geldik” kurgusunu diğerinden farklı olduğunu vurgulamak için kullanmaktadır. Sırp, Boşnaklara Türk olduklarını söylemesi Boşnak soyunu farklı bir ecdata dayandırılarak kendilerinden olmadığını vurgulamak içindir (Smith 2010: 43).

Bir etni ortak bir soy mitine sahip olmanın yanında, paylaşılan tarihi anlara da sahip olmalıdır. Bu ortak tarih Smith (2010: 43)’e göre çoğu zaman bir kurgunun ötesine gidemez. Çünkü modern öncesi dönemde pek çok halk için tarih ve mit ayrımı yoktur (Smith 2010: 43). Fakat Smith (2010: 43)’e göre, yukarıda ortak bir soy mitinde de belirtildiği gibi, tarih; kayıtlarının güvenilirliği ya da nesnel olması değil bütünleştirici, eğitici amaçlarının olması dolayısıyla önemlidir. Her ne kadar “tarih değiştirilemez ve taşla yazılmıştır, geri çevrilemez.” şeklinde düşünülse de Wallerstein (2000: 100)’a göre toplumsal geçmiş “yumuşak kile” yazılmıştır ve etnikliğin oluşmasında kilit rol oynamıştır.” Wallerstein (2000: 99)’a göre “*geçmişlik, insanları bugün aksi takdirde davranmayacakları şekilde davranmaya ikna eden bir kiptir. Geçmişlik, kişilerin birbirine karşı kullandıkları bir araçtır. Geçmişlik, bireylerin toplumsallaşmaları, grup dayanışmasının korunması, toplumsal meşruiyetin oluşturulması ya da ona meydan okuması için merkezi bir öğedir. Bu nedenle geçmişlik en başta törel bir görüngü, bu nedenle siyasal bir görüngü ve her zaman için çağdaş bir görüngüdür.*” Birbirini izleyen kuşaklar ortak tarih birikimini birleştirir ve aktarırlar. Her kuşak tarih birikimine katkıda bulunarak yeni toplumsal katmanlar ortaya çıktığında ve iktidar değiştiğinde de var olan değerler hazinesine ilave yapabilir (Smith 2002: 50). Bu duruma örnek olarak eski Yugoslavya söylenebilir. 1389 Kosova Savaşı Sırp tarafından Sırp halk anlatıları, şiirler, şarkılar ve Ortodoks kilisesi tarafından efsaneleştirilmiş ve 1989’da Kosova Savaşının 600. Yıldönümünde bir milyon Sırp’a konuşan Milosević büyük Sırbistan ideasının ne olursa olsun gerçekleşeceğini söyleyerek sonraki 10 yıl sürecektir kanlı bir iç savaşa yol açmıştır (Uğurlu 2011: 241). Esasınca çokuluslu pek çok devlette etniler arası anlaşmazlıkların temelinde de farklı tarih yazımı vardır. Savaşlar, göç hikâyeleri, kuruluş hikâyeleri bir grubun diğerine bilenmesi için örnekte olduğu gibi devlet adamları tarafından sürekli kullanılan bir kozdur.

Bir etninin oluşmasında ortak kültürel değerler de ayırt edici bir unsurdur. Ortak kültürel değerlerin içerisine din, dil, renk, gelenek ve görenekler, folklor, mimari, müzik, yemek, sanat gibi pek çok nitelik alınmaktadır. Bunların içerisinde bir topluluğu diğerinden ayırt etmede en çok kullanılan dil ve din faktörüdür (Smith 2002: 53). Tez bağlamında değerlendirecek olursak, Eski Yugoslavya'daki üç başat etni ortak dili konuşuyor, benzer kültürel özelliklere sahip olmasına rağmen din konusunda ayrışmaktadırlar. Etniler tanımlanırken Boşnakların Yugoslav'dan ziyade Müslüman sıfatını kullanması etnik farklılıklarını vurgulamak içindir.

Smith'in belirttiği özelliklerle birbirine bağlanan insanlar, etnik grubunun bilincinin her daim farkında olmayabilirler. Bu bilinç ancak diğer bir grupla etkileştiğinde ortaya çıkmaktadır. Vamık Volkan bu durumu fizyolojik bir işlevle örneklendirmektedir. Volkan (1999: 37)'a göre etnisitenin farkına varmak, akciğerlerimizin daima farkında olup yaşamaya benzemektedir. Akciğerlerimiz normal olarak çalıştığında nefes alıp vermemizin farkında olamayız. Ancak eğer pnömoni (akciğer iltihabı) olursak hemen nefes alıp vermemizi fark ederiz. İnsanlar için de grup kimlikleri böyledir. Eğer tehdit altında olmazlarsa, çok fazla ilgi görmezler.

Smith (2010: 43)'e göre etnik aidiyet açısından bir diğer önemli faktör ise “özel bir yurt ile bağlıdır”. Bunun için illa o toprak parçasında ikamet etmek gerekli değildir. Ecdadın yaşadığı anayurt kutsal addedilir ve başka yerlerde ikamet ediyor olursa bile ana vatan ilham kaynağı olmaya devam etmektedir. Bir etninin üyeleri dünyanın farklı yerlerinde yaşıyor dahi olsalar “anavatanları” sembolik olarak geri dönebilecekleri bir yerdir. Burada sembolik değeri, o anavatana karşı hissedilen ortak yaşam hayali oluşturmaktadır. Etnik- Dinsel bağlamda anavatanda yer alan kutsal merkezler bir etnik topluluk için gerçek bir toprak parçasından çok daha fazla anlam taşıyabilmektedir. Anavatana sahip olmanın topluluk üyeleri için bir diğer önemi ise dışardakilerin tanımlanmasıdır. Genellikle etnik grup dışındakiler topluluğu teritoryal kökenlerine atıfla tanımlarlar. Dolayısıyla “etnik” olma “aynı anavatandan olma” ile özdeşleştirilir. Etnik topluluk üyesi anavatanında yaşamıyor olsa bile bu “... Oradan gelme” etkisi sürmektedir. Öyle ki bir etnik topluluk dağıldığı ve anayurdunu kaybettiği zaman etni olmaktan çıkmamaktadır (Smith 2002b: 55).

Anthony Smith bir etnisitenin boyutlarını son olarak nüfusun belli bir kesimindeki dayanışma duygusuyla açıklamaktadır. Daha bütün anlatmak gerekirse bir

insan ortak bir tarih, soy miti, anavatan ve kültürle kendisini diğerlerinden ayırıp bir etnik hissediyorsa tüm bu nitelikleri bir dayanışma duygusu içerisinde yapıyordur (Smith 2002b: 57).

### **1.2. Etnisite; Irk, Kimlik, Azınlık ve Etnik- Milliyetçilik İlişkisi**

Etnisite interdisipliner bir terimdir ve sosyolojinin, antropolojinin, psikolojinin ve siyaset biliminin de konusudur. Bu sebeple çağlar boyunca etnisiteyi tam anlamıyla tanımlamak ve benzer terimlerden ayırt etmek zor olmuştur. Hala literatüre bakıldığında çok değişik anlamlarını bulmak mümkündür ( Yalçın 2002: 321). Wallerstein (2000: 98)’a göre tarihsel olarak bakıldığında bilimsel literatürde başlangıçta “halk” terimi çok az kullanılmaktadır. Bunun yerine modern zamanlarda halk teriminin dalları sayılan ırk, ulus ve etnik gruplar terimleri tercih edilmektedir. Etnik gruplar terimi ise en yenisidir ve daha önceleri kullanılan “azınlık” teriminin yerine kullanılmaya başlanmıştır (Wallerstein 2000: 100). “The Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups” da etnisitenin on dört özelliğini açıklamaktadır. Bu çalışma etnisitenin var olan farklı tanımlarını birleştirmeyi amaçlamış ve aşağıda belirtildiği gibi bir çerçeve çizmiştir:

- 1) Ortak coğrafi köken
- 2) Göçebelilik
- 3) Irk
- 4) Dil ya da bir dile ait ağız/ lehçe
- 5) Dini inanç
- 6) Yakınlığın ötesindeki bağlar: komşuluk, topluluk sınırları...
- 7) Paylaşılan tarih, değerler ve semboller
- 8) Edebiyat, folklor, müzik
- 9) Yiyecek tercihleri
- 10) Yerleşim ve iş modelleri
- 11) Anavatanlarındaki iç politikaya karşı özel bir ilgi
- 12) Grubu özel olarak koruyan ve bir arada tutan kurumlar
- 13) Kendini farklı hissetme
- 14) Dışarıdakilerin onun farklı olduğuna dair algıları (Aktaran: Yalçın 2002: 322).

Görüldüğü gibi etnisiteyi oluşturan özellikler ırk, azınlık, kimlik gibi kavramları kapsar niteliktedir. Konunun daha iyi anlaşılması açısından etnisite terimiyle karşılaştırarak açıklamakta fayda vardır.

#### 1.2.1. Etnisite- Kimlik

Etnisite ve kimlik terimleri özellikle halk dilinde eş kavramlar gibi kullanılmaktadır. Kimlik, bir bireyin sahip olduğu tüm özelliklerdir. Bunun içerisine başkalarının onu nasıl gördüğü ve kişinin kendisini nasıl gördüğü dahil edilebilir. Bu bağlamda etnisite de bir kimliktir. Kendinize benzer insanlarla birlikte oluşturduğunuz dil, din, kültür, soy ortaklığının ismidir. Başkalarının ‘onlar’, kendinizin de ‘bizler’ diye tanımlandığı bir üst yapıdır. Diğer taraftan, etnisite sınırları kesin çizgilerle çizilmemiş olan yaş, cinsiyet vb. gibi sosyolojik kimlik kategorilerinden farklıdır (Aslan 2004: 8).

Her bireyin toplumsal bir kimliği vardır. Bu kimlik kendi içerisinde objektif ve sübjektif olarak ayrılmaktadır. Objektif kimlik, bireyin doğuşuyla birlikte kendi inisiyatifi dışında edindiği kimliktir. Örneğin Türkiye’de Türk, İslam dininin Hanefi mezhebine mensup bir anne ve babadan doğan çocuk dilekçesiz ve koşulsuz bu kimliğe doğmuştur. Sübjektif kimlik ise bireylerin kendi kararlarıyla tercih ettiği, sonradan edindikleri kimliktir. Örneğin bir çocuk Türkiye’de Türk ve İslam dinine mensup bir ailede doğmuş olup farklı bir etnik grup ya da dini benimseyebilir. Kendini o kimliklere daha yakın görüp, o şekilde ifade etmeyi tercih edebilir (Oran 2009: 76).

Bireyin toplumsal kimliği ile ilgili bir diğer ayrım alt ve üst kimlik ayrımıdır. Alt kimlik, bireyin içine doğduğu kimliği ifade ettiğinden objektif kimlikle paraleldir. Üst kimlik ise bireyin vatandaşı olduğu ülkenin egemen ideolojisine denk düşmektedir. Türkiye’de yaşayan ve Türk dışındaki farklı bir etnik kimliğe mensup olan birinin Türk’üm demesi bu duruma örnek oluşturabilir. Bireyin tercihiyle bağlı bir tutum olmasından dolayı da sübjektif kimliğe paraleldir. Burada kimlik otomatik olarak değil, iradi olarak edinilmektedir (Oran 2009: 76).

#### 1.2.2. Etnisite- Irk

Etnisite tanımlanırken konuyla ilgili literatürde sürekli ‘ortak bir soy’ vurgulanırken, kimi kaynaklarda da kafatası ölçülerine, burun profilleri gibi objektif ölçülere dayanarak etnik grupları sınıflandırmaktadır. Bundan dolayı ırk ve etnisite

terimleri sürekli birbirine karıştırılmaktadır. Oysa ırkın ya da derinin rengi her toplumda belirleyici bir unsur olamayabilir (Eriksen 2002: 17). Aynı ırka sahip fakat çeşitli nedenlerle farklılaşmış gruplar “etnik grup” olarak anılabilmektedir (Aslan 2004: 11-12). Wallerstein (2000: 98)’a göre ise ırkı etnisiteden ayıran en önemli özellik genetiksel bir kategori olması ve görünür bir fiziksel biçime sahip olmasıdır.

İrk kavramının etnisite ile karıştırılıyor oluşunun ilk nedeni ırk teriminin kültürel bir varoluşla doğrudan ilgili olmasıdır. Esasında ırk, renk ve fiziksel değişikliklere dayanmaktadır. Örneğin koloniyal dönemlerde köleleri siyah renklerinden ayırt etmeleri gibi. Diğer neden ise etnisitenin boyutlarından ilkçilerin anlaşılamaması bulunmaktadır. İlkçilere (primordialistler) göre etnisite daha sonradan kazanılan özellikler değil, kan veya soy gibi doğuştan kazanılan özelliklerdir. Aynı zamanda biyolojik soyu ön plana çıkaran bu kuramda insanlar doğuştan bir kültüre sahip olmaktadır. Daha sonraki nesiller de bu soyu ve kültürü takip ederler. Anthony Smith (2002a: 31)’e göre İlkçiler kendi aralarında doğalcı, biyolojik, kültürel gibi bir takım versiyonlara ayrılmaktadır. “Doğalcı” olarak adlandırılabilir ilk görüş etnik kimliği; duyma, görme, koku alma kadar doğal bir parçamız olarak görmektedir ve bu özelliği ile ilkçiliğin en aşırı versiyonu sayılmaktadır. Bu görüşe göre insanlar nasıl bir aileye doğuyorsa aynı şekilde bir etnik kimliğe de doğarlar. Anthony Smith bu radikal yaklaşıma alternatif olarak ilki kadar radikal olmayan bir ‘eskilcilik’ kavramını geliştirmiştir. Smith’e göre etnisitenin eski çağlara kadar uzandığını kabul etmek onun ‘doğal’ düzenin bir parçası olduğunu kabul etmek değildir. Eskilciliğe göre ise etnisiteler eski zamanlardan beri vardır ve özünü koruyarak sürekli gelişirler (Özkırımlı 2008: 82). İlkçiler, Edward Shills tarafından ortaya atılmış, daha sonra da Clifford Geertz tarafından geliştirilmiştir. Etnisitenin oluşması ve sürekliliğini sağlamasındaki en temel unsur kan bağıdır. Buna göre etnik bağlar içine doğdukları aile, yaşanmışlıklar ve akrabaları bakımından “doğal” bir olgudur ( Taştan 2010, <https://www.academia.edu/1858939/>, 5 Mayıs 2015’te erişildi).

Hatırlanacağı gibi ilkçiler kendi aralarında doğalcılardan sonra “biyolojik” özellikler üzerinde durmaktadır. Bu bakış açısında etnik bağlılığın sebebi biyolojik aynılığa dayandırılmaktadır. Bu görüşte üreme eylemi oldukça önemlidir. Çünkü akraba olanı seçerek gerçekleştirilen üremede soyun devamı sağlanmaktadır. İnsanlar akraba olanı ise etnik gruplarının sunduğu ortak tarih, kültür, mit gibi özelliklerinin

benzerliğinden seçer. Üremede başarılı olma ancak bu yolla sağlanmaktadır. Bu yaklaşımın en önemli temsilcisi Pierre van den Berghe'dir. Berghe'ye göre etnik topluluklar ailelerin uzantısı ve ailelerin daha geniş şeklidir. Bu bağlamda ailedeki üremede başarılı olma arzusu etnik topluluklara uyarlanabilmektedir (Özkırımlı 2008: 87-88).

İlkçiler arasındaki son yaklaşım kültürelidir. Grubun içerisindeki duygusal güç, etninin üyeleri tarafından hissedilir. Bir heyecan yaratmaktadır. Etniye ait olan alışkanlıklar, gelenekler kişisel bir çıkar olmadan benimsenmektedir. (Özkırımlı 2008: 89) Geertz, birinci dereceden akrabaları temel alan, belirli bir dine ve dile doğduğumuz varoluşumuz, sosyal uygulamaların yarattığı varoluşun verileriyle birleşince bağlılığın artacağını savunmaktadır. İlkçi yaklaşımın tüm bu özelliklerini birleştirecek olursak şunları söyleyebiliriz: bir etnisite her şeyden önce var olmuştur ve verilidir. Bağlılıklar konusunda doğaldır ve geçmişi uzundur. Etninin, üyelerinde yarattığı heyecan anlatılamaz, kişi bu geleneklere bağlılık duyar (Özkırımlı 2008: 89).

Görüldüğü gibi etnisiteye ilkçi yaklaşımların ele aldığı şekilde bakmak “ırk” kavramıyla karıştırılmasına zemin hazırlamaktadır. Öte yandan sosyal ve kültürel antropolojide yapılan çalışmalar da bu kuramı yanlışlar niteliktedir. Sosyal antropologlar, etnisitenin doğuştan kazanılan bir özellik olmamakla birlikte Eriksen (1993)'in de belirttiği gibi bir ilişki boyutu olduğunu savunurlar (Aktaran: Baumann 2006: 61). Etnisite, süreç içerisinde toplumsal gelişmelere bağlı olarak oluşmuştur. Etnik ve kültürel kimlikler zaman içerisinde kendisi gibi olmayan gruplarla karşılaşmış ve onların kimlikleri üzerinden bazen ‘dışlanma’ bazen ‘dahil etme’ eylemleriyle kendi kimliklerini kurgulamışlardır. Baumann, etnisiteyi şaraba benzetir. Etnisitenin ata ve soy bağıyla ilişkilendirildiği gibi Baumann'da şarabı üzümle ilişkilendirir. Baumann'a göre tek başına soy, etnisiteyi oluşturamayacağı gibi doğa da tek başına şarabı oluşturamaz, üzümün şarap olması için nasıl ki bir fermantasyon sürecine ihtiyaç varsa, etnisitenin de oluşabilmesi için siyasi, ekonomik vb... nedenlere ihtiyacı vardır (Baumann 2006: 65).

### 1.2.3. Etnisite- Azınlıklar

Azınlık gruplarıyla ilgili farklı durumların mevcudiyetinden dolayı terimi tanımlamak zorlaşmaktadır. Çünkü bazı azınlık grupları belli sınırlarda yaşarken bazı

gruplar dağınık yaşamaktadır. Bazıları da baskın nüfustan ayrı bir şekilde yaşayabilir. Bazı azınlık gruplarının tarihleri güçlü, kolektif aidiyet duygusuna dayanırken; bazıları da parçalanmış ortak bir miras tutmaktadırlar. Bazı gruplar özerklik taraftarıyken, bazı durumlarda bazı gruplar kendilerini yönetme gibi bir tarihe sahip olmadıklarından beklenti içinde olmayabilirler. Her azınlık grubunun devletle ilişkisi aynı değildir. Örneğin bazı azınlık grupları diğer azınlıklara göre daha fazla korunma talep edebilir. Bu durum da yerleşik oldukları ülkede çok uzun zamandan beri var olmaları ya da kendi özelliklerini korumak ve geliştirmek yönünde istekleri olabilmektedir (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği İnsan Hakları Bilgi Kitapçığı Azınlık Hakları, [http://www.ihop.org.tr/dosya/BB/BM\\_Bilgi\\_Kitapcigi\\_18-Azinlik.pdf](http://www.ihop.org.tr/dosya/BB/BM_Bilgi_Kitapcigi_18-Azinlik.pdf), 5 Mayıs 2015'te erişildi).

Azınlıklar konusunda ise BM İnsan Hakları Komitesinin “Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komisyonu” özel raportörü Capatorti’nin 1966 tarihli Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin azınlıkların korunmasına ilişkin 27. Maddesi bağlamında yaptığı tanım evrensel bir tanım yapmak her ne kadar zor olsa da konunun anlaşılması açısından önemlidir. *“Başat olmayan bir durumda olup, bir devletin geri kalan nüfusundan sayısal olarak daha az olan, bu devletin uyruğu olan üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olarak olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan grup ”* (Aktaran: Oran 2009: 67). Azınlık kavramı tanımda da belirtilen bazı özelliklerden dolayı etnisite kavramıyla karıştırılmaktadır. Tanımdan çıkarılacağı gibi “farklılık”, “sayı”, “başat olamama”, “vatandaşlık” , “azınlık bilinci” gibi öne çıkan özellikler bu ayırt edememenin temelini oluşturmaktadır. Tanımları arasındaki karmaşık ilişkilerden dolayı benzerliklerden ziyade farklılıklarının ortaya konulması konunun anlaşılması için önemlidir.

İlk olarak etnisite ve azınlık kavramı tarihsel olarak farklılık göstermektedir. Azınlık kavramına ne klasik çağlarda ne de Ortaçağ’da rastlanılmıştır. Ortaçağ’ın egemen otoritesi olan kilise, toplumda dinsel anlamda bir bütünlük sağlamıştır. Ancak Luther’in kiliseye açtığı savaş ‘dinsel azınlıkları’ oluşturmuştur. Yani “dinsel azınlıklar” Reform Hareketleri ile doğmuştur denilebilmektedir. Daha sonraları otoritenin ideolojisi kilise yerine milliyetçiliğe dönüşünce, “dinsel azınlıklar”, “ulusal

azınlıklara” dönüşmüştür (Oran 2009: 66). Etnisitenin tarihi ise çok daha eskidir. Klasik çağlarda bile terimden bahsedilmektedir.

Azınlık kavramından bahsederken, gelenek ve göreneklerini korumak isteyen az sayıda insandan ziyade daha geniş bir kitle kast edilmektedir. Diğer taraftan bu kitle başat grupla sayıca çok yakın olmamalıdır. Çünkü bu durumda azınlık kavramından ziyade bir ülkedeki çok kültürlülüğten bahsetmiş oluruz. Bazı durumlarda teori ve pratik arasındaki bir çelişkiden söz edilebilmektedir. Tanıma göre sayıca az olan bir grup azınlık olmaktadır. Ama pratikte bu tanıma çelişki oluşturabilecek örnekler mevcuttur. Örneğin Güney Afrika Cumhuriyeti’nde %20’yi oluşturan beyazlar %80’i oluşturan siyahlara hükmetmiştir. Bu örnekte dikkat edilmesi gereken husus “azınlık” kavramının her zaman az sayıda olan grupla ilişkilendirilmemesidir. Genelde “Azınlık” denildiğinde az sayıda olmanın yanında, ikinci sınıf olma, ezilme gibi özelliklerin de var olmasıdır(Oran 2009: 68). Tüm bu açıklamalar dikkate alındığında etnisite ile ortak bir paydalarının bulunmadığı görülebilmektedir. Etnisite bu tür bir ilişki türü ile açıklanamamaktadır. Aynı zamanda azınlık diğer kimlikler (homoseksüellik, ekonomik ve toplumsal sınıflar, cinsiyet gibi ) için de kullanılırken etnisite kullanılmamaktadır.

Azınlık terim olarak etnisite ile eş değer anlama sahip değildir. Azınlık kavramının içini doldurabilecek din, dil, cinsiyet, etni gibi kriterler de tek başına kullanıldıklarında azınlık terimini açıklamaya yetmemektedir. Bu kriterlerden her biri azınlıkla birlikte kullanıldığında örneğin; dinsel azınlıklar, cinsel azınlıklar, etnik azınlıklar gibi farklı durumları tasvir etmektedir (Okutan 2004: 62). Konumuz bağlamında etnik azınlıklar terimi önem kazanmaktadır.

Etnik azınlık demek bir etnik grubun her koşulda azınlık kabul edilmesi değildir. Bir etnik grubun azınlık kabul edilebilmesi için bazı niteliklere sahip olması gerekmektedir. Bir ülke de genelde egemen etnik grup ya da unsurlarla çatışma halindeki etnik grup azınlık statüsünde kabul edilmektedir. Etnik azınlık genelde kimlik vurgusu yapar ve uzun yıllardır o ülkede ya da bölgede yaşamaktadır (Okutan 2004: 62). Kimlik hem psikolojik hem de sosyolojik bir terimdir. Bir kişinin kendini tanımlaması için kullanılırken diğer taraftan dışarıdaki de onu öteki olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla bu durum etnik azınlıklarda dayanışma duygusunu daha da arttırmaktadır. Çoğunluk olan grup birlikte yaşadıkları etnik gruba karşı ayrımcılık yapıp ve farklı derecelerde benimseyebilir. Örneğin Türkiye’de Lozan Anlaşması ile

Rumlar, Ermeniler, Yahudiler azınlık statüsüne uygun görülürken, Kürtler, Süryaniler, Çerkezler, Lazlar ve geriye kalan kırk etnik grup azınlık statüsüne kavuşmamıştır. Bu etnik gruplar, egemen grup için eşit durumda değildirler (Somersan 2004: 78). Somersan (2004: 79)'a göre bu etnik gruplara karşı ayrımcılığın ulus-devlet nazarında bazı uygulamaları vardır. Bunlar;

- 1) Soykırım, etnik temizlik
- 2) Yasa zoruyla yalıtma, ayrı ve farklı yaşatma
- 3) Zorunlu uyum ve erime potası
- 4) Mevsim salatası
- 5) Entegrasyon, çoğunluk kültürüyle isteyerek bütünleşmek
- 6) Çoğulculuk
- 7) Çok kültürlülük.

Bu uygulamalar genellikle etnik azınlığın kültürel farklılıklarını ve kimliğini vurgulamasının getirdiği engellerden rahatsızlık duymasıyla özerklik ya da bağımsızlık istemiyle ortaya çıkmaktadır. Bu uyanış genelde küçük aydın gruplarının, azınlığın kültürünü, dilini, dinini korumak ve geliştirmek için mücadelesiyle ortaya çıkmaktadır. Fakat küçük aydın grubu ve azınlık arasındaki açığı farkı bu hareketin genelde seçkinlerden halka inememesi ile sonuçlanmaktadır. Bunun üzerine faaliyetler çoğu zaman devletten gizli yürütülür. Azınlığın bu mücadelesi devlet tarafından bütünlüğü bozmak adına bir tehdit olarak algılanmaktadır. Böylece baskılar artar. Bunun sonucunda azınlık kültürel direniş ya da silahlı mücadele gibi direniş stratejileri geliştirebilir. (Somersan 2004: 79).

#### 1.2.4. Etnisite- Milliyetçilik

Milliyetçilik ve etnisite simbiyotik ilişkisi olan iki kavramdır. Milliyetçilik üzerine yapılan çalışmaların sonucunda ortaya çıkan tanımlardan hareketle bu iki kavramın ilişkisi açıklanabilmektedir. “Milliyetçilik nasıl ortaya çıktı?” üzerine düşünenler üç ana kuram üzerine yoğunlaşmışlardır. Bunlar; ilkçiler, modernistler ve etno-sembolcülerdir. Modernistlerin en önemli temsilcileri Benedict Anderson ve Ernest Geller'dir ve milliyetçiliğin modernleşme süreçleri sonucunda ortaya çıktığını savunmaktadırlar (Smith 2002a: 32). İlkçiler, milliyetçiliği doğal yapılar olarak görmüşlerdir. Başlangıçtan beri var olan ve “ilk” yaratılan anlamında kullanılan

primordiyalistler için milliyetçilik kuramlarını etnik gruplarla ilgili çalışmalardan bağımsız ele almak mümkün değildir. Bu görüşü benimseyenler milli kimliği doğamızın bir parçası olarak gördüğünden milletlerin eski çağlardan beri var olduğunu iddia etmektedirler (Özkırmı 2008: 83). Etno-sembolcüler ise ilkçiliği reddeden, modernistleri de yetersiz bulan bir kuramdır. Etno-sembolcülerini birleştiren şey milliyetçilik yorumlamalarında etnik kökene yapılan vurgudur. Bu bağlamda milliyetçilik- etnisite ilişkisini etno-sembolcü yaklaşıma dayandırarak açıklamakta fayda vardır (Özkırmı 2008: 83).

Etno-sembolcülerin ilkçilerden farkı milliyetçiliğin modern çağın bir ürünü olduğunu kabul etmeleridir. Diğer taraftan modernistlerden farkı ise milliyetçiliği sanayileşme ve modernleşme ile açıklayarak etnik bağılıklarını göz ardı etmeleridir. Onlara göre bugünün milletleri etnik atalarından bağımsız değerlendirilemezler, modernite öncesi dönemin etnik topluluklarının devamıdır. Milletler gelişme süreci içinde olan yapılardır ve ilk var olduklarından bugüne elbette aynı kalmamışlardır. Fakat bu değişim tür olarak değil gelişmişlik düzeyi itibarıyla ilerlemeye tekabül etmektedir. Milletlerin kim olduklarını öğrenmek için bakmaları gereken yer etnik temelleridir. Çünkü bugünün milletlerinin çoğunluğu bir etnik grubun devamı niteliğindedir. Etnik kimlikler zaman içerisinde savaş, sürgün, göç, istila, din değişimi gibi bir takım değişimlere maruz kalmışlardır fakat etkilerini kaybetmemiş, dayanıklılığını korumuşlardır. Geçmişten gelen mitler, semboller, törenler gibi dayanışma duygusunu arttıracak unsurlar bugünün milletlerinin ve milliyetçiliğin temelini oluşturmaktadırlar (Özkırmı 2008: 210).

Ulus- devletlerin çoğunluğu bir etnik grupta ait olma ve “-dan gelme” iddiasına sahiptir. Etnik temeller üzerinde inşa edilen bir topluluk zamanla, kurumsallaştıkça millet kategorisine doğru genişleyebilmektedir. E. K. Frances etnisiteden “farkında olunmayan bir ulus” olarak bahsetmektedir. Burada ulusallık kavramını vatandaşlık kavramı ile karıştırmamaya itina edilmelidir. Çünkü aynı vatandaşlığa sahip insanlar - eski Yugoslavya’da olduğu gibi- farklı uluslara sahip olabilmektedirler. Bu anlamda bakıldığında etnisite milliyetçilikten daha dar bir formu oluşturmaktadır. Diğer taraftan etnisite milliyetçilikten daha geniş formlarda yer alabilir (Aslan 2004: 17). Etnisiteye dayalı milletin, sınırları dışında yaşayan soydaşlarını tek çatı altında toplayıp büyük bir millet kurmak isteyebilirler. Bunlar, Pan-Arabizm, Pan-Afrikanizm gibi kimlikler olup

ulus- devletlerden daha geniş bir alanı kapsamaktadırlar (Özkırımlı 2008: 227). Bu bağlamda milliyetçiliği çoğu zaman bir devlet isteminde bulunan ya da kendi gruplarının devlete egemen olması gerektiğini savunan etnik bir ideoloji olarak tanımlamamız yanlış olmaz (Thomas 2002: 179).

Milliyetçilik hareketleri bazı durumlarda örgütleyici olduğu kadar -20. Yüzyıl ve sonrasında tanık olunduğu üzere- aynı zamanda bölücüdür. Bunun yanında, milliyetçilik ile birlikte, azınlık grupların yurt anlayışlarına derinlik katmak, bağlılığı güçlendirmek için ezelden ebede duygusuyla yarattıkları kimlik arayışları milliyetçilik ile birlikte gelişmektedir. Bazı durumlarda da yasaklanmış gruplar korunma ihtiyacı ile milliyetçiliğe sığınabilmektedir (Somersan 2004: 146). Birinci kısımda etnisite tanımlanırken Vamık Volkan (1999: 37)'ın "etnisitenin farkında olarak yaşamak, akciğerlerimizin farkına vararak yaşamamız gibidir" benzetmesine ilave yapacak olursak etnik grupların, tehlikelerden korunma gibi yüksek menfaatler ve amaçları dışında sürekli olarak birlikte hareket ettikleri ve birbirlerine ihtiyaç duydukları söylenemez. Bu amaç ve menfaatler kendi devletlerini kurmak durumunda kaldığı zaman bir grup milliyetine dönüşmektedir. Bu idealde istikrar sağlanır, başarılı olunursa millet, olamazlar ise devletsiz milletler olarak kalırlar (Aslan 2004: 16-17).

Her ne kadar bu üç teorinin reddedilemeyecek kadar doğru argümanları olsa da çalışmamız bağlamında ve tüm bu teorileri daha kapsayıcı bir çatı altında çalışmamız etno-sembolcü yaklaşıma çok daha yakın durmaktadır.

### **1.3. Etnik Çatışmalar ve Nedenleri**

Kuzey İrlanda'da Protestan- Katolik çatışmaları ve Hindistan'daki Hindu-Müslüman çatışmaları, Amerika'da siyah-beyaz çatışmaları ve Malezya'da Malay-Çin çatışmaları, Kanada'da Quebec ve Sri Lanka'da Tamil- Sri Lankalı çatışmaları, Pakistan'da Şii-Sünni çatışmaları gibi son on yıllarda tanık olunan çok sayıda etnik çatışma vardır. Bu çatışmalara yenileri eklendiği gibi bir kısmı hala ırk, din, dil, kavim, sınıf, mezhep farklılıkları gibi sebeplerden çatışmayı sürdürmektedir (Varshney 2003: 86).

Soğuk Savaşın sona ermesi ve süper güçlerin çatışmalarının sonlanmasından sonra dünya barışı gerçekleşmemiştir. Bu kez de çatışmaların boyutu “etnik çatışmalar” olarak değişmiştir. Soğuk Savaş’ın bitmesiyle Sovyetler Birliği’nin ve Yugoslavya’nın dağılması etnik ve milliyetçi çatışmaların artmasına katkıda bulunmuştur. Weberyen devletin çöküşü olarak özetlenebilecek bu durumlar aynı zamanda siyasi şiddetin etnikleşmesi olarak da tanımlanabilmektedir. Soğuk Savaş sonrası süper güçler askeri destek kısıtlamalarına ve müttefik devletleri destekleyen kaynakların kısıtlamalarına gidince üçüncü dünya ülkelerinin daha da zayıflamasına neden olmuştur. Dolayısıyla her ekonomik sıkıntıda görüldüğü gibi bu durumda da üçüncü dünya ülkelerinde çatışma kıvılcımları gecikmemiştir. Soğuk Savaşın bitmesinin etnik çatışmalar için bir diğer önemi, sağ-sol ideolojilerin önemini kaybetmesidir. Bu durumda ise Soğuk Savaş’ın bitmesiyle sağ-sol kavgaları yerini etno-dinsel ve etno-milliyetçi hareketlere bırakmış ve grupların kimlik taleplerini vurgulamasına neden olmuştur. (Brubaker ve Laitin 2008: 211-212). Soğuk Savaş sonrası küreselleşen dünyada Wesphalia modeli ulus-devlet git gide zayıflamış; siyaset, ekonomi, medya, iletişim gibi ulus-devlete ait kurumlar ulus ötesi nitelikler kazanmışlardır. Kimi zaman gruplar arası güvensizlikler çatışmaların şiddetini arttırmış kimi zaman da üçüncü dünya ülkelerinde zayıf devlet yapılarından kaynaklanan boşluklar etnik teröre dönüşmüştür (Dönmez 2010: 711-716).

Her etnik grubun çatışma nedeninin aynı olmadığı bilinmektedir. Fakat kavramsal olarak etnik sorunlar, kendilerini ve diğerlerini etnik terimlerle (dil, din, soy, kültürel öğeler...) tanımlayan ve yine diğerleriyle bu özellikler üzerinden ayrıldığına kanaat getiren gruplar arasındaki sosyo-politik anlaşmazlık ve cepheleşme olarak tanımlanabilir. Bu sorunlar yalnızca etnik ayrımcılık değil, etnik grubun fiziksel olarak varlığını korumak, kültürel kimliğini ifade etmesini sağlama, özerklik veya ayrılık taleplerinden de kaynaklanabilir (Kurubaş 2008: 12-13). Devlet ve etnik grup arasındaki sorunlar da bu perspektifte incelenebilmektedir. Genel olarak devlet, etnik grup ile dört alanda çatışır. Bunlar; fiziksel, kültürel, teritoryal ve siyasi alanlardır. Fiziksel alanda devlet ve etnik gruplar fiziksel olarak çatışmaktadır, kültürel alanda devletin ve etnik grubun semboller, kültürel değerleri çatışır, teritoryal alanda etnik grup ve devletin sınırları çatışmaktadır, son olarak da siyasi alanda devlet ve etnik grubun sorununun çözümüne ilişkin hedefleri çatışmaktadır (Kurubaş 2008: 16).

Bir etnik grubun sınırları içerisinde yaşadığı devletle ya da diğer etnik gruplarla ilgili sorunları, kaygıları olabilir. M. Brown (1993), etnik sorunun nedenlerini üç düzeyde açıklamaktadır (Aktaran: Kurubaş 2008: 17). Bunlardan ilki sistem düzeyidir. Sistem düzeyi, güvenlik sistemlerinin kaçınılmaz bir özelliğine gönderme yapmaktadır. Eğer etkin bir devlet yoksa devlet içinde farklı gruplar komşu gruplardan gelen tehdit sebebiyle kendilerini koruma çabasına girerler. Bu çabalar çoğu zaman, her etnik grubun kendi içine kapanıp, kendilerine bir coğrafya oluşturma çabası olarak kendini göstermektedir. Bu defa grubun güvenliğini sağlama çabası komşu grubu endişelendirip önlem almaya yönlendirir. Bu durum uluslararası ilişkiler alanının popüler bir kavramına refere etmektedir: Güvenlik ikilemi. İkinci olarak etnik sorunların nedeni ulusal düzeyde ele alınmaktadır. Buna göre, devlet kamu güvenliğini sağlama ve ekonomik refahı artırma konusunda başarısız ise etnik gruplar uluslaşma, özerklik, ayrılık gibi taleplerini daha çok dile getirmektedirler. Son olarak, algısal düzey etnik sorunun nedenlerini açıklamaya yardımcı olmaktadır. Algısal düzey etnik grubun algı yönetimini devlete ya da başka etnik gruba karşı ön yargı oluşturma, geçmişteki kötü anıların hatırlatılıp aralarındaki kin duygusunun taze kalması şeklinde kullanılmaktadır. Genelde bunlar sözlü tarih yöntemiyle oluşturulmaktadır (Kurubaş 2008: 17).

Yukarıda dünya üzerindeki örneklerinden bahsedilen siyasal şiddetin hangi sebeplerle etnik şiddete dönüştüğü çok açık değildir. Etnik şiddetin ise diğer şiddet türlerinden farklı olarak değerlendirilmesini sağlayan bazı çalışmalar vardır. Bunlar; soykırım, planlı katliamlar, antisemitizm, Nazizm, faşizm ve radikal sağ, ırkçı şiddet, ırk ayaklanmaları, ırksal ve etnik olarak karışık toplumlarda denetim, kölelik, terörizm, paramiliter oluşumlar, devlet şiddeti, sömürgecilik, üçüncü dünya milliyetçi devrimleri, devlet inşası, ayrımcılık, irredantizm, yabancı düşmanlığı ve anti göç politikaları, etnik ayrımcılık, zorunlu göç, göç akımları, dini şiddet, öfke, aşağılama, korku ve diğer duygu mekanizmaları gibi etnik şiddet ile ilişkilendirilebilir (Brubaker ve Laitin 2008: 217). Bunun için “Etnik gruplar neden siyasallaşır? Siyasallaşma ne zaman şiddete dönüşür? Her siyasallaşan hareket şiddete dönüşür mü?” gibi sorulara cevap verilmelidir. Bu bağlamda, etnisite-siyasallaşma ve şiddet ilişkisi incelenmelidir.

Bu durumun etnik grubun fiziksel varlığının veya kültürel varlığının zarar görme ya da yok olma endişesi taşımasıyla ilgili olduğu belirtilmelidir. Bu endişeye tepki olarak grup genellikle siyasallaşıp, etnik ulusçuluk yaratma çabasına girmektedir.

Devlet otoritesinin çok sağlam olmadığı ortamlarda bu fikir kendine yer bulmaktadır. Çünkü merkezi otoritenin zayıflaması ya da çökmesi etnik grupların kültürel ve fiziksel varlığını daha da savunmasız hale sokacaktır. Eğer etnik grup modern, sanayileşmiş, kendi topraklarında yaşıyor ise etnik bilince daha çabuk ulaşır, siyasallaştıkları takdirde etnik ulusçuluğu benimsemeleri diğer gruplara göre daha kolay olmaktadır. Diğer taraftan, etnik grubun ekonomik sömürü, siyasal ve kültürel dışlanma ve temel haklardan yoksun bırakılma durumları varsa istekleri karşılanmadığında siyasallaşma süreçleri hızlanmaktadır. İstekler sırasıyla genel olarak şöyle özetlenebilmektedir: Eşit vatandaşlık hakları, kültürel haklar, kurumsal, siyasal tanınma, özerklik, ayrılma (Kurubaş 2008: 22).

Etnik gruplar ve devlet arasındaki sorunları incelerken sorunun sadece etnik grupların bir takım hak talepleri sebebiyle ortaya çıktığını söylemek eksik olacaktır. Ulus devletlerin bazı nitelikleri etnik grup ve devlet arasında çatışmaya neden olabilmektedir. Bu niteliklerden ilki, ulusun genellikle aynı soydan gelen ve ortak kültürü paylaşan insanların oluşturduğu inancıdır. İkinci olarak ulus devletin türdeşliği sağlama çabasıdır. Son olarak, ulus devlet vatandaşlarını tüm ulusu kapsadığı düşünülen tek bir kimlikle tanımlamasıdır. “tek dil, tek ulus, tek dil” ifadesi ile etnik azınlığı bir biçimde ulusal kimlik içinde eritmeyi planlamaktadır. Almanya ulusçuluk modeli bu önermeye örnek teşkil etmektedir. Öyle ki Alman etnik grup modelinde etnisite organik bir bütündür. Ulusun bireyleri aynı soydan gelmelidir. Bu yönüyle iradi değildir ve ülkesindeki etnisite dışında kalan insanları dışlayıcıdır. Alman modelinde türdeşlik etnik asimilasyon, etnik temizlik hatta soykırım gibi yöntemlere de zemin hazırlamaktadır (Kurubaş 2008: 22-26).

Etnik çatışmaların nedenlerini anlamamıza yardımcı olabilecek bir takım yaklaşımlar geliştirilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması açısından bu yaklaşımlardan realist, oyun teorileri, kültürel yaklaşımları açıklamakta yarar vardır.

Realist okula göre etno-milliyetçi ve etno-dinsel çatışmaların nedeni uluslararası sistemdeki değişikliklerdir. Etnik çatışmalarda “güvenlik ikilemi” esas sorundur. Bir grup kendi güvenliği için etnik şiddete başvurabilir. Saldırı amacıyla yapılmayan hareketler bile karşı tarafı güvenlik şüphesine düşürebilir. Özellikle multi etnik imparatorluklarda etnik gruplar bir diğer grubu tehdit olarak görebilmektedir. Bu kuram her ne kadar devletler arasındaki savaşları açıklamak için kullanılsa da devlet içindeki

etno-milliyetçi ve etno-dinsel şiddeti anlatmak için de kullanılmaktadır. Bu noktada devletlerarası şiddetle etnikler arası şiddeti birbirine karıştırmamak gerekir. Etnik gruplar devlete göre daha belirsiz kurallarla birbirine bağlanmış kişilerden oluşmaktadır ve çok nadir olarak etnik gruplarda bir lider, grup adına konuşur. Etnik grup, devletlerin sahip olduğu liderlerin müzakere kapasitesine ve etkinliğine sahip değildir. Etnik grubun üyeliği devletin aksine soyuttur. Durumla bağlantılı olarak, gruplar arası evlilikler (Eski Yugoslavya’da olduğu gibi) birçok kişinin etnik çatışmayla yüzleşebileceği alanlar olabilmektedir. Grup şuurunun yükselmesi, etnik grubun içinde başka bir grubun oluşması ise gruplar arasındaki şiddetin açığa çıkabileceği diğer alanlardandır (Brubaker ve Laitin 1998: 437-438). İmparatorlukların çöküşüyle birlikte etnik grupları etkisi altında tutabilecek güçlü devletler olmadığından bu grupların her biri kendi başına aktör haline gelmiştir. Bu yönüyle küreselleşmenin etnik grupları doğrudan etkilediğinden bahsetmek mümkün olacaktır (Dönmez 2010: 707).

Oyun teorilerine göre ise etnik vahşet toplumsal düzenin genel teorisinin sadece bir bölümüdür ve genelde bu teorisyenler etnik şiddetin kullanım amacını anlamaya çalışırlar. Dolayısıyla genel bir etnik şiddeti açıklayabilecek bir oyun teorisi yoktur. Her etnik şiddet farklı dinamiklere sahiptir. Oyun teoriler genelde, genel mekanizmaların etnik şiddete yol açan spesifik özelliklerini anlamaya çalışırlar (Brubaker ve Laitin 1998: 439-440). Taraflar çatışmanın boyunu, maliyetini, kapasitelerini iyi hesaplamalıdır. Çatışmanın bütün etnik gruplar için maliyetli olacağından etnik gruplar karşı taraftan amaçları ve kapasiteleri hakkında bilgi almak isterler. Bu noktada doğru bilgi akışı çok önemlidir. Taraflardan biri yanlış bilgi beyanında bulunursa sonuç çatışmayla sonlanabilir. Yanlış veya eksik bilgi verme ise üç durumda oluşmaktadır. İlk olarak; bir grup, tüm taraflar pazarlığa oturmuşken blöf yaparak kazanacağını düşünürse oluşur. İkinci olarak; gruplardan biri çeşitli nedenlerle saldırganlığını gizlemek için barışçıl davranabilir. Bu durum genellikle uluslararası baskılar sonucu meydana gelir. Üçüncü olarak; çatışmaya hazırlanan grup niyeti ve kapasitesi hakkında bilgi vermek istemez (Dönmez 2010: 712).

Son olarak kültürel yaklaşımlarda etnik şiddet kültürün genelinden anlaşılmaya çalışılır. Her ne kadar bu analizler heterojen olmasa da şiddeti anlamlı, kültürel olarak yapılandırılmış, söylemsel anlamda aracılık eden, sembolik anlamda doymuş ve ritüel anlamda sınırlandırılmış olarak görür. Kültürel yaklaşımclar, etnik şiddetin tamamıyla

duygusal olduğunu ve kültürel olarak tanımlandığını iddia ederler (Brubaker ve Laitin 1998: 442-443).

Tezin ikinci bölümünde Yugoslavya'nın çok etnili yapısından, parçalandıktan sonra ortaya çıkan yedi devlete kadar olan çatışmalar tarihi anlatılacaktır. Yedi ayrı devlete ayrılma, Balkanlardaki homojenleşme sorununu çözememiş ve kanlı çatışmalar devam etmiştir. Bu bağlamda bu bölümde ele alınan "etnik çatışmalar ve nedenleri" ikinci bölümde Yugoslavya rneği ile somutlaşacaktır.

## II. BÖLÜM

### 2. ESKİ YUGOSLAVYA'DAN BOSNA HERSEK'E ÇATIŞMANIN TARİHİ

Bugün Balkanlar olarak bilinen bölge, yalnızca iki yüzyıl öncesine kadar Osmanlı'nın Bizans'tan fethettiği "Roma" toprakları olarak anılmaktadır (Mazower 2014: 25). "Romalı", "Rumeli" daha sonraları Balkanlar<sup>1</sup> olarak bilinen coğrafya dünyanın dört büyük medeniyetine ev sahipliği yapmıştır. Eski Yunan ve Roma, Bizans, Osmanlı, Katolik Avrupa kültürlerinin etkilerinin görüldüğü bu coğrafya hiçbir kültürün tek başına egemen olmadığı bir yapıyla da emsal niteliktedir (Wachtel 2009: 15). Çok kültürlü yapıyı dönemin şiirlerinden, şarkılarından, romanlarından da anlamak mümkündür. Bunların en ünlülerinden biri Bosnalı Nobel ödüllü yazar İvo Andriç'in, "Travnik Günlüğü" adlı eseridir. Eserde Bosna'nın kültürel çeşitliğini şöyle betimlenmektedir:

"Çarşıdan geçerken Yeni Cami'nin orada dur. Bütün alanı çevreleyen yüksek bir duvar göreceksin. İçeride, dev ağaçların gölgesinde birkaç mezar var. Kime ait olduklarını artık kimse bilmiyor. İnsanlar bir zamanlar, Türkler gelmeden önce, buranın Azize Katerina Kilisesi olduğunu bilirler. (...) Ve eğer eski duvardaki o taş biraz daha dikkatle bakarsan, taşın eski Roma harabelerinden ve mezarlarından getirildiğini görürsün. Ve caminin duvarına yerleştirilmiş bir taşın üzerinde, kırılmış bir kitabenin düzgün ve istikrarlı Romen harflerini fark edersin: "Marko Flavio (...) optimo..." Ve bu taşın altında, derinlerde, görülmeyen

---

<sup>1</sup> Balkanlar sözcüğü bu bölgedeki sıradağlardan birinin adıdır. Orta Avrupa ve İstanbul arasındaki bu sıradağlar antik çağlarda Haemus olarak bilinmekte ve seyyahlar bu bölgeyi bu adla tanımaktadır (Mazower 2014: 26). Diğer taraftan Balkan terimi, ağaçlarla çevrili dağlar anlamına da gelen Türkçe bir kelimedir (Jelavich 2013: 1).

temellerde çok daha eski bir inancın, Tanrı Mitra'ya adanmış bir tapınağın kalıntıları, kırmızı granitten büyük taşlar vardır.” (Aktaran: Wachtel 2009: 15-16).

Balkanlar erken modern dönemde Batı ülkelerinin homojenliğinin aksine heterojen olmasıyla meşhurdur. Fransızlar, bölgedeki heterojenlikten ve kültür çeşitliliğinden ilham alarak karışık meyve salatasına, “Makedonya” adını vermiştir. Fakat böylesi bir etnik ve dinsel karışım her zaman huzur getirmemiştir. (Wachtel 2009: 17). Şimdilerde, “Balkan politikaları” terimi denildiğinde aralıksız çatışmalar akla gelmektedir. Bu klişe bütünüyle doğru olmamakla birlikte yanlış da değildir. Balkanlar, işgal ve fetih güzergâhları üzerinde bulunan değerli bir yerdir (Majstrovic 1997: 701). Konumuz bağlamında Yugoslavya'nın kültürel artıları olarak söylenebilecek nitelikler tarih boyunca konjonktüre göre araçsallaştırılıp kendine doğrulan bir silah olmuştur. Yugoslavya'nın şansızlık olarak niteleyebileceğimiz ilk özelliği coğrafyasıdır. “Jeoloji” terimi politik- arkeolojik bir kavramdır ve Yugoslavya ile doğrudan ilgilidir. Bu terim kültürel çevreyi de tasvir etmektedir, politik liderlerin manipüle kapasiteleriyle etno-milliyetçi kimliğin araçsallaşmasının da nedenlerini ortaya koymaktadır (Majstrovic 1997: 701). Diğer şansızlığı ise tarih boyunca himayesine girdiği ülkelerin politikalarıdır. Bu iki neden Yugoslavya'nın çatışma tarihi anlatıldığı bu bölümde detaylandırılmıştır. Bu bölümde kronolojik olarak incelenen çatışmalar tarihi, Bosna Savaşı'na neden olan nefretin, çekişmelerin, anlaşmazlıkların ve uluslararası çevrenin de tarihsel boyutunu aydınlatmaktadır. Çatışma tarihi, aşağıda belirtilen üç ana başlık altında açıklanmaktadır.

- İkinci Dünya Savaşına kadar Yugoslavya,
- İkinci Dünya Savaşından, Josip Broz Tito Dönemine Kadar Yugoslavya
- Tito'nun Ölümünden Sonra Artan Milliyetçilik ve Parçalanan Yugoslavya'ya Gidiş

## 2.1. İkinci Dünya Savaşına Kadar Yugoslavya

II. Dünya Savaşına kadar olan Yugoslavya çatışma tarihini açıklamak için Slavların bölgeye geldikleri VII. Yüzyıldan başlamak yerinde olacaktır. Eski Yugoslavya topraklarında yaşayan Slavların -Sırp, Hırvat, Boşnak, Makedon, Slovenler, Ruslar...-

IV. yy. sonlarından itibaren başlayarak günümüzdeki Polonya, Ukrayna bölgesinden, Güneydoğu Avrupa'ya göçleri VII. yy.da Trakya, Makedonya, Yunanistan, Dalmaçya'ya yerleşmeleri ile sona ermiş ve bu gruplar Balkan Yarımadasında yayılmaya başlamışlardır. Bulgar, Sırp, Hırvat, Sloven Ortaçağ devletlerinin hikayesi böyle başlamıştır. İzleyen yüzyıllarda bu gruplar, aralarındaki kültürel, dinsel, ekonomik, toplumsal farklılıklardan dolayı ayrılmışlardır. Ukraynalılar, Beyaz Ruslar, Büyük Ruslar Doğu Slavları; Polonyalılar, Çekler, Slovaklar Batı Slavları; Slovenler, Hırvatlar, Sırp, Bulgarlar ise Güney Slavları oluşturmuşlardır. Bu gruplar arasında dil, ayrıcı faktör rol oynarken Güney Slavlar arasında dil ve soy farkı olmamasına rağmen bir arada kalmayı başaramamışlardır (Kenar 2005: 12).

Yugoslavya'nın üç başat aktörü Sırp, Hırvatlar ve Boşnakların arasındaki ayrışmanın Balkanlara geldikleri andan itibaren başladığı söylenebilmektedir. Bu bağlamda üç etnisitenin tarihsel geçmişine özet olarak değinmekte fayda vardır. Sırp Balkanlara göç ettiğinde, 395 yılında Doğu ve Batı Roma olarak ayrılan Roma imparatorluğunun doğu kısmına yerleşmişlerdir. Dolayısıyla Doğu Roma'nın (Bizans) etkisinde kalarak Ortodoksluğu benimsemişlerdir. Bölgede bir hâkimiyet oluşturmuşlar, özellikle XII. yy. dan sonra gücünü katlayarak pek çok Balkan ülkesi Sırbistan himayesine girmiştir. Gücüne güç katarken 1337 yılında Stefan Dušan liderliğinde emperyalist düşünceler ve büyük Sırbistan hayallerinden bahsedilmeye başlanmıştır. Fakat 1389 Kosova yenilgisi ile Sırbistan Osmanlı egemenliğine girmiştir (Kenar 2005: 15). Sırası gelmişken bu noktada bir parantez açmak gerekmektedir. Çünkü Kosova yenilgisi yüzyıllarca süren bir nefretin başladığı tarihtir ve Yugoslavya'nın çatışma tarihinin mihenk taşlarından birini oluşturmaktadır. Yenilgi, sadece Sırbistan'a maddi yaralar açmakla kalmamış aynı zamanda Sırp'ların Osmanlı nefretinin tohumlarını da atmıştır. Günümüze kadar uzayıp mitleşen bu yara Sırbistan tarihinde ve kültüründe oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

XIV. yüzyıla kadar Sırp Stefan Dušan'ın hâkimiyetinde Kuzey Yunanistan'ın bazı bölgelerinden Arnavutluk'un büyük çoğunluğuna, Batı Bulgaristan'dan Adriyatik'e kadar neredeyse tüm Balkanlara yayılmışlardı ve bu bölgeleri kontrol ediyorlardı. Dušan'ın 1355'te ölümünden sonra merkezi güç zayıflamaya başlamış ve Sırp soyluları Dušan tarafından kurulan sistemi farklı şekillerde yorumlamaya başlamışlardı. 1371'de

soyluların desteği ile Prens Lazar önderliğinde güç ve merkezileşme yeniden sağlandı. Bu ilerleyiş Osmanlı ordusu ile 1389 yılında Kosova Savaşında son buldu. Her iki tarafın da 100.000'in üzerinde kayıp verdiği bu savaş, askeri bir yenilgi olmaktan çıkılarak manevi anlamlar yüklenerek Kosova Efsanesi'ne dönüşmüştür (Majstrović, 1997: 171). 1389 yılında Sultan Murad Hüdavendigâr'ın komutasındaki Osmanlı ordusu ile Sırp Prens Lazar'ın önderliğindeki Balkan Birliği, Kosova Polje'de Karatavuk Tarlasında karşılaşmış, yapılan savaşta iki taraf da ağır zayıat vermiştir. Prens Lazar, Sultan Murad ve yüzbinlerce insan savaşta hayatını kaybetmiştir. Sultan Murad'ın bir Sırp asilzadesi olan Miloš Obilić tarafından öldürüldüğü kesin olmakla birlikte nasıl öldüğü konusunda rivayetler ise çok çeşitlidir. Bir rivayete göre; Miloš, Türk tarafına iltica etmiş ve Sultan'a getirilmiş. Sultan Murad adet olunduğu üzere sağ ayağını öpmesi için uzattığı sırada Miloš öpecekmış gibi eğilip Sultan'ı hançerlemiştir (Volkan 1999: 74). Diğer taraftan Prens Lazar'ın ölümüyle ilgili olarak da rivayetler oluşturulmuştur. Lazar'ın yakalanıp Sultan Murad'ın huzuruna getirildiği ve onun emriyle öldürüldüğünden tutun da harp esnasında Yıldırım Bayezid tarafından kafası kılıçla kesilerek öldürüldüğüne kadar çok çeşitli rivayetler aktarılmıştır. Savaştan hemen sonra ise Kosova Efsanesi oluşmaya başlamıştır. Efsaneye göre, savaştan önce Aziz Elijah<sup>2</sup> Prens Lazar'ı ziyaret eder ve ona Meryem'den mesaj getirdiğini söyler. Lazar'a iki tercih sunulur. Yapacağı tercih ile savaşın kaderini belirleyeceği söylenir. Ya savaşı kazanacak ve dünyada bir krallık kuracaktır ya da savaşı kaybedip, şehit olacak ve cennette bir krallık bulacaktır. Ünlü bir Sırp şiirinde bu tercihten şöyle bahsedilmektedir:

“Ey Çar Lazar, onun gururlu alçalışı,  
 Hangi krallığı seçeceksin?  
 Cennet Krallığı'nı mı tercih edeceksin?  
 Yoksa Dünya Krallığı'nı mı tercih edeceksin?  
 Eğer Dünya Krallığı'nı tercih edersen  
 Atlarını eğerle, kuşaklarını bağla!  
 Siz şövalyeler, kılıçlarınızı kuşanın,  
 Ve Türklere hücum edin:  
 Bütün Türk ordusu yok olacak!  
 Fakat Eğer Cennet Krallığı'nı tercih edersen,

<sup>2</sup> Elijah, Türkçe'de İlyas peygamberin adıdır ( akt. Uğurlu, 2001, 245).

Kosova'ya bir kilise inşa et,  
 İnşasında mermer kullanma,  
 Saf ipek ve kırmızı kuşak kullan,  
 Ve ordunun kominyona al ve hazırla,  
 Senin bütün ordun yok olacak,  
 Ve sen, prens, onunla beraber yok olacaksın.” (Aktaran: Uğurlu 2001: 245).

Prens Cennet Krallığını seçer. Askerlerini şehit olmaları için yanında savaşmaya çağırır. Bu seçim onları ölümsüzlüğe ve onurlu bir yaşama ulaştırmıştır. Bu seçilmiş travma Sırp kimlik bilincinin önemli bir parçasını oluşturur. Siyaset bilimci Marko Marković'e göre “Kudüs Tapınağının imhası İsrail için ve Golgotha Hristiyanlar için ne ise, Kosova da Sırp için odur.” Dolayısı ile Kosova Sırp için “Kutsal bir acıdır.” (Aktaran, Volkan 1999: 78). Yukarıdaki şiir nesilden nesile gusle denilen Sırbistan'a özgü tek telli bir bağlama ile sözlü geleneğin bir parçası olarak aktarılmıştır, okullarda öğretilerek anıların sürekli canlı kalması için çalışılmıştır. Sırpların, yenilme ve aşağılanma duygularına manevi bir takım hikâyelerle kutsallaştırma çabaları görülmektedir. Örneğin, Osmanlı'nın Sırbistan topraklarına gelişi ile birlikte eski günlere dönmek olanaksızlaşınca mağduriyeti, şehitlik mertebesine ve kurban edilmeye gönderme yaparak farklı boyuta taşımışlardır. Nemanjić döneminde bile Müslüman Türklere karşı tampon olarak kendilerini Avrupa'daki diğer Hristiyanlar için kurban ettiklerini düşünmekteydiler. Bu bağlamda nesilden nesile üzerine yeni bir şeyler eklenerek aktarılan Kosova Efsanesinin birbirinden bağımsız olarak görülse de temelinde kurban edilmenin var olduğu Hristiyan mitolojisi Hz. İsa'nın son yemeğine kadar uzandığını görülmektedir. Ölümünden sonra Lazar'ın imgesi Çarmıha gerilen İsa ile yakından ilişkilendirilmiştir. Fakat dönemin siyasi algısına göre Lazar ve Miloš'un ikonlarının yüz ifadeleri ve taşıdıkları anlamlar değişiklik göstermiştir. Örneğin Rönesans'ta üzgün bir yüz ifadesi ile dini yazılar ve haçlarda yer alan Lazar ve Miloš ikonları, 19. yy sonları 20. yy başları öfkeli yüz ifadesine dönüşmüş ve yeniden dirilen cesur savaşçılar olarak resmedilmiştir (Volkan 1999: 80). Görüldüğü gibi bu durum dönemin siyasetçilerine ilham olmuş ve sürekli öne sürmekten ve bunu kullanıp tansiyon arttırmaktan çekinmemişlerdir. Öyle ki Kosova Savaşının 600. Yılında

Milosević, Lazar'ın mumyalanmış bedeni ve kesik başını sürgünden<sup>3</sup> kurtararak bir tabuta koydurmuş ve Sırp köy ve kasabalarında gezdirilmesini sağlamıştır. Milosević'in amacının Sırp kimliğinin toparlanmasına yardımcı olmak ve politize olmayı sağlamak olduğu sanılmaktadır. Yas tutan Sırlar siyah elbiseler giyerek tabutu karşılamış ve atalarının travmatize edilmiş kimliklerini tekrar yaşayarak, bir daha mağlubiyetlerin olmasına izin vermeyecekleri yönünde konuşmalar yapmışlardır. Milosević helikopterle Karatavuk Tarlasından toplanan kalabalığın ortasındaki platforma inmiş ve 1389'a gönderme yaparak "İslam Sırları bir daha asla zapt edemeyecek" temalı konuşmasını yapmıştır. Fakat bu mizansen amacının boyutunu aşarak Yugoslavya'daki savaşının fitilini çekmiştir (Volkan 1999: 85-86).

Yugoslavya'nın üç başat aktöründen bir diğeri ise Hırvatlardır. Onların da Sırlar gibi bölgeye gelişleri aynı zamanlara rastlamaktadır. 395 yılında Doğu ve Batı olarak ayrılan Roma İmparatorluğunun Sırların aksine batısına yerleşerek Katolikliği benimsemişlerdir. Hırvatistan IX. yy da Trpimir yönetiminde bağımsız bir yönetim X. yy da Tomislav yönetiminde ise bağımsız bir devlet olmuştur. Yine Tomislav liderliğinde genişlemiş ve sınırları Dalmaçya ve Bosna- Hersek'in bir kısmını içine alacak şekilde genişlemiştir. Hırvatların 1102'de kurdukları bağımsız devlet önce yarı-özerk statüsüyle Macaristan Krallığına, 1526'da Habsburg İmparatorluğu himayesine girmişlerdir. Hırvatların Macaristan Krallığı içindeki varlığı 1918'e kadar sürmüştür (Kenar 2005: 14).

Bosna'ya gelince, Ortaçağda bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmış, 1326'da Hersek ile birleşmiş ve Bosna-Hersek olmuş ve 1463'te Osmanlılar fethedinceye kadar Hırvat veya Macar yönetimleri altında varlığını sürdürmüştür. Bosna'nın hem politik hem de coğrafi olarak zirve denebilecek zamanları 1377'de Bosna ve Sırbistan kralı olarak taç giyen I. Tvrtko yönetiminde yaşanmıştır. X. yy. da Ortodoks ve Katolikliği reddederek Roma ve Bizans Kiliselerinden bağımsız Bogomil inancına bağlı Bosna Kilisesi oluşturulmuştur. Bogomil inancı ile ayrıntılı bilgi tezin üçüncü bölümünde verilmiştir. Bu bağlamda Bosnalılar dinsel ve kültürel anlamda da Sırlar ve

<sup>3</sup> Kosova Savaşından sonra Sırbistan'da Türk hakimiyeti kurulunca Sırlar kuzeye göç etmeye başlamışlardır. 1690'da Ravanica manastırında kalan rahipler Lazar'ın cesedini alıp kuzeye göç etmişler. Rahipler mumyalanmış bedeni ve kesik başı Belgrad'ın Fruska Gora bölgesinde korumuşlardır (Volkan, 1999, 78)

Hırvatlardan ayrılmışlardır. Bölgedeki hakim dini inançlardan izolasyon Bosna'nın, Osmanlı'nın gelişiyle birlikte İslam'a geçiş ve adapte olma süresini kısaltmıştır (Kenar 2005: 15-16).

Bosnalılar da tıpkı Hırvatlar ve Sırlar gibi Slav ırkına mensupturlar. Bosnalılar kendilerini bu isimle nitelendirirken, Sırlar ve Hırvatların Bosna-Hersek'i kendi topraklarına katmak arzusunun meşrulaşması için onları Sırp ve Hırvat olarak betimlemektedirler. Bu iddia Bosna savaşının temel taşlarından birini oluşturmuştur (Kenar 2005: 16). 1992'nin başlarında Saraybosna'nın kuşatılması ve Bosna savaşına kadar, Bosnalı Müslümanların kimliği özünde Sırlar, Hırvatlar ve Boşnaklar arasında tarihsel yorumlamalardan, çekişmelerden ibarettir. Müslüman etnik kimliği Tito tarafından 1971'de anayasaya eklenince milliyetçi söylemler dozunu arttırmıştır. Tito'nun mantığına göre Bosna-Hersek'nin yaratılması ve çatışmacı Sırlar ve Hırvatlar arasında tampon olarak fayda sağlamasıydı. Beklenenin tersine Boşnaklar da bu çatışmanın taraflarından biri haline gelmiştir. Sırp milliyetçilerin, Bosnalı Müslümanlar aslında Osmanlı Türkleri tarafından zor kullanılarak İslam'a dönüştürülen Ortodoks Sırlardır iddiası, diğer taraftan Hırvat milliyetçilerin Bosnalı Müslümanlar Katolik Hırvatların “en doğru”, “saf” kanının Türkler tarafından yoldan çıkartılıp İslam'a dönüştürdükleri kimselerdir iddiaları tansiyonu arttırmıştır. Son zamanlarda Bosna'nın antik kökleri üzerine yapılan çalışmalar gösteriyor ki Sırların ve Hırvatların bu iddiaları asılsız olmakla birlikte tarihsel olarak Bosnalı Müslümanlar ne Sırp ne Hırvat'tır. Bir Bosnalı kimlikleri vardı ve Bosna Kilisesine mensuplardı. Bosna kilisesinin az sayıda din adamı ve müridi vardı ve kiliseye çok sıkı bağlarla bağlı değillerdi. Bu sebeple Osmanlı Bosna'ya 15. Yy. da nüfuz ettiğinde kısa zamanda İslam'a dönüşüm sağlanmıştı. Sonrasında Osmanlı hegemonyasının zayıfladığı 19. yy da Avusturya-Macaristan'ın etki kazandığı dönemlerde, Balkan savaşları, I. Dünya ve II. Dünya savaşlarında Müslümanlar başka dine geçiş yapmamışlardır (Majstrović 1997: 705).

VII. yüzyılda Balkanlara gelişlerinden, Osmanlı İmparatorluğunun Balkanları fethettiği XIV. yüzyıla kadar olan sürede Slavlar Bizans modeli etkisiyle yeni siyasi örgütlenme biçimleri geliştirmiş ve bölgede devletler kurmuşlardır. Günümüzde pek çok Balkan ülkesi soylarını Ortaçağ'daki atalarına götürse de, IX. yüzyıl başında

kurulan devletler XIX. yüzyıldaki ulus-devletlerden tamamen farklıdır. Ortaçağ Balkan devletleri genellikle aynı dili konuşan, aynı dini yaşayan, gelenek ortaklığına dayanan ve birbirine bağlı olduğunu düşünen insan topluluğunun çıkarlarını korumak için oluşturulmuş yayılma hedefli devletlerdir. Diğer taraftan modern bir bakış açısıyla bu devletlerin her zaman aynı dili konuşması aynı dini paylaşması gerekmezdi. Devletler farklı kültürden pek çok insanı barındırırdı. Bakıldığında, Arnavutlar dışındaki bugünün Balkan halklarından her birinin ataları Ortaçağ'da bağımsız bir devlet yaratmışlardır. Ortaçağ Balkan devletlerinin her birinin en güçlü zamanlarındaki toprak miktarları bugünkü topraklarından büyüktür. Modern zaman siyasetçileri de atalarının Ortaçağda oluşturdukları devletlere istinaden büyük Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan... söylemleri geliştirmişlerdir. Bu söylemlerle de bölgede çatışmaları körüklemişlerdir. Fakat bu söylemin modern zamanlarda karşılık bulamayacağını ve büyük Ortaçağ devletlerinin içinde yaşayan herkesin Sırp, Bulgar veya Hırvat olmadığını belirtmek gerekir. Ortaçağ devletleri sınırlarını genişletti, küçülttü, farklı devletlerin himayesine girdi, çıktılar. Temelde, canları ve malları güvende olduğu sürece krallarının, yöneticilerinin Sırp mı, Hırvat mı ya da Boşnak mı olduğu ile ilgilenmemişlerdir (Wachtel 2009: 47-53). XIV. ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı istilaları ve nihayet Osmanlı egemenliği ile ortadan kalkmışlardır. Fakat bu süreye kadar Ortaçağ devletlerinin edindikleri şimdilerde de kültürlerini tamamlayan belli başlı öğeler vardır. Bunlardan belki de en önemlisi Balkan halklarının büyük çoğunluğunun bu dönemde Hristiyanlaşmasıdır. Balkan sakinlerinin, kayıtlara göre V. yüzyılda Hristiyanlaştığı düşünülse de VI. ve VII. yüzyıllarda Slav istilaları ile yeniden paganlaştığı bilinmektedir. Fakat bunu takip eden üç yüzyıl boyunca bölge Konstantinopolis ve Roma'dan gelen misyonerlerce yeniden Hristiyanlaşmıştır. Sonraları Osmanlı egemenliğine geçecek olan Balkanlarda Ortaçağdan kalma mimari anıtlar, dini kurumlar ve sözlü kültür kendini muhafaza etmiştir. Bu anılar XIX. yüzyılda aydınlar ve siyasetçiler tarafından ulus inşası için kullanılmıştır (Wachtel 2009: 43-45).

XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet'in (tam tarihi ile 29 Mayıs 1453) Konstantinopolis'i fethetmesi ile Bizans devri bitmiş Osmanlı devri başlamıştır. İstanbul'un fethi ile çağ atlatan Osmanlı ilerlemesi domino etkisiyle Balkanlarda da sürmüştür ve Balkanlardaki Osmanlı varlığı tüm bölge halkını etkilemiştir (Wachtel 2009: 63-65).

Osmanlı İmparatorluğu'nda da tıpkı Bizans İmparatorluğu'nda olduğu gibi teokratik bir yönetim vardır. İmparatorluğun başı, gücünü Tanrıdan alan sultandır. Sultanın emirlerini kendisinin yetki vermiş olduğu yönetici sınıf tarafından uygulanırdı. Osmanlının gücünün zirvesinde olduğu sıralarda imparatorluğun idaresi ve ordunun büyük kesimi köle sistemi ile toplanan insanlardan oluşmaktadır. “Toplama” anlamına gelen “devşirme” olarak bilinen sistem XIV. yüzyılın sonlarında başlatılmış ve fiilen XVII. yüzyıl sonlarına kadar sürmüştür. XVIII. Yüzyılda az da olsa örneklerine rastlanılmıştır. Devşirme usulü, Osmanlı memurlarının her 3 ila 7 yılda bir Balkanların kırsal bölgelerinden yaşları 8 ve 20 arasında değişen gayrimüslim çocukların ve gençlerin belli kriterlere göre seçilerek toplanması esasına dayanmaktadır. Sistem, köle toplamaya dayandığından ve Müslümanlar köle olamayacağından dolayı Müslüman çocukları bu uygulamanın dışında bırakılırdı. Seçilen gençlerin ve çocukların akıbeti ise iki şekilde olmaktadır. İlk olarak, yapılan tetkiklerde zeka ve dış görünüş itibarıyla parlak olduğuna karar verilen çocuklar İstanbul'a gönderilirdi. Yapılan sınavlarda öne çıkan, en iyi olduğuna karar verilen çocuklar payitahtta gönderilir, burada devletin müstakbel yöneticileri olma konusunda eğitilir ve sultanın hane halkının güvenilir üyesi olmaları için bir takım sınavlara tabi tutulurlardı. İkinci olarak ise seçilen ve İstanbul'a gönderilmeyen çocuklar Anadolu'ya gönderilir ve Türk dili ve dini konusunda eğitim alırlardı. Bu çocuklar aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğunun en önemli askeri gücü olan yeniçeri askerlerinin arasına katılırdı. Devşirme usulü hususunda pek çok fikir ayrımı mevcuttur. Bir kısım milliyetçi Balkan aydın çocukların zorla ailelerinden alınıp, dinlerini değiştirmeye zorlanmanın zalimce olduğunu yazmıştır (Jelavich 2013a: 45-46). İvo Andrić “Drina Köprüsü” adlı romanında İstanbul'a götürülmek üzere toplanan çocukların ailelerinden ayrılışı şöyle tasvir eder:

“Çocukları ellerinden alınan analar, babalar, kız kardeşler, saç baş dağınık, perişan, nefes nefese atların arkasından koşuyor, İslam yapılmak, sünnet edilmek üzere yabancı diyarlara götürülen çocukların arkalarından sürükleniyorlardı. Artık onlar dinlerini, asıllarını, yurtlarını unutmaya, ömürlerini yeniçeri ocaklarında veya Osmanlı İmparatorluğunun önemli başka işlerinde geçirmeye mahkûmdular... Kimileri oğullarına seslenerek, ona kendilerinden bir şeyler vermeye, bir şeyler söylemeye, öğütlerde ya

da tembihlerde bulunmaya çalışıyorlardı. –Rade!.. Oğlum! Sakın anneni unutma!.. Başka bir kadın avaz avaz: -İlya!.. İlya!.. İlya!.. diye bağırarak sevgili başı görmeye çalışıyor, sanki elinden büsbütün alınan yavrusunun hafızasına bu Hristiyan adını iyice işlemek ister gibi durmadan dinlenmeden “İlya!..” diye haykırıyordu...” (Andriç 2000: 26).

Diğer taraftan devşirme usulü, çocukları doğdukları yerde kalsalar asla sahip olamayacakları hayata kavuşturması bakımından bazı kesimlerce desteklenmiştir. Hatta o dönemde çocuklarını bu uygulamanın dışında tutmaya çalışanlar kadar gönüllü olarak bu uygulamadan yararlandırmaya çalışanlar da görülmüştür. Devşirilen çocuklar en iyi eğitimi alıp (Enderun) Osmanlı devlet sisteminde en üst mevkilere gelme imkânı elde etmekteydi. Ayrıca köle statüsü aşağılamak için oluşturulmuş bir yapı değildir. Öyle ki sultanın kölesi olmak bir onurdu ve hem toplumsal mevki hem de maddi olarak kazanç anlamına gelmekteydi (Jelavich 2013a: 46). Etnik ve ırksal geçmişi ne olursa olsun yetenekli her erkek, devlet yönetiminde üst makamlara çıkabilirdi. Örneğin, 1453-1623 arasında Osmanlı sadrazamları ezici çoğunlukta Hristiyan Balkan kökenliydi. Bunlardan en ünlüsü, İvo Andriç’ in de romanına konu edindiği, Hristiyan Balkan kökenli Sokullu Mehmed Paşa’ydi. Türk olan sadrazamların oranı ise yalnızca %10’dur. (Wachtel 2009: 71).

Osmanlı İmparatorluğu da Balkanları etkisi altına alan diğer imparatorluklarla benzer politikaları uygulamıştır. Osmanlının gücünün zirvesinde olduğu zamanlarda Avrupa, Reformasyon ve dini savaşlar dönemini yaşamaktaydı. Osmanlı, Katolik ve Protestanların dini anlamda aşırılıklarına karşı bölgede önemli ölçüde hoşgörüyü ve dini istikrarı sağlamıştır. Osmanlı’da devşirme haricinde kimse din değiştirmeye zorlanmazdı ve Avrupa’daki Enginizasyonun muadili olabilecek herhangi bir kurum Osmanlı’da mevcut değildi. İmparatorlukta kentlerde Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler dinlerine göre ayrı mahallelerde otursalar da yan yana yaşıyorlardı ve Avrupa’nın aksine duvarlarla çevrili sınırlar, gettolara rastlanmazdı (Jelavich 2013a: 49-75). İmparatorluğun Balkanlara yerleştirdiği en iyi sistem tarıma dayalı toplumsal yapıydı. Osmanlının yönetim sistemi, yerel cemaatlerin sürekliliğini sağlayarak bölgedeki istikrarı sağlamıştır. Yönetimi altındaki gayrimüslimlere de hoşgörülü davranarak fetih öncesi adetlerini, vergilerini ve yerel kurumlarını, dini kurumlarını

korumuştur. Osmanlı halkı, Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar olarak ikiye ayrılmışlardır. Din değiştirmeden Osmanlılaştırma çok sık başvurulan yöntemdir. Osmanlı İmparatorluğunda İslamiyet'i kabul etmeyen Slavlar, millet sistemi adında yarı özerk statüde yaşamışlardır (Kenar 2005: 20). Osmanlı hükümeti, Hristiyan halkın günlük yaşam faaliyetleriyle doğrudan ilgilenmezdi. Köylüler, millet sistemi yoluyla daha üst seviyede yer alan Ortodoks kilisesi aracılığı ile idare edilmekteydi. Buradaki hiyerarşi ise şöyledir: En üstte Ortodoks kilisesi, sonra belli kriterlere göre seçilen köy idarecileri, sonra halktır. Sistemde Müslümanlar ve gayrimüslimler denk tutulmamaktadır, gayrimüslimler ekstra vergiye tabi tutulup, Müslümanlara göre statü olarak daha aşağıda yer aldığı varsayılmaktadır. Ayrıca, din değiştirmeleri konusunda baskı yapılmasa da Müslümanlığa geçenlere maddi ve manevi ödüller verilmekteydi (Jelavich 2013a: 44-54).

İmparatorluğun gücünün dorukta olduğu zamanlarda hoşgörü ortamı devam ederken XVII. yüzyıla gelindiğinde dünya konjonktürü ile Osmanlı iç işlerinin değişmesi ile birlikte gerileme ve zayıflama dönemine girilmiştir ve hoşgörü ortamı yerini isyanlara ve istikrarsızlığa bırakmıştır. Osmanlı'daki taht mücadeleleri, harem ve yüksek memurların ön plana çıkmalarına, saray kadınlarının, harem ağalarının gereğinden fazla öneminin artmasına neden olmuştur (Jelavich 2013a: 69). Bu çok başlılık klasik idari sistemin hızla çökmesini de beraberinde getirmiştir. XVIII. yüzyılda alınan yenilgiler özellikle Balkanlar açısından köklü değişikliklerle sonuçlanmıştır. Bölgede meydana gelen savaşlar, şehir ve köylerin harap edilmesine, nüfusun dağılmasına, talep edilen savaş vergileri de bölgenin daha da fakirleşmesine neden olmuştur. Başarısız hükümete karşı yansımalar da gecikmemiş yerel anarşiye ortam hazırlamıştır. Merkezi güç zayıflayınca hem Müslüman hem Hristiyan halk kendi liderlerine ve askeri güçlerine yönelmiştir. Eyalet yetkileri güçlenince vergiler de görevlilerin elinde kalmıştır. Hükümetin bölgeden pay alamaması, dolayısıyla askeri gücünü arttıramaması ardı ardına yenilgilerin önünü açmıştır (Jelavich 2013a: 125).

XVI. yüzyıla gelindiğinde ise Viyana Kuşatması ile başarısızlığa uğrayan Osmanlı için gerileme hızlanmıştır. Osmanlı'nın kendi içindeki sistemsel problemlerinin yanı sıra dışarıda güç dengeleri yükselen Avusturya-Macaristan ve Rusya ile uğraşmaktadır. Osmanlı'nın zayıflayıp güç kaybetmesi Avusturya-Macaristan'ın ve Rusya'nın etki

alanını genişletmekteydi (Kenar 2005: 21-22). 1775'e gelindiğinde bölgeyi üç imparatorluk yönetiyordu. Osmanlılar hala en büyük paya sahipti fakat 1774'te Erdel, Hırvatistan ve Voyvodina'yı Habsburglara kaptırmışlardı. Arnavutluk'un kuzeyinde kalan Adriyatik kıyısı Venedik kontrolündeydi (Wachtel 2009: 85). XVII. yüzyılda Habsburg İmparatorluğunun Güney Slav nüfusunu Hırvatlar ve Slovenler oluşturmaktaydı. Yüzyılın sonunda meydana gelen savaşlar ve Karlofça anlaşması ile bu nüfusu Slav olmayan Rumeliler ve Slovenya'nın Hırvat ve Sırlarıyla genişletti (Jelavich 2013a: 145). Günümüz Slovenya ve Hırvatistan'dan sonra 1878'den sonra da Bosna Hersek'i egemenliği altına almıştır. Ne Osmanlı ne de Habsburg İmparatorluğu hâkimiyeti altına aldığı bölgenin dini yapısını ya da yaşam şeklini değiştirmemiştir. Örneğin Habsburglar Bosna Hersek'i aldığı anda toplumsal ve ekonomik hayatı korumak adına Müslüman toprak beylerini korumuş ve kırsal kesimlerde statükocu tavrını sürdürmüştür. Fakat XVIII. yüzyıla gelindiğinde Habsburg İmparatorluğunun ana sorunu güçlü bir merkezi yönetim sağlayıp ve onu istikrarlı bir şekilde sürdürmektir. Osmanlı İmparatorluğu gücünün zirvesindeyken bunu sağlamıştı, Habsburg'un bunu sağlayamaması sonu olmuştu. (Kenar 2005: 21). İki imparatorluğun da Yugoslavya'nın çatışma tarihine doğrudan etkisi olmuştur. Yugoslavya halkları kendilerini etkisi altında kaldıkları imparatorlukların, imparatorluklar dağıldıktan sonra dahi, ardılı olarak görmeye devam etmişlerdir. Hatta bu durumu kendilerini diğer gruplardan ayırıcı bir unsur olarak kabul etmişlerdir.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Balkan uluslarını derinden etkileyen iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlar; köklerini XVII. yüzyıl aydınlanmasından alan liberalizm düşünceleri ve XIX. yüzyılda Fransız devriminin etkisiyle hızla yayılan milliyetçiliktir. Bu siyasi ve toplumsal gelişmeler bölgedeki milliyetçi bağımsızlık hareketlerini belirlemiştir. Zaten ne Osmanlıda ne de Habsburg'da asimile edilmeyen bölge halklarının milliyetleri bir çatı altında birleşme ve imparatorluklardan kurtulma hayali ile bağımsızlık çabalarına girişmişlerdir. Osmanlı yerel idaresinin Sırbistan, Karadağ, Makedonya ve Bosna'da üretilen artığa el koymalarının keyfileşmesi ve iktisadi anlamda giderek yoksullaşan halkın huzursuzluğu köylüde hareketlenmeleri tetiklemiştir. Dışarıda aranan destek gecikmemiş, Rusya bölgenin hamiliğini üstlenmiştir. Değişimden ilk etkilenen Sırlar olmuştur. Rusya ilk olarak Pan-Ortodoksluk çerçevesinde destek verirken daha sonra Ortodoks olmayan Hırvatlar ve

Slovenlerin dışarıda kalmaması için ideolojiyi Pan-Slavizm olarak değiştirmiştir. 1804 yılında Kara Yorgi lakaplı başarılı bir canlı hayvan tüccarı önderliğinde Sırlar ilk isyanlarını, ideolojilerinden destekle gerçekleştirmişlerdir. Fakat Rusya'nın Fransa tarafından istilasını nedeniyle desteğini geri çektiği sırada Sırlar kendi kaderleriyle baş başa kalınca isyandan sonuç alınamamıştır. Daha sonraları yeniden isyan girişimlerinde bulunmuşlar, fakat sonucu 1878'e kadar sonuç alamamışlardır. 1878'de Ayastefanos Anlaşması ile bağımsız olmuşlardır (Kenar 2005; Bora 1995). Meydana gelen bu değişimler milliyetçiliklerin daha da güçlenmesine neden olmuş, 1908'de Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i ve Sancak'ı ilhak etmesi hem Sırların hem de Hırvatların tepkilerine neden olmuştur. Her iki grup da kendi devletlerini kurma adına girişimlere başlamıştır (Kenar 2005: 38).

1914'e gelindiğinde Balkan coğrafyasını da derinden etkileyecek Birinci Dünya Savaşı patlak vermiştir. Sırbistan'ın Balkan savaşlarında topraklarını genişletmesiyle bölgedeki güç dengesi değişmiştir. Habsburg İmparatorluğu Sırbistan'ın Dalmaçya'ya inmesinden korktuğu için Sırbistan'a karşı gergin tutumunu korumaktaydı. Bu gerilimin koptuğu yer ise Bosna olmuştur. 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahtı Franz Ferdinand, Bosna'yı ziyaret ettiği sırada Sırp milliyetçisi Gavrilo Princip tarafından öldürülmüştür. Zaten devam etmekte olan gerginliğin kıvılcımı olan bu suikast ile başlayan savaş önceki yıllarda oluşmuş ittifaklar zincirini harekete geçirmiş ve dünya savaşına sebep olmuştur. Almanya'nın, İtalya'nın Habsburglar; Rusya, Fransa, İngiltere'nin Sırbistan yanında yer aldığı savaş kısa sürede etkili olmuştur (Bora 1995: 37-38). Savaş bir dizi büyük gücün yıkılmasına ve yok olmasına yol açtı. Bunlardan biri de Şubat 1917'de Çar II. Nikolay'ın devrilmesidir. Bununla birlikte Rusya'nın Balkanlardaki etkisi de zayıflamıştır. 1918 yılında Avusturya-Macaristan dağılırken, Osmanlı İmparatorluğunun da akıbeti farksızdı. Türkiye'nin ulus-devlet olarak doğuşu 1920'lerde Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde zaten başlamıştı. Tüm bunların yanında I. Dünya Savaşı'ndan Balkanlarda en çok etkilenen Sırlar olmuştur. Toprakları savaş sonunda Sırların yaşadığı bölgede dahil olmak üzere Bulgaristan hariç Güney Slavların var olduğu tüm coğrafyayı kapsamaktaydı. O sıralarda zaten var olan 'Sırların ulusal amacı tüm Sırları birleştirmek mi yoksa Güney Slavları bir çatı altında toplamak mı?' tartışmaları savaş sonrasında mecburen Güney Slavları birleştirmek seçeneğine imkan vermektedir. Bunun üzerine Sırbistan Veliht Prensi

Aleksander Karayorgieviç 1 Aralık 1918’de Sırp-Hırvat Sloven Krallığını ilan etmiştir (Wachtel 2009: 105-106). Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı daha önce Avusturya-Macaristan yönetiminde olan Slovenya, Hırvatistan, Slovenya, Dalmaçya, Voyvodina ile Bosna-Hersek, Karadağ Krallığı, bugünkü Makedonya ve Kosova topraklarını kapsamaktaydı (Kenar 2005: 46). Sloven Ruhban lider Koroseç konsey başkanı olmuş, başkan yardımcıları ise bir Sırp bir Hırvat olmuştur. Krallık aslında Sırp idari sisteminin devamı olarak Belgrad’dan yönetilmeye devam etmiştir. Ordu çok büyük ölçüde Sırların hâkimiyetindeydi. Seçmen bölgelerinin belirlenmesi ve temsille ilgili tartışmalara, diğer gruplardan da huzursuzluklar eklenmiştir (Jelavich 2013a: 157). Temelde sorun Krallığı oluşturan üç grubun halklarının birbiri ile ilişkisinde yatmaktadır. Bazı entelektüellere göre 1914 öncesi onca çabaya rağmen bir Yugoslav milleti oluşturulamamıştır. Ülkede %48 Sırp, %23 Hırvat, %8,5 Sloven, %6 Bosnalı Müslüman, %5 Makedon, %3,6 Arnavut, geri kalan %14 ise Alman, Ulah, Macar, Yahudi ve çingenelerden oluşmaktaydı. Böyle bir mozaikte insanlar kendilerini tek bir ulus olarak görmediler. Her grubun kendi arasında çekişmeleri vardı. Bunlardan en şiddetlileri olarak bilinen Sırp ve Hırvat çatışması ise Krallığı çıkmaza sokmuştur. Farklı tarihleri ve farklı dini geçmişe sahip iki halkın bölgeyle ilgili farklı amaçları vardı (Jelavich 2013a: 161). Sırlar için asıl amaç Sırpça konuşan herkesi tek çatı altında toplamaktı. Dönemin pek çok Sırp aydını Yugoslav hemcinslerine sempati duyuyor diğer taraftan ise Avusturya-Macaristan’ın yanında yer almış ve onlar için savaşmış halklarla bir arada yaşamaktan dolayı rahatsız olmaktaydılar (Wachtel 2009: 106). Ayrıca, Sırlar kendilerini Güney Slavların kurtarıcısı olarak görme eğilimindeydiler. Çünkü hem Osmanlı hem de Habsburg baskısında direnç göstermiş ve bölge hâkimiyetlerini korumuşlardı. Bu düşünce aynı zamanda Sırların ulusal mitolojisinin de bir parçasını oluşturmaktadır. Savaşta diğerlerinden daha çok zarara uğradıklarını ve en ağır kayıpların Sırlardan verildiğini vurgulamaktadırlar. İnançları gereği Ortodoks kilisesine bağlarını sıkı bir şekilde sürdürmekte olup Katolik bağlarından ve Habsburg İmparatorluğuna yakın olmalarından dolayı Hırvatlara karşı derin güvensizlikleri vardır (Jelavich 2013a: 161). Hırvatlar ve Slovenler ise, bağımsızlığa kavuştukları için Sırlara hayran olurken diğer yandan Ortodoks Bizans birliğinden ziyade Katolik Viyana’ya kendilerini daha yakın hissettikleri için Güney Slav birliğinde olmaktan dolayı huzursuzlardır (Wachtel 2009: 106-107). Ayrıca Habsburg İmparatorluğundayken siyasi ulus olarak kabul görme ve özerkliğini büyük ölçüde sürdürdüklerinden, Sırp

egemenliği altında yaşamak Hırvatlar için kabullenilmesi zor bir durumdur (Jelavich 2013a: 162-163).

Yugoslavya (1929'dan sonraki resmi adıyla), Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı olarak anılırken, üç Güney Slav halkının devlet kademelerinde başat sayılacağına ve üç isimle tek bir ulus gibi anılacağına vurgu yapılıyordu. Bu görüş Sırbistan'da yaygındı fakat etnik temelli ulusal görüşlerle çeliştiği için Hırvatlar ve Slovenlerin desteğini alamamıştır. Zaten teoride böyle olan proje, fiiliyatta Sırlar lehine oldukça farklılık göstermekteydi. İki dünya savaşı arasındaki dönemde Yugoslav siyaseti Sırların merkezi ve birleşik devlet isteği ile Hırvatların âdemi merkeziyetçi yönetim isteği tartışmalarıyla geçmiştir. Bu tartışmalar 1921 yılında Hırvat partilerinin itirazına rağmen kabul edilen merkeziyetçi yasa ile zirveye ulaşmıştır. İlerleyen yıllarda içinden çıkılmaz bir hal alınca Kral Aleksandar Ocak 1929'da grupların memnuniyetsizliğini çözmek yerine radikal bir kararla anayasayı feshetmiştir (Wachtel 2009: 116). Kral Aleksandar, ülkenin adını 'Yugoslavya Krallığı' olarak değiştirerek diktatörlük kurmuştur (Jelavich 2013b: 212). Fakat bu durum o dönemin dünya konjonktüründe istisna oluşturmamaktadır. Nitekim 1920'li yıllarda İtalya'nın başına gelen Mussolini de duruma örnek oluşturmuyordu (Watchel 2009: 120). Kral Aleksandar'ın yetkileri sınırsızdı, orduyu ve devleti yönetiyordu. Ülkede ulusal sembolleri, siyasi partileri, sendikal hareketleri yasaklamıştı. Ülke "banovina" adı verilen dokuz eyalete bölünmüştü. Eyalet sınırlarını oluşturmada özellikle geleneksel bağların zayıflatılmasına dikkat edilmişti (Jelavich 2013b: 212). Kral Aleksandar'ın yaptığı düzenlemeler Yugoslav birliği oluşturmaya ve ülke içindeki tartışmaları bitirmeye yönelik olarak algılansa da icraatlarda Sırların lehine bir otorite kurup diğer ulusal kimlikleri zayıflatmaya ve böylece "Büyük Sırbistan" emeline yaklaşmaya çalışıldığı görülmektedir. Fakat Sırp-Hırvat-Sloven Krallığında olduğu gibi buna da tepkiler gecikmemiştir (Kenar 2005: 53-54). Baskıcı yönetimden kaçan pek çok siyasi lider yurtdışında örgütlenmiştir. Bunlardan belki de en ünlüsü Ante Pavelić'tir<sup>4</sup>. Pavelić, 1929'da ülkeden ayrılınca İtalya'da Mussolini desteği ile İtalya merkezli "Ustaşa"<sup>5</sup> hareketini örgütlemiştir. Örgütün amacı Hırvatistan'a bağımsızlık kazandırmaktı, bu gerekirse şiddet ve devrimle de yapılabilirdi (Jelavich 2013b: 213).

<sup>4</sup> Ante Pavelić, Hırvat Halk Partisinin Frank Kanadından Hırvat politikacıdır (Jelavich 2013: 213).

<sup>5</sup> Hırvat aşırı milliyetçi paramiliter örgüt.

1934 yılında Kral Aleksandar'ın Fransa ziyareti sırasında Makedonyalı fakat Ustaşa ve İtalya bağlantılı olduğu bilinen bir militan tarafından öldürölünce dengeler değışmiştir. Yerine oğlu II. Petar gelmiştir. Bu dönemde ilişkiler daha ılımlı olsa da kapıdaki İtalya destekli Hırvat tehdidiyle baş etmek zorlaşmıştı. Sorunun çözölmesi için görüşmelerin yapıldığı sıralarda ise II. Dünya Savaşı patlak vermiştir (Jelavich 2013b: 213).

## 2.2. İkinci Dünya Savaşından, Josip Broz Tito Dönemine Kadar Yugoslavya

1 Eylül 1939'da Alman ordusu Polonya'yı işgal etmiştir. Bunun üzerine Fransa ve Britanya İmparatorluğu, Almanya'ya savaş ilan ederek II. Dünya Savaşını fiilen başlatmıştır. Yugoslavya'yı bu dönemde Almanların talepleri ülkeyi zor durumda bırakırken, 1940'larda Sovyetler Birliğinin içinde bulunduğu durumdan dolayı fiilen yardım almanın imanı yoktu. Ayrıca Yugoslavya zaten askeri mühimmatı Almanya'dan alırken onlara karşı savaşmasının anlamsızlığı ortadaydı. Kaldı ki tek başına Almanya'yı yenebilmesi mümkün değildi (Jelavich 2013b: 235-237). Nazi Almanyası ve faşist İtalya'nın yarattığı etki tüm Avrupa'ya yayılmıştı. Yugoslavya'nın tüm bütçesini askeri mühimmata yatırması durumunda bile Almanya ve İtalya tehdidinden kurtulamayacağı açıktı. Bölge, ekonomik olarak da Nazi Almanyasının ticaret ortağıydı ve dünya ekonomik bunalımının artması ile daha da bağımlı hale gelmekteydi. Yani dış baskı sadece askeri değil aynı zamanda ekonomiktir (Watchel 2009: 121). 1940-1941'de Almanya, Yugoslavya'ya İtalya-Almanya-Japonya mihverine katılması için baskı uygulamaktaydı (Kenar 2005: 58). Üçlü paktın reddedilmesi ise savaşa yol açacaktı. Sonunda görüşmelerle, Yugoslavya'nın pakta katılmasına fakat mihver güçlerinin Yugoslavya'dan asker geçişi konusunda talepte bulunmamalarına karar verilmiştir (Jelavich 2013b: 248). Komşuları olan Macaristan, Romanya ve Slovakya'nın mihverde yer almasıyla iyice çıkmaza giren Yugoslavya 1942'de Mihvere katılma kararını açıklamıştır. Fakat bu duruma Sırp milliyetçilerinin ağırlıkta olduğu ordudan tepkiler gecikmemiştir. 27 Mart 1941'de ordu Duşan Simovic önderliğinde askeri bir darbeye hükümeti devirerek yönetimi ele geçirmiş ve bunun üzerine Alman ordusunun Yugoslavya'yı işgale başlamıştır (Kenar 2005: 58). II. Dünya Savaşı pek çok

ülkeyi etkilediği gibi Yugoslavya'yı da derinden etkilemiştir. Yugoslavya, dünya çatışma bölgeleri arasında neredeyse her on yılda bir savaş gören nadir yerlerden biridir. Tezin üçüncü bölümünde detaylarıyla bahsedildiği gibi Saraybosna'da II. Dünya Savaşında çocuk yaşta olup hala hayatta olan bir nüfus, varlığını sürdürmektedir. Savaşı onlar çıkarmasa da, her on yılda katlanarak artan çatışma tarihi ve aktarılan nefret için mihenk noktalardan biri de II. Dünya Savaşı'dır.

Yugoslavya Almanlar tarafından işgale uğrayınca Kral Peter ve diğer idareciler ülkeden kaçmış, onun yerine Yugoslavya'da Almanlar tarafından desteklenen "kukla Hırvat yönetimi" kurulmuştur (Kenar 2005: 60). Bu dönemin belki de en şaşırtıcı durumu bağımsız Hırvatistan devletidir. Yeni ulus mihver müttefiki olan Hırvat devleti bölgenin hakimiyetini sağlama ve bölgeyi düşmanlarından arındırma adına çalışmalara başlamıştır. Hırvat kontrolündeki yerlerde yaşayan Sırp nüfusunun büyük bir çoğunluğunu yok etme politikası ve ulusalcı Hırvatlara göre Sırlar Hıvatlardan dönme olarak kabul edilerek, mezhep değiştirmeye zorlanmıştır (Jelavich 2013b: 279).

Almanların ve Almanların desteklediği Ustaşa hükümetinin bu yıldırma politikalarına karşı İkinci Dünya Savaşı sırasında amaçları farklı olan direniş örgütleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Çetnik'lerdir.<sup>6</sup> Sırbistan'da Alman işgaline karşı ilk örgütlenme olan Çetnikler, General Draza Mihailović liderliğinde oluşmuştur. Çetnikler, Kral Peter'i destekliyorlardı ve aşırı milliyetçilerdir. Amaçları, büyük Sırbistan hayalinde birleşmekteydi. Sürgündeki hükümeti destekleyen Çetnikler'in amacı eski günlerde olduğu gibi Sırların yaşadığı tüm toprakları içine alan homojen bir yapı oluşturmaktır. İkinci bir direniş hareketi de Partizanlar'dır. Çetnikler'den tamamen farklı amaçlara sahip bir direniş hareketi olarak Partizanlar Yugoslavya'nın Nazi işgaline karşıydılar. Komünist partizanlar Josip Broz Tito önderliğinde örgütlenmişlerdir. Tito aynı zamanda Yugoslav Komünist Partisinin genel sekreteriydi. Tito, Mihailović'in tersine sadece Sırlara değil tüm Yugoslavlara seslenmekteydi (Kenar 2005: 62-63). Tüm halkı, halk cephesi gibi, işgalcilere karşı birlikte olmaya çağırırmaktaydı. En büyük desteğini de köylü halktan almıştır. Tito, Hırvat-Sloven karışımı bir köylü çocuğuydu. Onun meseleye ulusal bakışı, komünist duruşu, tüm halkları eşit bir şekilde savunuşu sayesinde ilk desteğini Ustaşa'lara karşı savaşmakta olan Sırlardan almıştır. Daha sonra tüm ulusal alanlarda yandaş toplamıştır (Jelavich

<sup>6</sup> Sırp aşırı milliyetçi paramiliter örgüt

2013b: 282-284). Tito, “Bratsvo i Jedinstvo” Kardeşlik ve Birlik sloganıyla Yugoslavya’yı bir arada tutmaya çalışıyordu. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliğine yaptığı vurgu ve kadın partizanları desteklemesi oldukça önemlidir (Wachtel 2009: 125). Dağlık bölgelerde, zor koşullarda yaşayan köylüler gerillalar oluşturup işgalcilere karşı savaşılmaya başlamışlardır. Köylülerin düzenli ordu kuracak gücü yoktu, yerli halkın gördükleri destek ile mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Gerilla hareketinin fazlaca zayıf vermesine rağmen etkili olduğu söylenebilmektedir. Bu dönemde işgalci güçlerin gerilla savaşı hakkında çok fazla bilgilerinin olmaması partizanlara başarı kazandırmıştır. Buna karşı işgalci kuvvetler de bir misilleme hareketi geliştirmişlerdir. Çok sayıda insan bu çatışmalar sırasında hayatını kaybetmiştir. Örneğin, 1941 Eylülünde Almanlar, gerillalar tarafından öldürülen her Alman için 100 rehine, yaralanan her Alman içinse 50 rehinenin öldürüleceğini duyurmuştur. Çatışmalar hız kesmeyip 1941 Ekiminde 10 Alman öldürülüp 26 Alman yaralananınca, duyurulduğu üzere okul çocukları dahil olmak üzere yedi bin kişi öldürülmüştür. Bir şehir tamamen ortadan kalkmıştır (Jelavich 2013b: 284-286).

Çetnikler ve Partizanların pek çok yerde çıkarları çatışmaktaydı, bu yüzden İkinci Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya’da iç ve dış düşmanlardan bahsetmek mümkündür. Dışarıdaki Alman ve İtalyan işgaline içeride de Bosna Hersek ve Hırvatistan’daki Sırlara karşı aşırı milliyetçi Hırvatlarla (Ustaşa), Partizanlar ve Çetnikler arasındaki savaş da eklenmiştir. Avrupalı güçler için ise bu karışıklıkta saf tutmak zor olmamıştır. Çetnikler savaşı kazanırsa Yugoslavya önceleri olduğu gibi Sırp Krallığı olacaktı, Partizanlar kazanırsa Sovyet modeline uygun bir yönetim kurulacaktı, belki de Yugoslavya S.S.C.B ülkelerinden biri haline gelecekti. Dolayısıyla batılı güçler desteğini Çetnik’lere verdi (Kenar 2005: 62-64). Bosna halkının desteği ise genel olarak şöyleydi: Bosnalı Sırlar ağırlıklı olarak Tito’nun Partizan hareketine destek verirken, Bosnalı Müslümanlar ise Ustaşa hareketine daha çok dâhil olmuşlardır. Sovyetler Birliği ise beklenilenin aksine partizanlara destek olmamıştır. Savaş içerisinde gizli imzalanan “yüzdele anlaşması” gereğince Yugoslavya’nın yarısı Sovyetler kalan yarısı diğer batılı ülkeler arasında paylaştırılmıştır. Bu durum daha sonraları Tito’nun Sovyetlere olan güvensizliğinin başlangıç noktası sayılacaktır. (Kenar 2005: 65-68).

1942 yılında partizan liderleri Bihać’ta düzenlenen toplantıda Anti Faşist Konsey (AVNOJ) adı verilen bir otorite kurmuşlardır. 1943 Yayçe Konferansı’nda ise AVNOJ

Yugoslav hükümeti olarak açıklanmıştır ve sürgündeki hükümetin otoritesi reddedilmiştir. Müttefikler Londra'ya sürgün olan Kral Peter Hükümetini tanısa da askeri yardımlar Partizanlara gelmeye devam etmiştir (Jelavich 2013b: 285-286). 1943 yılında İtalyan birlikleri çekilmeye başlamış ve İtalyanlardan geriye kalan hatırı sayılır bir mühimmat Partizanların eline geçmiştir. Almanların zayıflamasıyla birlikte 1944'e gelindiğinde Balkanlarda savaşın sonuna gelinmiştir. 1945 yılında ise Yugoslavya işgalcilerden kurtulmuştu ancak iç muhalefet devam etmekteydi. Halkın büyük çoğunluğu komünist bir rejime karşıydı. AVNOJ ise kendisine rakip olabilecek hiçbir kurumun, otoritenin, grubun çalışmasına izin vermemiştir. Bu dönemde Partizanlar sadece Sırp-Hırvat-Sloven bölgesi değil aynı zamanda sınırlar içerisinde kalan Makedonya, Kosova bölgelerinin kontrolünü de ele almıştır (Jelavich 2013b: 125).

Yugoslavya'da Tito hükümeti, iç savaşın getirdiği gerilemenin ve çöküşün farkındaydı ve bunun sorumlusu olarak da Sırp ağırlıklı Yugoslav devletinin ülkeyi ve ülke içindeki etnik ilişkileri iyi yönetememesine bağlıyordu. Bu hataları tekrarlamamak adına bir takım yapılandırmalara gidilmiştir. Ülkeyi, merkezi yönetimi bırakmamak şartıyla, altı ulusal cumhuriyete bölme kararı alınmıştır. Bunlar; Hırvatistan, Sırbistan, Bosna-Hersek, Slovenya, Makedonya ve Karadağ'dır. Bunlar dışında kalan etnik gruplara milliyetler denilmiştir (Wachtel 2009: 129-130). Tito, iki savaş arası dönemde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığının belirttiği gibi ülkenin "üç adlı tek halktan" oluşmadığını ve Yugoslavya'nın üç halktan daha fazla çeşitlilik gösteren bir ülke olduğunu dolayısıyla "halklar" ifadesinin kullanılması gerektiğini bu yüzden yeni yönetimin Yugoslav halklarının kardeşliğini ve birliğini temsil ettiğini belirtmiştir (Watchel 2009: 130-131).

Yugoslavya'nın 1946 anayasası inanç özgürlüğüne de yer vermektedir. Katoliklik, Ortodoksluk ve İslam faaliyetlerini sürdürmeye devam edecekti. Fakat Stalinist etkilerin devam ettiği henüz Tito'nun Sovyet komünizmi ile arasının bozulmadığı zamanlarda inanç özgürlüğünün sınırlı bir şekilde devam etmesine izin verildiği bilinmektedir. Tek bir milli kimlik için halkların dini kimliklerinin sosyalist düzen içinde zayıflatılması gerekmekteydi (Kenar 2005: 74). Bu sebeple, Stalinci politikaların hüküm sürdüğü yıllarda Hırvatistan ve Bosna'da Ustaşa'larla yapılan iş birliğinden dolayı Katolik kilisesinin faaliyetlerine sert bir tutumla yaklaşıyordu. Hatta bazı kiliseler, manastırlar kapatılmıştır. Ortodoks kilisesine karşı tutum nispeten Katolik

kilisesine olan tutumdan daha yumuşaktır. İslam dini ise Yugoslav yöneticilerin gözünde geriliği sembolize eden, dinden veya bir inançtan ziyade toplumsal gelenekleri ve görenekleri yansıtan bir görüştür. 1946'da İslam şeriat mahkemeleri kaldırılırken, 1950'de kadınların yüzünü peçeyle örtmesi yasaklanmıştır ve aynı yıl Kuran mektepleri, okulları kapatılmış, camilerde eğitim görme gibi durumlara cezai işlemler uygulanmaya başlanmıştır (Malcolm 1999: 309-310).

1948'e gelindiğinde, tezin üçüncü bölümünde daha detaylı olarak anlatılan ve yukarıda da kısaca bahsedilen, Yugoslavya'nın Stalin tarafından Kominform'dan çıkartılması meselesi vardır (Kenar 2005: 85). Aslında bu durum Yugoslavya'nın beklediği bir şeydir. Sovyetlerin Yugoslavya'yı uluslararası arenada yalnız bırakması ve müttefiklerin Balkanların etki alanlarına bölünmesi ile ilgili olarak hazırlanan raporlar, Trieste ve Karintiya meselelerinde Sovyetlerin desteğinin azalması siyasi anlamda Yugoslavya'nın Sovyetlere olan güveni azaltmıştır. Diğer yandan ekonomik anlamda Sovyetlerin bir müttefik yerine rakip gibi görmesi ve kültürel anlamda da Yugoslavlara Rus oyunları ve filmleriyle, radyo yayınları ve müzikleriyle Rus başarılarını yayınlamaya dikta etmesi bunun yanında Yugoslavya'nın Rus gizli ajanları ve propagandaları ile dolup taşmaları Yugoslavya'nın Sovyetlere olan güvenini sarsmıştır. Tüm bunların yanında bağımsızlığını devam ettirememeye endişeleri taşımaya başlamışlardır (Jelavich 2013b: 345-346).

1949'da Sovyetler Birliği, Belgrad ile olan anlaşmalarını feshetmiştir. Bunun beraberinde Moskova'dan ayrılma Yugoslavya'yı ekonomik ve askeri olarak yalnızlığa da itmiştir (Jelavich 2013b: 348). Fakat Tito, bu dezavantajlı durumu, avantaja dönüştürmeyi bilmiştir. Moskova'dan bağımsızlık, Yugoslavya'yı uluslararası arenada yalnız bırakırken aynı zamanda ne doğu bloku ne de batı blokuna eğilimli bir profil çizmemesi ve iki tarafın da karşısına almak istemeyeceği bir konumda olması nedeniyle önemli bir konuma ulaşmıştır. Her iki taraf da Yugoslavya'nın karşı tarafa geçmemesi için çaba harcamıştır. Tito bu durumu en iyi şekilde değerlendirerek mali, ticari ve ekonomik ilişkilerini yoluna koymuştur (Kenar 2005: 89). Batılı devletler Tito iktidarını destekleyerek Yugoslavya'nın konumunu güçlendirmesi için mali yardımda bulunmuşlardır (Jelavich 2013b: 350).

1950'lere gelindiğinde, Yugoslavya hem batı hem de Sovyet baskısının azalması ile ülke içerisinde kültürden ekonomiye bazı kalkınma programlarına gitmiştir.

Yugoslavya, dünya çapında sinema, tiyatro, müzik, festivaller, spor alanlarında başarılarına başarı katarken ekonomik anlamda da tezin üçüncü bölümünde detaylandırılan “öz yönetim” sistemi ile ilerleme kaydetmekteydi. Öyle ki tarım kolektifleştirilmiş, vatandaşlara yurt dışına çıkma ve çalışma hakkı verilmiştir (Wachtel 2009: 131). Bu döneme üçüncü bölümde belirtildiği gibi görece refah dönemi demek mümkündür. Çünkü bu dönemde silahlı çatışmalar sona ermiş ve ülkedeki rekabet konusu Yugoslavya’nın nasıl modernleşeceği olmuştur (Mazower 2014: 176). Tito, sonunda sosyalizmin nevi şahsına münhasır bir biçimini ve Batı demokrasisini harmanlayarak “üçüncü yol” bulmuştur (Wachtel 2009: 131). 1955’te Bandung’ta ilk Bağlantısızlar Konferansı’nın ardından, 1961’de Belgrad’da Bağlantısızlar Hareketi kurumsallaşmıştır. Tito bu hareketin lideri olarak görülmüştür. Dış işlerinde bağlantısız ve tarafsızlık anlayışına dayanan bu hareketin esas amaçları, hakların kardeşliği, kurtuluşu, eşitliği, kendi sistemlerini seçebilme hakkı gibi koşulları sağlamaktır (Kenar 2005: 89).

1960’lı yılların sonunda ise sistem bir krize girmiştir. Yugoslavya’nın hem içte hem de dışta “kardeşlik ve birlik” öğretisine dayanan dengenin istikrarsızlığı ortaya çıkmıştır. 1968’den sonra sistemin çarpık yönlerini ortaya koymak için ülkenin çeşitli yerlerinde grevler, protestolar başlamıştır (Jelavich 2013b: 423). 1960 ortalarından 1980’lere kadar olan dönem eski nefretlerin tekrar uyandığı ve sindirilmiş etnik duyguların tekrar ortaya çıktığı dönemdir. Bu dönemde en önemli olaylar Sırbistan ve Hırvatistan’da yaşanmıştır. 1960’larda Hırvatların hoşnutsuzlukları giderek artmıştır. Sırp-Hırvat dilinin resmi kullanımında Sırpçanın etkisinin çok daha fazla olduğunu, bu sebeple Sırpça ve Hırvatçanın ayrı diller olarak kabul edilmesini istiyorlardı. Bunun yanında, Hırvatistan, Yugoslavya’nın diğer bölgelerinde olmayan ekonomik refahı ve diğerlerinin fakirliğini üstlenmesinden rahatsızdı. Yugoslavya’nın siyasal sisteminin daha çok liberalleşmesi gerektiğini savunan Hırvatların hakları üzerinden diretmeye başlaması Batı’da “Hırvat Baharı” olarak bilinmektedir. Bu direniş aslından Sırlara karşıydı fakat savaşı Bosna topraklarına getirmiştir (Malcolm 1999: 319). Yüz otuz Hırvat entelektüelin başlattığı Sırpça ve Hırvatçanın ayrı diller olarak kabul edilmesi kampanyası kısa zamanda büyümüş, bu dönemde yayınlanan makaleler ve kitaplar Bosna yönetimindeki bütün yöneticilerin etnik kimlik haritasını çıkararak Hırvatların temsilinin yetersiz olduğu görüşüne kilitlenmiştir. Bunun karşısında yedi yüz bin Sırp zaman kaybetmeyerek benzer hak talebinde bulunmuştur. Ülke zaten Belgrad tarafından

yönetilmekteydi. Sırp lar hem partiye hem de orduya hâkimdi ve insanlarda Sırp ların Hırvatlardan daha çok hakları olduğu görüşü yaygındı. Fakat sonunda yine de genel Sırp algısı Tito'nun Sırp lara hakları olan toprakları vermediği yönündeydi. Voyvodina'nın kuzey kesimleri 1918 yılında Sırp Krallığı'nın bir parçası yapılmıştı ve buradaki Sırp nüfusu %50'den azdı. Tito, bu bölgeye Sırbistan bünyesinde “özerk bölge” statüsü vermişti. Bunun yanında aynı şekilde 1912-1913 yıllarında çoğunluk itibariyle Arnavut nüfuslu Kosova'nın Tito tarafından Sırbistan bünyesinde “özerk bölge” statüsü verilmesi Sırp lar tarafından kendilerinden çalınan topraklar olarak görülmüştü. Voyvodina'ya ve Kosova'ya giderek daha çok hak tanınması Sırp ların dikkatini çekmiş ve 1968 yılında ayaklanmalar yaşanmıştır. Bu durum Kosovalı Arnavutların hızlı bir Arnavutlaşma sürecine ve kimlik bilincinin artmasına neden olmuştur. Daha sonraları Kosova'daki kaynayan kazan taşmış ve Sırp milliyetçiliğinin yeniden canlanmasında merkez olmuştur (Malcolm 1999: 320-322).

1971'de Müslümanlar Bosna Hersek'teki nüfus içerisinde %39,6 ile çoğunluk gruplardı. Bunu %32,7 Sırp lar ve %20,6 Hırvatlar takip ediyordu. Birçok uzlaşmanın ardından 1968'de Sırp-Hırvat diliyle konuşan, Müslüman olarak yaşayan insanlar altıncı ayrı ve Güney Slav ulusuna eşit bir topluluk olarak görülmüştür. Artık İslam'ı devlet otoriteleri de destekliyordu (Jelavich 2013b: 429). Kosova'daki Müslüman nüfusta hareketlilik, 1979 İran Devriminin Yugoslavya'daki Müslüman nüfusa etkileri kaygıları arttırmıştır (Malcolm 1999: 325).

Aslında Yugoslavya'da olanlar klasik Balkan çeşitliğinin Batı Avrupa'nın ulus – devlet ideolojisi karşısındaki direnişiydi ve kaybetmek kaçınılmazdı. Tito'nun 1980 yılında ölmesiyle merkezi organları zaten zayıf olan Yugoslavya'nın varlığı daha da tehlikeli hale gelmiştir (Watchel 2009: 132).

### 2.3. Tito'nun Ölümünden Sonra Artan Milliyetçilik ve Parçalanmış Yugoslavya'ya Gidiş

1980'ler, Tito'nun ölümünden sonra ertelenmiş sıkıntılarının gün yüzüne çıkması açısından Yugoslavya için; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde Mihail Gorbaçov'un reformlarının, SSCB ve Avrupa bloğundaki domino etkisi açısından dünya için önemli yıllardır. Gorbaçov, Glasnost ve Perestroyka reformlarıyla SSCB

ekonomisini canlandırmayı hedeflemekteydi. Ekonomide, Glasnost (şeffaflık) ve Perestroyka (yeniden yapılanma) politikalarıyla adım adım tedbirler almaya başlamıştı (Rogel 2004: 5). Kamu kuruluşlarının eleştirilerine açık olması gerektiğini ve devletin "alenilik", "şeffaflık" ilkesine uygun hareket etmesi gerektiğini düşünmekteydi. Bunun yanında, Gorbaçov'a göre ekonomide yeniden yapılanma, reform ve demokratikleşme gerekmekteydi. Sovyetlerdeki bu değişim Sovyetlerin Avrupa'daki uydularını da etkilemiştir. Polonya'daki grevler (solidarity), Sovyet bloğu ülkeleri Macaristan, Bulgaristan, Çekoslovakya ve Romanya'nın yapılandırılması da bu reformlara paralel olarak gerçekleşmiştir. Fakat reformlardan istenen sonuç alınamamıştır. Yugoslavya kendisini yeni Avrupa'nın bir parçası hayal ediyordu fakat 1980'lerde kötü sarsıldı (Rogel 2004: 16).

1980'lerin ortalarına kadar Bosna'nın ve Yugoslavya'nın tamamının temel problemi ekonomiydi. Borç paralarla işleyen ekonomi, Tito öldüğünde ciddi bir krize girmiştir. Ticarete ödemeler dengesindeki açıklar ve dış borçta gittikçe derinleşen açık, ülkeyi kaosa sürüklemekteydi. Dış borç 1980'lerin başında 15 milyar dolara ulaşmıştı ve enflasyon oranı yılda %20'ye ulaşmıştı (Meier 1995: 9-10). "Özyönetim" olarak tanımlanan sistemin devamsızlığı, grevlerde yaşanan artış ve ücretlerde gözlenen aşırı düşüş Tito'nun Yugoslavya'sının çöküşünün habercisiydi. 1987'de enflasyon yüzde 120'yi, 1988'de yüzde 250'yi görünce ve aynı yıl dış borç 33 milyon dolara dayanınca Tito'nun ekonomi politikası mirası, yoksullaşan nüfus için tezin üçüncü bölümünde anlatıldığı gibi hoşnutsuzluklara ve yaratılan bu ortamla ortalığı karıştırmaya hazır politikacılara zemin oluşturmuştur. 1988'de binlerce fabrika işçisi hükümetin kemer sıkma politikalarına karşı Belgrad'da gösteri düzenlemiştir. Yine 1988'de Voyvodina ve Karadağ'da hükümet karşıtı gösteriler düzenlenmiştir. Bu gösteriler sebebiyle 1988 ve 1989'da hem Voyvodina'da hem de Karadağ'da tüm politbürolar istifa etmişlerdir (Malcolm 1999: 329-330).

1986'da Sırp Bilim ve Sanat Akademisi bir bildiri yayınlamıştır. Bildiri, Kosova'ya özel bir durum atfetmiştir. Ayrıca, büyük Sırbistan'ın sınırları içerisinde kalan Voyvodina ve Kosova bölgeleri her zaman Sırbistan'ın kalacaktır, ifadeleri bildiride yer almıştır. Bölümün başında belirtildiği gibi aynı zamanda Sırp için Kosova 1389 hatıraları sebebiyle kutsal bir yerdir. Kosova nüfusunun %90'ını Arnavutların oluşturmasına rağmen kutsal atfedilmesinden dolayı hiçbir zaman Sırp

yönetiminden çıkmayacağı düşünülüyordu (Rogel 2004: 16-17). 28 Haziran 1989’da bir milyon Sırp, Kosova Savaşı’nın 600. yıl dönümü vesilesiyle Priştine dışındaki Gazimestan muharebe alanında Slobodan Milosević’in mitinginde bir araya geldi. Graćanica’da bulunan manastırın avlusuna binlerce kişi Prens Lazar’ın kemiklerine ibadet etmek için kuyruklar oluşturdu. Manastırın yanında kurulan tezgâhlarda Hz. İsa’nın, Prens Lazar’ın ve Milosević’in ikona olarak hazırlanan posterleri de satılmaktaydı. Prens Lazar’ın mumyalanmış bedeni Sırbistan sokaklarında dolaştırıldı, siyahlar giyen insanlar Lazar için gözyaşı döktüler. Yaratılan böyle bir ortamda Slobodan Milosević, mitingde halka şöyle seslendi: “Yine savaşımlara ve kavgalara giriştik. Silahlı mücadeleler değil bunlar, ancak günün birinde yine silahlar bu mücadelelerin dışında bırakılmayacaktır” (Malcolm 1999: 333). Bu olay Yugoslav çatışma tarihinin önemli noktalarından birini oluşturmaktadır. Komünist ve milliyetçi tutum takınan Milosević, federal hükümet bünyesindeki sekiz oy bölgesinden Sırbistan, Vojvodina, Kosova, Karadağ olmak üzere dördünü denetimi altına almıştır. 1980’li yılların ortalarında tekrar ortaya çıkan Sırp milliyetçiliği, 1970’li yılların başında bastırılan Hırvat baharının harekete geçmesine zemin hazırlamıştır. Hırvatların, Sırlara karşı İkinci Dünya savaşından kalma nefretleri gün yüzüne çıkmıştır (Malcolm 1999: 334).

Milosević’in hırsından ve adım adım ilerleyişinden nasibini almak istemeyen ilk ülke Slovenya oldu. Kendini korumak adına 1989’da bir Sloven anayasası taslağı hazırladı ve kendi çıkardığı yasaları federal devletin çıkardıklarından üstün tutan bir sistem benimseyerek, istedikleri zaman federasyondan çıkma hakkına sahip olduklarını yasada belirtmişlerdir. Milosević için bu durumda iki varyant söz konusuydu. Ya Yugoslavya tek parça kalacaktı ya da (bu olmuyorsa) bu topraklar yalnızca Sırlara ait olacaktı. Bu teorinin pratiğini ise Milosević, zaman kaybetmeden nüfusun büyük çoğunluğunun Sırp olduğu Bosna’nın kuzeybatı sınırı üzerindeki “Krajina” bölgesinde göstermiştir (Malcolm 1999: 336).

Bosna’ya gelindiğinde ise diğer Yugoslav cumhuriyetleri gibi Bosna’da da 1990 başlarında Komünist partiler gitmiş yerine milliyetçi partiler gelmiştir. Hırvatistan ve Sırbistan’daki milliyetçilikler ise hedeflerini gizlememişlerdir. Milosević’in, Sırp Bilim ve Sanat Akademisinin Büyük Sırbistan hayallerine paralel siyaseti; diğer taraftan Tudjman’nın Bosnalı Müslümanların Hırvat kökenli oldukları bu yüzden de Bosna ve

Hırvatistan'ın bölünemez bir bütün olduğu yönündeki açıklamaları bölgedeki gerilimi arttırmaktaydı. 1989'da Belgrad'da yapılan "Bosnalı Sırplar tehlikededir" propagandaları Sırp, Boşnak ve Hırvatlarla karşı karşıya getirmiştir (Malcolm 1999: 340).

Yugoslavya tarih boyunca pek çok çatışmayla karşı karşıya kalmıştı fakat bu çatışmalar Yugoslavya'yı bölecek türden patlayıcı çatışmalar değildi. Rejimi ayakta tutan üç şey vardı: Toplumsal dönüşümler, ulusal halklar ve yaşam düzeyinin yükselmesi (Samary 1995: 51). Ancak 1980'li yılların sonuna gelindiğinde toplum milliyetçiliğin yükselmesi ile tümüyle değişirken, ekonominin gittikçe kötüleşiyor olması halkın yaşam standartlarının da düşmesine neden olmuştu (Samary 1995: 52).

1990'da tüm Yugoslav cumhuriyetlerinde seçim olmuş ve kendi başkanlarını seçmişlerdir. Hırvatistan'da Tudjman, Sırbistan'da Milosević başa gelmiştir. Bosna'nın durumu ise karışıktır. Bir taraftan Tudjman, konuşmalarında bir milyon Hırvat'ın Hırvatistan dışında yaşadığını ve bunların bazılarının Sırbistan'da, büyük çoğunluğunun da Bosna'da olduğunu vurgulayarak Bosna'ya tarihsel ve doğal bağlarla bağlı olduklarını söylerken; diğer yandan Milosević, konuşmalarındaki milliyetçi tutumu arttırarak Hırvatistan'da yaşayan 580.000 Sırp için endişelendiklerini vurgulamaktaydı (Rogel 2004: 19).

Bosna-Hersek'te yapılan seçimde her etnik grup aşağı yukarı sayıları ile orantılı olarak sırasıyla Müslüman, Sırp, Hırvat şeklinde temsil bulmuştur (Rogel 2004: 20). Meclisteki bu oran %41 Müslüman, %35 Sırp, %20 Hırvat iken, nüfusa oranı sırasıyla %44, %31, %17'dir. Alija İzzetbegović, iktidara gelmiştir (Malcolm 1999: 346). Yugoslav siyaseti oldukça gergin olduğu bu dönemde Alija İzzetbegović'in yazmış olduğu İslami deklarasyon eserinin 1990 yılında basımı tekrar başlayınca Sırp propagandacılar Bosna'nın köktendinci bir İslam devletine dönüştürülmeye çalışıldığı konusunda ve Alija'nın Demokratik Hareket Partisinin (SDA) hakkında karalama çabalarına başlamışlardır. Oysa ne parti programında ne de İslami Deklarasyonda buna ilişkin bir şey yoktur<sup>7</sup> (Malcolm 1999: 342).

<sup>7</sup> İslami deklarasyon: 1960'lı yılların sonunda Alija İzzetbegović tarafından yazılan bu eser İslami dini konularını içermektedir. İslam alemine hitap eden kitabın konusu Bosna değildir. İzzetbegović'e göre İslam devleti ortada bir İslam nüfusu olmadığı sürece olacak bir şey değildir. Bunun yanında kitabın köktendinciliği savunduğu da söylenemez (Malcolm 1999: 343)

1989 yılında Slovenya'nın Yugoslavya'dan ayrılma talebini yasalastıran kararlar çıkartılmıştır. 1990'da da anayasaya aykırılık dikkate alınmadan ülkenin adı "Slovenya Cumhuriyeti" olarak değiştirilmiştir. 23 Aralık 1990'da yapılan referandumda Slovenlerin büyük çoğunluğu bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır. 1991'de Yugoslav Milli Ordusu'na (JNA- Yugoslav National Army) asker göndermeyi reddederek kendi ordusunu kurmuştur ve 26 Haziran'da bağımsızlığını ilan etmiştir (Kenar 2005: 139-140). Slovenya'nın federasyon ayrılmak istemesinin pek çok nedeni vardır. İlk olarak Slovenya Yugoslavya'nın en gelişmiş devletiydi. Gayri safi milli hasılası ortalamanın %60 üzerinde seyrediyordu ve federasyon içindeki devletleri beslemekten şikâyetçilerdi. İkinci olarak, Sırlar baskı mekanizmalarını arttırmış ve kendi lehlerine bir ekonomik karar verme mekanizmasının merkezileşmesi üzerine çalışmaktaydılar. Üçüncü bir neden de Slovenlerin kültürel anlamda dilleri, edebiyatları kültürlerinin Yugoslav projesi içinde asimile olacağı kaygısı vardır. 1970'lerde tanınan özerklik ile bu sorunun aşıldığı söylenemez. Çünkü 1980'lerde tekrar merkezileşme konuları gündeme gelmiştir (Kenar 2005: 136-137). Tüm bu sebeplere rağmen Milosević, eğer federe devlet yapısından konfedere devlet yapısına geçiş konusunda girişimler olursa, Hırvatistan ve Bosna'yı ilhak edeceğini belirtmiştir (Malcolm 1999: 347; Bknz. Sell 2002: 108-139). Slovenya'da demokrasi ve özgürlük çerçevesinde gelişen hareketlenme Hırvatistan'da milliyetçilik olarak kendini göstermiştir. Buna Sırların artan milliyetçiliğine karşı milliyetçilikle karşılık verme ve Franjo Tudjman'ın rolü etki etmiştir. Diğer taraftan Hırvatistan içerisinde yer alan Sırların Hırvatistan'ın federasyondan ayrılma fikrini şiddetle reddetmesi etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın kötü anıları Hırvatistan Sırlarının Belgrad merkezli olmayan bir yönetimden korkmalarına yol açmıştır (Kenar 2005: 149-150). Tüm bu sebeplerin yanında Slovenya ve Hırvatistan için bardağı taşıran son damla üç etnisite arasında dönüşümlü olarak yürütülen federal başkanlığın sıradaki görev sahibi olan Hırvat'ı, Sırbistan'ın reddetmesi olmuştur (Malcolm 1999: 350). Hırvatistan'ın bağımsızlık için yaptığı referandumda %93 bağımsızlık lehine oy çıkmıştır. 1990 yılında yapılan seçimlerde Franjo Tudjman'ın önderliğinde Hırvat Demokratik Birliği (HDZ) galip gelmiştir. Tudjman bu dönemde "kendi kaderimizi kendimiz belirleyeceğiz" politikası yürütmüştür. 25 Haziran 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir (Kenar 2005: 151-152). Sırlar, Slovenya'daki askeri Hırvatistan ve Bosna-Hersek'e çekmiştir. JNA, Hırvatistan'a karşı savaş hazırlığına başlamıştır. Hırvat hükümeti eski Varşova Paktı

lkelerinden ve Ortadoğu'dan silah yardımı almış ve JNA'ya karşı direnişe geçmiştir. Sırbistan'ı yıldıran hareket ise AET'den gelmiştir. Almanya'nın ısrarları sonucunda 1992 yılında Slovenya ve Hırvatistan'ı tanımıştır (Malcolm 1999: 356).

Bosna'daki durum ise Slovenya ve Hırvatistan'a göre farklılık göstermiştir. Bosna yapısı itibariyle de etnik çoğunluğa sahip olan bir yerdir ve Yugoslavya'nın azgeleşişmiş cumhuriyetlerinden biridir. Sırp ve Hırvatların yüzünü dönebileceği bir dış devletleri vardı ve Bosna'nın zararına dış devleti bytmeye alışabilirlerdi ama Bosnalı Müslümanların böyle bir seçenekleri yoktu. SDA'da milliyetçi olmayan bir yapıyı öngörmekteydi (Samary 1995: 92-94). Ama Hırvatistan'ın ve Slovenya'nın bağımsızlık atılımından sonra Bosna'nın başka şansı kalmamıştır. Sırpaların artan baskılarıyla ya Sırp denetimine gireceklerdi ya da bağımsızlıklarını ilan edeceklerdi. Ülkede referandum yapıldı ve sonuçların açıklandığı gün (2 Mart 1992) Sırp paramiliter kuvvetlerinden askerler Saraybosna meclis binasının yakınına barikatlar kurup, siperler oluşturmuşlardır. Sebebini ise bir gün önce düğün sırasında iki Müslüman gencin bir Sırp vatandaşını öldürmüş olması olarak açıklamışlardır. Oysa referandumdan birkaç ay önceye kadar Sipova kentinde Sırp paramiliterlerden askerler bir kaç Müslüman öldürmüş ve Mehmet Ağa Camiini makinalı tüfeklerle taramışlardı. Ama kimse Saraybosna sokaklarında bunun için barikat kurmamıştı (Malcolm 1999: 358).

Bosna Hersek, Aralık 1991'de bağımsızlık isteğini ilan etmiştir ve 6 Nisan 1992'de Avrupa Topluluğu (AT) tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınmıştır. Bosnalı Sırp lar yeni bağımsız olan Bosna-Hersek'te azınlık olmak istemiyorlardı. Bosna'nın bağımsızlığından sonra şiddet eylemleri daha da arttı. Sırp paramiliter grupların amacı sadece Müslüman halkı korkutup kaçırmak değil aynı zamanda Bosna'da yaşayan Sırp nüfusa, Müslüman komşularına karşı kendilerini savunmaları gerektiğini aşılamaktır (Malcolm 1999: 367). JNA Bosna'daki Sırp ları etnik temizlik için teşvik etmiştir (Volkan 1999: 70).

Volkan (1999: 71)'ın ifadesiyle, "Eski Yugoslavya'daki durum soğana benzemektedir; kabuğun bir katını kaldırır ama altta yatan diğer katları keşfedersiniz." Yugoslavya atışma tarihinin buraya kadar özetlenen durumu, son savaşın altta yatan katlarında saklıdır. Zaten son savaşa da Belgrad radyo ve televizyonu Sırp ları, Ustaşa'ların Sırp ları nasıl katlettiği ve köktendinci cihada ilişkin yayınlarla hazırlamıştır

(Malcolm 1999: 367). Reuters ajansı muhabiri Foça'dan savaş konusunda Sırp bir kadının cevabını şöyle aktarmaktadır:

“Şuradaki arsayı görüyor musun? diye soruyor bir Sırp kadın, Drina nehri boyunca uzanan eğimli araziye işaret ederek. ‘Cihadın orada başlayacağı düşünülüyordu. Foça kenti, yeni Mekke olacaktı. Ölüm listesine alınan Sırlar vardı,’ diyordu, kadın, kent halkıyla ve silahlı adamların taşıdığı yinelerken. ‘Benim iki oğlum da, domuzlar gibi katledilmek üzere listeye alınmıştı. Bense, tecavüz edilecekler listesindeydim.’ Hiçbiri söz konusu bu listeleri görmemişti; fakat bu, onların sorgusuz sualsiz liste iddialarına inanmalarına engel olmuyordu.” (Aktaran: Malcolm 1999: 367-368).

Bosna'daki şiddet eylemleri, işkenceler, katliamlar bu denli artmışken batılı politikacılar savaşı “bir iç savaş” olarak nitelendirmeye devam etmişlerdir. 1992 Nisan sonunda Birleşmiş Milletler kamyonlarının Sırp paramiliter kuvvetleri tarafından kaçırıldığı olayda BBC, mültecilere yardım ulaştırma girişimlerinin hukuk ve düzenlemelerdeki aksaklıklardan dolayı engellendiği haberlerini yapmıştır (Malcolm 1999: 370). ABD'nin başkanlık seçimlerine hazırlık yaptığı bu dönemde yapacağı bir hamlenin oylara zarar getirip getirmeyeceğini ön görmediğinden bu meseleyi “Avrupa'nın sorunu” olarak tanımlayıp konudan sıyrılmıştır (Malcolm 1999: 371).

Bosna Hükümeti son derece hazırlıksız durumdayken direniş başlatmıştır. Sırp müdahalesine ilk muhalefet Hırvatlardan gelmiştir. Hırvatların ordusu güçlüydü ve federal hükümeti Mostar'dan çıkarmayı başardı. Bosna ve Hırvatistan'dan oluşan bir konfederasyon ilan etmesi için İzzetbegović'e öneride bulunmuşlar fakat İzzetbegović kabul etmemekte direnince HDZ lideri Mate Boban, kuvvetleri geri çekmekle tehdit ederek ve silah sevkiyatını engelleyerek İzzetbegović'e baskı yapmıştır. Bunun sonucunda Hersek-Bosna Hırvat Cemaatinin kuruluşu ilan edilmiştir. Burası Hırvatistan bayrağının olduğu Hırvat özerk bölgesiydi, fakat Mate Boban, bölgenin Bosna'nın ayrılmaz parçası olduğunu ve bunun yalnızca geçici bir önlem olduğunu belirtmiştir. (Malcolm 1999: 373-374).

Olaylar artınca 1991'de Yugoslavya'nın tamamına BM tarafından silah ambargosu konulmuştur. Ama Sırbistan'ın elinde eski federal ordudan kalma

silahların olduğu bilinmekteydi ayrıca Sırpların kendine ait silah sanayi de mevcuttu. Bosna'nın kendini savunmasının sadece savaşı uzatacağı fikrinde olan Douglas Hurd gibi devlet adamları, silah teminatına karşı çıkmıştır. Oysa kendilerini savunma hakkı ellerinden alınmasa idi, Bosna'da Sırpaları açık bir şekilde mağlup etmek mümkün olmasa da en azından ülke topraklarını işgalde bu kadar ilerlemesine izin verilmeyecekti (Malcolm 1999: 377).

Aynı yıl çıkan ayrıntılı raporlarda gözaltı kamplarından bazılarının sistematik cinayetler için kullanılmış olduğu, kadınların sistematik tecavüz amacıyla özel binalarda alıkonulduğuna dair belgeler yayınlamıştır. Ayrıca, yine aynı yıl “etnik temizlik” tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Etnik temizlik büyük Sırbistan'ın yaratılması için bölgenin diğer etnisitelerden arındırılması ve homojenleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Buna ek olarak, insani heyetlerin yardımlarının, kontrol noktalarında Sırp paramiliter güçlerinin engeline takıldığı ve teslimatın dörtte birini düzenli olarak gasp ettikleri belirlenmiştir. (Malcolm 1999: 378-381).

Savaşın tarihine bakıldığında şiddetin bu denli akıl almaz hale gelmesi ve Bosna'nın yıkımını hızlandıran iki neden öne çıkmaktadır. İlki, Sırp yönetimin siyasi amaçları ve stratejileri, diğeri ise Batılı liderlerin olayları yanlış idrak edip, tehlikeli olaylara sebebiyet verecek şekilde müdahaleleridir. Savaş sırasında işlenen suçlara bakarak savaşın altında yatan nedenin bir psikoz olduğu, önceki çatışmalardaki nefretin dışa vurumu olduğu düşünülebilir. Fakat bu erken kanı Milosević'in senaryosuna inanmak olur. Bosna'daki katliamlar II. Dünya Savaşını yaşayan ve kinlenen Bosnalı Sırp, Hırvatlar ya da Müslümanlar tarafından olmamıştır (Malcolm 1999: 388).

Bosna'daki savaşı bitirmek adına önerilen barış taslaklarına bir sonraki bölümde yer verilmiştir.

### III. BÖLÜM

#### 3. SAVAŞ SONRASI ANLATILARI

Balkanlarda I. Dünya Savaşından sonra kurulan ulus devletlerden hiçbirisi etnik, dinsel ve dilsel bakımdan homojenlik göstermez. Bir etnik grup birden fazla komşu ülkede yaşadığından bölgede çatışmalara ve irredantist politikalara tarih boyunca rastlanmıştır. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla artan milliyetçilik, Yugoslavya'nın pamuk ipliğiyle birbirine bağlı olan sınırlarını çözmüştür. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra ortaya çıkan yedi ulus devlette de homojen olamama sorunu sürmüştür. Bu tarihten sonra dünya, Yugoslav kimliğinin parçalanışıyla yüzyıllarca bir arada yaşayan, aslında aynı ırka da mensup olan halkların kendi kimliğini yaratma uğruna bir diğerini, hatta bazen komşusunu, kendi ailesinden birisini düşmanlaştırmasını izlemiştir. Önceki bölümde belirtilen etnik çatışma nedenleriyle Balkanlar sorun listesine yenilerini eklemiştir.

Balkanların bu çok kültürlü mozağinden, vahşete doğru uzanan tarihini Yugoslavya'nın küçük prototipi olan Bosna Hersek üzerinden anlatmak yerinde olacaktır. Bosna Hersek; hem hala pek çok etnik milleti barındırıyor oluşu hem de savaşta şiddet ve çatışmanın en yoğun olduğu ülke olmasından dolayı karakteristik anlamda minyatür Yugoslavya'dır (Rogel 2004: 27).

Bosna Hersek'te çok kültürlülük projesinin neden işlemediğini özellikle Boşnak Müslümanların gözünden incelemeye çalıştığım tezim için 16-30 Ekim 2013 tarihleri arasında Bosna Hersek'in Saraybosna ve Zenica illerinde bulundum. Zenica'da katılımcı gözlem yaptım ve yaklaşık 20 kişi ile yaptığım görüşmelerde ağırlıklı olarak Boşnak Müslümanlar olmak üzere, farklı etnisitelerden Bosnalılarla da görüşme imkanı buldum. Savaşın etkilerinin hala güçlü bir şekilde yaşandığı Bosna'da halkın savaşın bitiş tarihi olan 1995 öncesini yaşadığını gördüm. Araştırmanın büyük bir kısmında Zenica'da yanında kaldığım aile, onların dostları ve akrabaları ile konu hakkında derinlemesine görüşmelerde bulundum. Yanlarında kaldığım dört kişilik bu aile, -

Bosna'daki pek çok aile gibi- kardeşleri, çocukları, kuzenleriyle aynı evde değil ama yan yana evlerde yaşıyorlar. Evin babası emekli, anne ise uluslararası bir firmada çalışıyor. Biri kız, biri erkek iki çocukları var. Her ikisi de evli ve bir çocukları var. Evlerinin hemen bitişiğinde ise kardeşlerinin evleri var. Tüm bu yan yana evleri tek bir aile ve ev gibi görebiliriz. Savaş sırasında ise ailenin tüm fertleri Zenica'daymış. Evin erkekleri ise orduya katılmış.

Zenica, Saraybosna'ya 70 km uzaklıkta olan Bosna Hersek Federasyonunun Zenica-Doboj Kantonu'nun başkentidir. Aynı zamanda Zenica Müslümanların yoğunlukta yaşadığı bir bölgedir. Özellikle köylerinde savaş öncesinde Sırp ve Hırvat komşularının fazla olduğunu belirten görüşmecilerim, birçoğunun savaş sırasında ve sonrasında Zenica'yı terk edip Banja-Luka gibi Sırpların yoğunlukta yaşadığı yerlere taşındıklarını söylüyorlar. 2013'te yapılan bir nüfus sayımına göre şehrin nüfusu 115.134'dir (<http://www.citypopulation.de/php/bosnia-zenickodobojski.php>, 5 Mayıs 2015'te erişildi).

Araştırmamın diğer bir kısmını ise Zenica'ya göre daha kozmopolit bir yer olan Saraybosna'da tamamladım. Saraybosna, Bosna Hersek'in başkenti ve Saraybosna Kantonu'nun da merkezidir. Şehrin nüfusu ise yaklaşık 300.000'dir (Ekinci 2014: 15). Bir görüşmecime göre, Dünya Savaşlarının başlangıç yeri ve mutlaka bir ilgisinin olması itibarıyla de dünya için önemli bir yerdir. Uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu ve daha sonra Avusturya İmparatorluğu yönetimi altında bulunan şehir, savaş her ne kadar büyük bir kısmına zarar verse de o dönemlere ait hatırı sayılır pek çok eser barındırır. Aynı zamanda bu şehir Müslüman, Katolik ve Ortodoks gibi dini çeşitliliğe sahiptir. Dolayısıyla her dini grubun ibadet yerini bir diğeriyle yan yana görmek mümkündür. Savaşın üzerinden neredeyse 20 yıl geçmiş olmasına rağmen ne insanlardan ne de şehirden savaşın izlerinin silinmediği görünüyor. Görünürde hala farklı etnisitelerden insanlar yeniden birlikte yaşıyor oysaki insanlara sorularımı sorduğumda, birlikte yaşamadıkları yan yana yaşamak zorunda olduklarını söylüyorlar.

Saraybosna'da savaşı yaşamış ve Josip Broz Tito Yugoslavya'sı döneminde önemli görevlerde bulunan bir Boşnak, bir Sırp ve bir Hırvat'la sözlü tarih çalışması yaptım. Yaşları 60'ın üzerinde olan bu üç kişi Saraybosna'da doğmuş ve büyümüş. Hem Tito dönemini hem de son Bosna savaşını yaşamışlar. Savaşta üçünün de

akrabalarından, arkadaşlarından kayıplar olmuş. Üçü ile ayrı ayrı yaptığım görüşmelerde dünden bugüne Yugoslavya- Bosna'yı konuşurken tez konum bağlamında Bosna Hersek'te kendisini otokton olarak gören ve belli sayıya ulaşmış farklı etnisitelerine uyum içinde yaşaması mümkün müdür? sorusundan hareketle aşağıdaki sorulara cevap aradım.

- 1) 90'lardaki Bosna savaşının nedenleri nelerdir?
- 2) Dayton Anlaşması süreci ve Dayton sonrası dönemi Boşnak, Hırvat ve Sırlar için ne anlama gelmektedir?

Bu sorulara, oluşturduğum temalar ile yanıt bulma gayesindeyim. Bu bağlamda, yapılan araştırmalarda 3 tema ortaya çıkmıştır. Bunlar aşağıdaki gibidir.

- 1) Eski Yugoslavya dönemi etnisitelerin durumu ve kısa dönemlik görece refah dönemi
- 2) Savaş dönemi ve yeniden etnikleşme: Boşnakların milliyetçileşmesi
- 3) Dayton Barış Anlaşması ve sonrası

Bu üç tema da kendi içerisinde alt dallara ayrılmaktadır. Konunun daha iyi anlaşılması açısından temaların açıklanması yerinde olacaktır.

### 3.1. Eski Yugoslavya Dönemi Etnisitelerin Durumu ve Kısa Dönemlik Görece Refah Dönemi: Sözlü Tarih ve Etnografi

#### 3.1.1. Huzursuzluğun Katalizörü Olarak Ekonomi

1991 yılında Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte kullanmaya başladığımız "Eski Yugoslavya" terimi aynı zamanda Josip Broz Tito dönemini anlatmak için de kullanılmaktadır. Josip Broz Tito; Yugoslavya Krallığının ardından kurulan, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin ilk ve ömrünün sonuna kadar seçilmiş başkanıdır.

Daha önce de belirtildiği gibi, Yugoslavya 1941'de Almanya tarafından işgal edilince, Yugoslavya Krallığı ordusundan kalan bazı birlikler Çetnikler adı altında birleşip yerel ayaklanmalara başlamışlardır. Tito'nun önderliğindeki Partizanlar ile aşırı milliyetçi Sırlar olarak nitelendirebileceğimiz Çetnikler arasındaki kanlı çarpışmalar

Partizanların galibiyetiyle bastırılmıştır. Tito, 1980 yılında öldüğünde sistem kendini 10 yıl daha sürdürmeyi başarmıştır. Fakat bu iktidarsızlık krizi zaten her an patlamaya hazır olan Yugoslavya'nın fitilini ateşlemiştir. Partizanlar tarafından bastırılan Çetnikler ve Ustaşalar bu yönetim boşluğunu fırsat bilerek aşırı milliyetçi ve ayrılıkçı eylemlerini arttırmışlardır. Anlaşılabileceği gibi radikal grupların törpülediği Tito dönemi, bu gruplar açısından parlak geçmemiştir.

Steyepan Kovacs, Macar kökenli, babasını komünist rejime kurban vermiş bir üniversite öğrencisidir. Kovacs'a göre: *“Komünistler düşünce özgürlüğünü ortadan kaldırmışlardı, bunun için onlardan nefret etmiştik. Ama onlar gözü dönmüş milliyetçiliği de baskı altına almışlardı, bunun için onlara müteşekkik olmalıydık”* (Aktaran: Bora 1995: 16). Bu sözler Yugoslavya'nın 1941-1990 arası dönemini net bir şekilde açıklar niteliktedir. Daha önce, 1941- 1990 arası dönem siyaseti anlatılmıştır. Bu bölümde de, 1990'daki bunalıma ve yükselen milliyetçiliğe giden yolda, 1941-1990 yılları arası Yugoslavya'nın ekonomisi ve Yugoslav komünizmi anlatılacaktır. Dönemin tanıklarıyla yaptığım görüşmeler temel alınacaktır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya'yı Almanlardan kurtarmasıyla saygınlık kazanan Tito, 1945'teki seçimleri kazanmış ve Sovyet yönetimine paralel olarak bir anayasa hazırlamıştır. Anayasa ile birlikte Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Federal Cumhuriyetler ise Bosna-Hersek, Sırbistan, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Slovenya Sosyalist Cumhuriyetleridir (İlhan 2007: 33-34). Federasyondaki en önemli siyasi güç Yugoslav Komünist Partisi (YKP) olmuştur. YKP'nin içinde Yugoslav halklarının ayrı ayrı sosyalist partileri yer almaktadır. Her bir sosyalist parti kendi politikalarını uygulasa da YKP çatısı altında hareket etmektedir. Diğer taraftan dünyanın sağ ve sol kutba ayrıldığı bu dönemlerde Yugoslavya, komünist bir rejimle yönetiliyor olmasından dolayı ideolojik anlamda Sovyetler Birliği ile aynı cephede rol aldığı düşünülebilmektedir. Oysaki gerçekte durum böyle değildir. II. Dünya Savaşı'nın öncesinde de YKP ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) arasındaki pek çok fikir ayrılığı ve gerginlikleri sürmekteydi. Sonraları bu kutuplaşmayı partiden tasfiyeler, gizli toplantı trafikleri, faili meçhuller izlemiştir (Bora 1995: 34-58).

Tito ile Stalin arasındaki gerginlikler sürüyor olmasına rağmen 1945-1947 yılları arasında görünürde dostluk hakimdir. Karşılıklı yardım anlaşmaları imzalanmış ve

Yugoslavya Kominform'a katılmıştır. Buna karşın, Stalin ile Batılı ülkeler aralarında gizlice Yugoslavya'yı %50- %50 olarak paylaşmıştır. Tito, İngiltere'nin Yugoslavya'ya müdahalesi durumunda savaştan çekinmeyeceklerini Stalin'e söylemesine rağmen hiçbir karşılık alamamıştır. Bu durum 'Yugoslav modeli sosyalizm' olarak bilinen yeniliğin önünü açmıştır. Tam da bu sözde dostluk ortamı sırasında, İngiltere ve ABD birlikleri Partizanların denetimi altındaki Trieste'yi işgal etmiştir ve Yugoslavya karşılıklı yardım anlaşmasına dayanarak müttefiki SSBC'den diplomatik yardım bile gelmediğini görünce zaten derinlerde bir gerginliğe sahip olan tarafların bağları kopmuştur. 1948 yılında Yugoslavya Kominform'dan ihraç edilmesiyle Tito Yugoslavya'sı için yeni bir dönem başladığı söylenebilmektedir (Bora 1995: 61-70).

Tito, bu tarihe kadar Stalin ile ilişkiler konusunda beklediğini bulamamıştı ve giderek artan fikir ayrılıkları Yugoslavya'nın Sovyetler Komünizmi ile olan iplerini koparmıştır. Bu iki kutuplu dünya düzeninde bağlantısız kalmayı tercih eden Tito, duruşuyla hem ülkesinde hem de dış ülkelerde saygı uyandırmıştır. 1948'de Stalin'e başkaldırışı dünya siyasetinde ve uluslararası ilişkilerde etkili bir aktör ve bir kanaat önderi olduğunun kanıtıydı (Erdoğan 2004: 17).

*“Stalin'e ‘Hayır!’ diyerek Tito politika dünyasında ilk kez kendi ayakları üzerinde durmuştur. Bundan sonra parıltılı politik liderliği artık Stalin'in güneşinin yansıması değildi... Tito o andan başlayarak Yugoslavların çoğu için güneşi simgeliyordu... Serpens nisi serpentem comederit non fit draco- yılan başka bir yılanı yiyene kadar bir ejderha olamaz”* (Aktaran: Erdoğan 2004: 17).

Görüşmecilerimden Hamdija Tito döneminde Saraybosna'da yaşayan, devlete ait büyük bir elektrik firmasında çalışan Boşnak bir mühendis, Tito'nun o yıllardaki karizması hakkında şunları söylüyor:

*“Enteresandır, Yugoslavya sevilen bir ülkeydi. O dönemlerde pasaportla dünyanın her yerine vizesiz giderdik. Tito'nun ağır bir karizması vardı. Onun bu karizmasıyla birçok projeyi ihalesiz alırdık. Tito ile Stalin arasında sıkıntılar başlayınca tartışmalar da aldı başını gitti. Tito diktatör müdür yoksa demokrat mı? Yugoslavya'da Tito'yu sevenler kadar sevmeyenler de vardır elbette. Ama*

*Stalin'in savaşı bile göze aldığı bu kavgada Tito'yu insan hakları konusunda eleştirecek bir şey bulamadılar”(Hamdija 2013).*

Tito'nun öne çıkışı sadece diplomasi alanında değildir. 1948'den sonra ekonomik anlamda da atılımlara başlamıştır. Buna karşılık, Stalin Yugoslavya'yı tam denetime almak için 'Güney Slav Birliği' kurulmasını önermiş, sıcak bir karşılık alamayınca Yugoslavya Komünist Partisini sınıf mücadelesini ihmal etmekle suçlamıştır. Olayları izleyen birkaç yıl içinde hem Sovyetler Birliğinde hem de Yugoslavya'da ajanlık suçlamalarıyla birçok kişinin işine son verilmiştir. Darbe teşebbüsü iddiasıyla onlarca kişi kurşuna dizilirken, istihbarat ağırları çökertilmiştir. Yugoslavya'yı kolay lokma gören Stalin karşılaştığı direnç karşısında tedbirleri ve Yugoslavya'yı zor durumda bırakma çabalarını arttırmıştır. Uyguladığı iktisadi boykotla Yugoslavya'nın uluslararası ithalatta %46, ihracatta %51 bağımlı olduğu pazar ile arasına set çekmiştir. Buna karşılık olarak Tito, Stalin'in açık görüp saldıracağı tüm açıklarını reformlarla kapatma yoluna girmiştir. 'Toprak reformu yapılmadı' suçlamasına yönelik olarak kırdaki hızlı bir kamulaştırılma başlatılmıştır. Sovyet komünizminin, üretim araçlarının hala emekçilere devredilmediği ve mülkiyetin toplumsallaştırılmadığı gerekçesiyle Marksist-Leninist çizgiden kaydığı fikrini savunan Tito, 1950'de işletmeler düzeyinde işçi özyönetimi uygulaması başlatmıştır. 1952'de merkezi iktisadi planlama gevşetilmiş ve 1953'te sanayide küçük ölçekli (en fazla 10 işçi çalıştıran) işletmelerde özel mülkiyete izin verilmiştir. Bunun dışında toprakta kooperatifleşme zorunlu olmaktan çıkarılmış ve azami 10 hektar alanda özel mülkiyet yasalaştırılmıştır. Tüm bu atılımlar “Sovyet tipi” bir komünist parti olmadığının göstergesi olmasına rağmen YKP bununla yetinmeyip 1952'de isim değiştirip 'Yugoslav Komünist Birliği' ismini alarak farklılığını vurgulamıştır. Dış politikada Bağlantısızlar hareketiyle parlamaya başlamıştır (Bora 1995: 61-70).

Yugoslavya, Sovyetlerden koptuktan sonra 1960-1961 yıllarında “özyönetimci sosyalizm” adıyla öne çıkan bir sistem geliştirmiştir. “Özyönetim” sisteminde temel amaç ekonomik kararların merkezi yönetimden alınıp fabrikalara verilmesidir. Dolayısıyla, fabrikada çalışan bir işçi de gelir dağılımına ya da sendikal hareketlere müdahil olma hakkına sahip olacaktır (Erdoğan 2004: 18).

*“Özyönetim modeli, Sovyet komünizminin biraz daha liberali. Fabrikalar işçilere ait. Dolayısıyla bir işçiyi nasıl işten kovabilirsiniz ki? Mesela buralarda bir fıkra*

*anlatılır. Bir firmanın genel müdürü seyahate çıkacak. Kuruldan izin alması gerekiyor. Kurulda bir tane de işçi var. İşçi okur-yazar bile değil, sadece inadına genel müdüre seyahat için izin vermiyor. Buraları iyi özetler. İşçi korunur ama verimlilik tökezler.” (Hamdija 2013).*

1961’de ise sistem kendini uluslararası mali sermayeye açmıştır. Dünya Bankası, IMF, ABD ve diğer batılı ülkelerden borçlar almıştır. 1965’te Yugoslavya parası dinarın değeri düşmüş ve bu borçlanma beraberinde fiyat ve ücret artışlarını ve enflasyonu getirmiştir. Bu 1961 ve 1965 yılları arasında yapılan reformlar bazı kuramcılara göre ‘Pazar sosyalizmi’ adını almıştır. 1967’de yabancı sermaye, %20’si Yugoslavya’da değerlendirilmek koşuluyla %49’un altında bir payla yatırım yapmanın ve işletmelere ortak olabilmenin önü açılmıştır. Her işletmede Çalışma Birimleri Konseyleri oluşturulmuş, bir istihdam alanı yaratılmıştır. Bunların dışında Tito, 1962 ve 1970 arası dönemde Bağılantısızlar Hareketini güçlendirmek üzere Asya, Afrika ve Latin Amerika’ya gezilerde bulunmuştur (Bora 1995: 71-76).

1974’te politik istikrarı sağlamak için bir anayasa hazırlanmıştır. Tito’nun geç dönemi ya da “altın çağ” diye anılan bu dönemde Tito’nun iyimser politikaları ekonomiyi de pozitif etkilemiştir. Dönemin önemli ideologları bu dönemi ‘yeni bir sosyalist toplum yaratma’ planları olarak açıklamışlardır. Onlara göre bu toplum, ekonomi ve politikada bağımsızlığa dayalı hem dış hem de içte gelişmeyi esas almaktadır (Ramet 2002: 6). Görüşmecilerimden Hamdija özyönetimci sosyalizmin ilk yıllarından şöyle bahsediyor:

*“Yugoslavya’da her şey devlete aitti. Belki sadece küçük bir dükkân açmanıza izin verilirdi. Küçük bir cafe ya da berber gibi. 1974’te ekonomide bazı çatırdamalar yaşandı. Bundan sonra devlete ait büyük holdingler kuruldu ve bunların altında çalışacak küçükler açıldı. Ama bu tabi ki bir yerde tıkanı. Tito karizması bir süre sistemi idare ettirdi ama komünizmin bazı handikaplarını aşamadı. Mesela o zamanlar Yugoslavya’da eğitim kalitesi çok iyiydi. Büyük firmalar öğrencilere burs vermek zorundaydı. Eğer benim notlarım iyiye devlet bana para veriyor ve sorunsuz bir şekilde okulu bitirirsem bunu geri ödemiyorum. Bu teşviki arttırdı. Diğer taraftan çalışanlara da teşvik hizmetleri vardı. Örneğin bir firmada çalışıyorsun ve belli süredir de bu iştesin. Firma az miktardaki kesintilerle bir fon oluşturuyor ve çalışanlarına ev veriyordu. Bunun*

*için bir liste yapıldı sıran gelince ev sahibi olurdun. Ev sahibi olmak deyince, mülkiyetin sana ait olmasını algılamayın. Bu ev, ölünceye kadar oturabileceğin hatta öldükten sonra eşinin yaşamaya devam edeceği bir yerdi fakat o da devlete aitti. Bu yüzden o dönemlerde babadan oğula ev kaldığını hiç görmezsiniz. Olaylara buradan bakınca her şey gayet güzel görünüyor, ister istemez soruyorsunuz sistemin eksigi neydi?”(Hamdija 2013).*

1979-1982 yıllarında ise 74’lerin altın çağının sonuna gelindiği görülmektedir. Bu yıllarda bazı şeyler değişmiştir. İlk olarak, ekonomideki bir takım bozulmaların sebebi iç dinamikler olarak gösterilmektedir. Bunun yanında, 1973 yılındaki ‘petrol krizinin’ etkisini de görebilmek mümkündür. Diğer bir neden ise Tito’nun ortak bir sembol yaratamaması yüzünden ülkenin siyasi bir istikrarsızlığa gitmeye başlamasıdır. 1981 yılında Kosova’da Arnavutlar tarafından başlatılan anti-Sırp protestolarını bastırmak için eski sisteme dönüş problemleri yaşanmıştır. Yine bu dönemde Başbakan olan Branco Mikulić’in kötü yönetim sergilemesi ve Agrokomerc finansal skandalıyla öne çıkması kamuoyunun güvenini kırmıştır (Ramet 2002: 6-7).

Ekonomi ve politika birbirine paralel işleyen iki yapıdır. Birinin kötüleşmesi durumunda, diğerrinin istikrarını bozmadan ilerlemesi mümkün değildir. Bu durumun pek çok örneği olduğu gibi Yugoslavya da bunlardan biridir. Ekonominin iyiye gittiği dönemlerde komşunun kendi etnik kimliğinden biri olup olmaması kişiyi pek ilgilendirmezken, ekonomi kötüleşince ilk olarak rahatsızlık duyulmaya başlanılan şey komşunun satın aldığı bir şey ya da yediği yemek olmaktadır. Tıpkı Hırvatistan ve Slovenya’da olduğu gibi... Yugoslavya’daki artan işsizlik oranı ve alınan krediler sayesinde ayakta durmaya çalışan ülkelerin yanı sıra Hırvatistan ve Slovenya Federasyonunun en fazla döviz girdisine sahip iki ülkesiydi. Nüfusun %8’sini oluşturuyorken, gayri safi milli hasılanın %20’sini oluşturuyorlardı. Dolayısıyla diğerlerinin, kendi sırtlarından haksız kazanç sağlamasından dolayı rahatsızdılar. Tito’nun 1980 yılında ölümünü bir çıkış yolu olarak değerlendirmek isteyen ülke sayısı az değildi. Bunun akabinde sahneye artan ekonomik buhranlar ve milliyetçilikler çıktı (Erdoğan 2004: 20).

**Tablo 3.1:** Yıllık Ekonomik Gelişim Oranları,1981-1988 (Yüzde) (Ramet, 2002)

|      | Milli Gelir | Endüstriyel Üretim | Tarımsal Üretim |
|------|-------------|--------------------|-----------------|
| 1981 | -0.4        | 4.0                | 1.0             |
| 1982 | -0.2        | -1.0               | 7.0             |
| 1983 | -1.5        | 1.9                | -1.0            |
| 1984 | 0.0         | 5.7                | 2.0             |
| 1985 | -0.5        | 2.7                | -7.0            |
| 1986 | 3.5         | 3.9                | 11.0            |
| 1987 | -1.0        | 1.0                | -5.0            |
| 1988 | -2.0        | -1.0               | -5.0            |

1988’de ise ekonomi %20 oranına düşerken, işsizlik %16,8, enflasyon %160’lara ulaşmış durumdadır. Dış borçlar ise tüm zamanların en yüksek rakamına ulaşarak, 20 milyar dolardır. 1990’larda dış borç 22 milyar dolara yükselmiş ve ticaret hacmi 2.75 milyar dolar olarak kayda geçmiştir. Yugoslavya’nın içindeki altı cumhuriyet de ekonomik çöküşe girmiştir. En kötüsünden başlayarak söylemek gerekirse, 1990’ın ilk dokuz ayında Karadağ’da endüstriyel üretim %15,8 oranında düşmüştür. Sırbistan’da %13,5, Hırvatistan’da %10,8, Slovenya ve Makedonya’da %10,6, Bosna Hersek’te %6,2’dir (Ramet 2002: 49-50).

1985 ve 1986 yıllarında IMF borçlarının sonucu olarak on sekiz yasa daha anayasaya eklenmiştir. Bunun yanında çalışma kanunları ve işçi sınıfıyla ilgili bazı yasaların kaldırılması yerli firmaların bu konudaki otonom halini sarsmış ve dış ekonomiye bağımlılık artmıştır. Yugoslavya Federasyonu hükümeti IMF programlarını Yugoslavya’nın iç işlerine karışmakla suçlamıştır. Dönemin başbakanı Ante Marković’e ise politikaları IMF’ye uyumlu yürütmeye çalışmıştır. Fakat bu durum içteki kaosu durdurmaya yeterli olmamıştır. Enflasyon bir gecede %2000’den %4’e düşmüştür. Marković’in reformlarından biri de dinarın (Yugoslav Parası) döviz kurunun sabit tutulmasıdır. Dinar, Alman Mark’ına sabitlenmiştir. Böylece Yugoslav parası dönüştürülebilirlik kazanmıştır. Maalesef bu yapay olarak desteklenen dinarın sabitlenmesi, birçok zengin ihracatçının iflasıyla sonuçlanmıştır. Döviz rezervleri bir yıl

içerisinde 6,5 milyon dolardan 3,6 milyon dolara düşmüştür. Bunun üzerine Marković hükümeti dinarın değerini devalüe edip dönüşümünü terk etmiştir (Ramet 2002: 49-51).

*“Komünizmin handikaplarıyla o zaman karşılaştık. Aslında her şeyin temeli ekonomiydi. Devlet kazandığından fazlasını harcıyordu. Askeri harcamalar fazlaydı. Köylü kurnazlığıyla sürekli para basıldı. Sonrası sürekli enflasyon ve tedbirler. 1987’de Ante Marković’in başkanlığında kur sabitlendi ve bir mucize oldu. 6 ay boyunca sabit kur uygulandı. Bankalar kredi veriyor ama maaşlar enflasyon oranıyla artıyordu. Bu da kısa sürdü. Problemler tekrar başladı. Göreceli bir refah diyebiliriz bu döneme. İşsizlik yok ama bir kişinin çalışması gereken yerde beş kişi çalışıyor.”*(Hamdija 2013).

Konuyla ilgili olarak Slavoj Žižek Lacancılar arasında klasikleşen bir fıkrayı dönemin Yugoslavyasına uyarlamaktadır. Fıkra şöyledir: *“Kendisini darı tanesi sanan bir adam akıl hastanesine kaldırılır, orada doktorlar onu bir darı tanesi olmadığına, insan olduğuna inandırmak için ellerinden geleni yapar; fakat iyileşip hastaneden ayrılmasına izin verildikten sonra, çok geçmeden tir tir titreyerek ve ödü kopmuş halde geri gelir –kapıda duran bir tavuğun kendisini yiyeceğinden korktuğunu söyler. ‘Dostum,’ der doktoru, ‘sen darı tanesi değil de insan olduğuna çok iyi biliyorsun.’ ‘Ben biliyorum tabii ki’, diye cevap verir hasta, ‘peki ya tavuk biliyor mu?’”* (Žižek 2014: 64). Žižek’e göre Tito da hayatının son dönemlerinde tam da bu fıkradaki gibiydi. Etrafindakiler Yugoslavya’nın ekonomik durumunun felaket olduğunun farkındaydı fakat Tito ölene kadar bir ekonomik krizin çıkmasını sürekli ertelediler. Tito’nun ölümüyle de kriz patlak vermiş ve geçim standartlarının %40 oranında düşmesi etnik gerilimlere ve savaşa neden olmuştur (Žižek 2014: 66-67).

1991 Şubatında ekonomik felaketi engellemek için yeniden özelleştirme yöntemine başvurulmuştur. Yugoslavya’da 16.490 özel firma mevcuttu. Bu rakamda Yugoslavya’da aşağı yukarı sadece %2,4’e karşılık gelmekteydi. Ülkedeki politik istikrarsızlıklar ve milliyetçilik hareketleri dış yatırımcıları ürkütüyordu. Bir yandan ülke ekonomik çıkmazlarla boğuşurken, diğer yandan milliyetçilik dalgaları, isyanlarla ile uğraşıyordu. Tito’nun 1980’de ölmesinin ardından 1990’a kadar olan süre yaşanacak felaketlerin temelini oluşturmaktaydı (Ramet 2002: 49-51).

### 3.1.2. Üst Kimliğin Bozulması

Güney Slav'ların yurdu anlamına gelen Yugoslavya'nın devlet adı olarak kullanılması 1918 yılında Sırp-Sloven-Hırvat Krallığı'nın adının değiştirilmesiyle olmuştur. Böylece üç ulusal isim, üç baskın din eşit şekilde kabul edilmiştir. İki savaş arası dönem Yugoslavya için parlak bir dönem değildir. Hem içerideki grupların ayrılıkçı hareketleri ve toprak talepleri hem de dış ülkelerin baskılarıyla huzursuzluklar artmıştır. Sonrasında gerçekleşen hükümet darbesi Almanya'nın Yugoslavya'yı işgal sebeplerinden birini oluşturmuştur. Bir yanda Almanya ile çatışmalar başlarken diğer yanda ise, eski ordu mensubu Sırlardan oluşan Çetnikler ve Tito önderliğindeki Partizanlar çarpışmaya başlamışlardır. Tüm bu yaşananlar sonunda Tito önderliğindeki Partizanlar aşırı milliyetçi hareketleri bastırması ve düşmanları ülkeden çıkarmasıyla Yugoslavya'da kurtarıcı olarak görülmüştür (Erdoğan 2004: 3). Bu başarı Tito'yu ömrünün sonuna kadar seçilmiş başkan yapmıştır. Tito dönemiyle birlikte Yugoslavya kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır.

Yugoslavya, Güney Slavların bütünleşme idealizmine dayanan bir milletler üstü oluşumdur. Yugoslavya'da yaşayan halklar; dilleri, ırkları, yaşayış tarzları, yaşadıkları coğrafya bakımından benzerlik gösterse de bütünleşip tek bir ulus olma realizminden uzaktırlar. 'Kendini Yugoslav hissetmek' üzerine yapılan araştırmalar gösteriyor ki bu kimliğe ait olduğunu düşünenler kadar, düşünmeyenler de var. Kendi kimliğini vurgulamaktan çekinen insanlar, ayrımcılığa maruz kalacağını düşündüklerinden Yugoslav üst kimliğini benimsemişlerdir. Eski bir Yugoslav deyimine göre; *"Yugoslavya, altı cumhuriyet, beş ulus, dört dil, üç din, iki alfabe, bir siyasal parti ve sadece bir Yugoslav'dan (Tito) ibarettir"* (Ünver 2013, <http://okur-yazar.net/bir-zamanlar-yugoslavya>, 5 Mayıs 2015'te erişildi). Deyime paralel olarak, bu kimliğin oluşmasında en büyük çaba Tito'ya aittir. Eski Yugoslavya sürekli Tito ile özdeşleştirilmiştir. Tito döneminde başka bir değişle komünist yönetim altında altı cumhuriyet çatışmasız bir şekilde yaşamaktaydı. Fakat bu barış hali yüzeyseldir. Komünizmin baskısıyla sindirilen ama önlenemeyen çekişme hali sürmekteydi. Zaten bu çekişmeyle mücadele için Komünistler tarafından "Yugoslav İnsanı" üst kimliği yaratılmaya çalışılmıştır. Bu ortak payda Sovyet insanı projesine benzemektedir. Kişiler üst kimlikte yani bir idealde birleştirilir ve eşitlenir. Projenin başarılı olduğunu birkaç

örnekle anlamak mümkündür. Komünist rejim yıkılmadan önce Bosna Hersek'te evliliklerin dörtte birinden fazlası diğer etnik grupla yapılmaktaydı (Volkan 1999: 68) .

Görüşmecilerimden Rajko, savaşta aktif olarak rol almış bir Sırp'tır. Rajko, Josip Broz Tito'yu sorduğumda hepimiz ona hayrandık diye giriyor söze.

*“Tito öldüğünde ben askerdeydim. Hepimiz yarın savaş gelecek diye ağladık. Dışarıdan bir saldırıya uğrayacağız diye çok korkuyorduk. İçteki sıkıntıları o dönem bu kadar problem olarak görmüyordum sanırım. Arnavutlar sürekli sorun çıkarıyorlardı, belki de alışmışımdır. Tito öldükten ve akabinde milliyetçi partilerin ortaya çıkmasından sonra günlük yaşamda pek çok şey değişti. Çevremde artık Sırplar Sırplarla, Müslümanlar Müslümanlarla arkadaşlık etmeye başladı. Sonra savaş patlak verdi zaten. Son savaş öç alma savaşıydı bana göre. Çünkü tüm tarihe şöyle bir baktığımızda zaten bize büyük haksızlıklar yapılmıştı. Tito döneminde de bu elbette hız kesmemişti. O dönemde Tito aleyhinde bir şey söyle 6 aydan başlayan hapis, küfür edersen sonu zaten idamdı. Demokrasi yoktu” (Rajko 2013).*

Tito'nun bir diktatör mü yoksa bir idol mu olduğu konusu tartışma konusudur. Yugoslavya üs kimliğini oluşturmak adına halkların öz kimliklerini bastırmış olması yukarıda anlatılanları doğrular niteliktedir. Buna karşın Tito, pek çok kişiye göre, bir halk kahramanıdır. İlk olarak “İkinci Yugoslavya'nın” kurucusu olduğu için bir kahramandır. Soğuk Savaş sırasında ‘Bağlantısızlar’ politikasıyla etkisini arttırmıştır. Makul kararlarıyla sürdürdüğü politikası ekonomide de başarılarla imza atmıştır. İkinci olarak, iç politikada altı farklı milleti ‘kardeşlik ve birlik (bratsvo i jedinstvo)’ idealizmi altında birleştirmiştir ve bu milletler en azından onun ölümüne kadar barış içinde birlikteliğini sürdürmüşlerdir. Onun ölümünden sonra kaosun ve problemlerin başlaması bir bakıma Tito döneminin refahını göstermektedir. Bu iki faktör, Tito'yu bir kahraman yapabilir mi? Orta yolcu bir yaklaşıma göre ise Tito; Yugoslavya'nın iyiliği için çalışan hayırsever bir diktatördür. Birliktelik sistemini ve liderliğini ülkesinin yararı için oluşturmuştur (<http://aucpo.org/tito-hero-or-villain/>, 5 Mayıs 2015'te erişildi).

Tito'nun ‘kardeşlik ve birlik/ bratsvo i jedinstvo’ ilkesiyle oluşturmaya çalıştığı Yugoslavya'daki tüm halkların barış içinde bir arada yaşama çabası bir süre kendini idame ettirdiyse de varlığını Tito sonrası dönemde koruyamamıştır. Bu durumun birden

fazla sebebi vardır. Yugoslav halkları, Amerikan halklarının kısa süreli hafızası yerine bir şeyi kolay kolay unutmayan uzun süreli hafızaya sahiptirler. Öyle ki Balkanlarda yaşayan insanlar 1389, 1459, 1921, 1948, 1966 ve 1970'i sanki yeni olmuşçasına hatırlarlar ve aynı tazelikte hakkında tartışmaya devam ederler. Çünkü geçmişe ait yaralar iyileşmemiştir. Yugoslavya'nın diğer ülkelerinin oluşturduğu kolektif hafızasının ve ortak yaralarının aksine tarafların geçmişle dürüst bir şekilde yüzleşememe sorunu vardır. Burada farklı milletler geçmişini farklı yollarla anlatır ve birbirlerine karşı algıları zaman içerisinde bir takım mutasyonlar geçirir. Bu değişimler sonraki nesillerde daha da nefret söylemine dönüşmüştür. Örneğin Tito yönetimi, bir Sırp'a sorulduğunda dönemi 'anti-Sırp' politikaların hakim olduğu bir dönem olarak anlatmaktadır (Ramet 2002: 52). Bu konudaki argümanını ise şöyle oluşturmaktadır:

"1980'lerin sonuna kadar Yugoslavya'da bir 'anti-Sırp' tutumu hakimdi. Tito, Stalin'in Yugoslavya'yı işgal edeceğini iddia edip, Sırbistan'daki birçok endüstriyel alt yapıyı Slovenya ve Hırvatistan'a taşımıştır. Ruslar bahane edilerek, Sırlar zayıflatılmaya çalışılmıştır. Diğer rahatsızlık konusu ise, Karadağ ve Bosna'nın oluşmasıdır. Çok yapay olduklarından Sırların kontrolünde olmalıdır" (Ramet 2002: 52).

Buna karşılık, Hırvatlar ve Arnavutlar ise Tito'nun özellikle Komünizmin ilk yirmi yılında Sırlara çok fazla taviz verdiğini düşünmektedirler. Onlara göre:

"Partizanların içine Çetnikler'den çok fazla kişi alınmıştır. Tito bu hareketiyle Sırları gücün merkezine yerleştirmiştir. Buna güvenen Sırlar da Hırvatistan'ın tam ortasında bölgesel parti organizasyonuna girerek oldukça güçlenmişlerdir. Diğer taraftan, Bosna ve Kosova, askeriyede, politikada, medyada ve işçi sendikalarında temsil edilmemiştir" (Ramet 2002: 52-53).

İkinci Dünya Savaşı'ndaki hatıralar yüzyıllardır süregelen nefretin ve çekişmenin en tehlikelileridir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti'nde 1,7 milyona yakın insan ölmüştür. Savaş sırasında oluşturulan ölüm kamplarındaki kayıplar bunca ölümün içerisinde en çok dikkat çekendir. Bunlardan biri de Ustaşa kampı Jasenovac'tır (Perica 2002:152). Jasenovac konsantrasyon kampında Sırlar dışında Çingeneler, Yahudiler, muhalifler de vardır ve İkinci Dünya savaşında Yugoslavya'da kurulmuş en büyük kamptır

(<http://www.holocaustresearchproject.org/othercamps/jasenovac.html>, 5 Mayıs 2015'te erişildi). Sırp tarihçiler burayı tuhaf bir biçimde sürekli gündeme getirmektedir. Kayıtlara göre savaş sırasında Jasenovac kampında 700 bin insan ölmüştür. Bazı Sırp tarihçilere göre ise bu sayı bir milyondan fazladır ve ölenlerin çoğu Sırp'tır. Bu iddialar nefretleri canlı tutmaya yetmiştir ve karşılıklı suçlamalar her zaman devam etmiştir. (Ramet 2002: 52-53).

Görüşmecilerimden Vijeko, yaşı itibariyle hem partizanlar hem de son Bosna savaşını görmüş Saraybosnalı Hırvat bir iş adamı. Vijeko doğduğu evde yaşamaya devam eden şanslı Bosnalılardan biri. Eski Yugoslavya'yı şöyle anlatıyor:

*“Yugoslavya'ya yedi büyük saldırı düzenlendi bunların beşi Bosna-Hersek'te oldu. Din, sürekli problem yarattı. İkinci dünya savaşından sonra tek dinli, tek milletli devletler bir daha savaşmadı. İkinci dünya savaşını gördüm, Saraybosna kuşatmasını gördüm. Bana biri Üçüncü dünya savaşı çıkar mı diye sorsa, buna evet derim. Sebebi de din olur. Burada tanrı bir tane ama her politikacı tanrı olmak istiyor. Tito'nun da bir takım hataları vardı. Tüm ordular aynı. Partizanlar da asıyor, kesiyor, tecavüz ediyordu. Çetnikler, Partizanlar, Ustaşalar hakkındaki çocukluk anılarım pek iç açıcı değil. Bir gün hastalanmıştım, babam da beni doktora götürecekti. Şu ana caddede direkler üzerine asılmış Çetnikler ve Ustaşalar görmüştüm. Bunu Partizanlar yapmıştı. Babam bakmamam için gözlerimi kapatmıştı. Sonraki zamanlarda medya geliştii ve savaşla ilgili her şey gösterilmeye başlandı, o dönemde bunlar yoktu. Tito döneminde Komünist partisine üye olmayan birinin ne işte ne de sosyal yaşamda bir yere gelmesi mümkün değildi. Sırplar da bunu iyi bilirdi. Gençlik dönemimde 1 Mayıs gösterileri için Belgrad'a giderdim. Sırp tanıdıklarım da vardı. Onlar da gelirdi. Benim yanımda Tito'yu kötülerlerdi, diğer taraftan tam destek görünürlerdi. Mesela milliyetçi Sırpların üstünde haça benzer bir işaret, Kiril alfabesinde C ve bir kartal olan amblemleri vardı. Böyle yerlere gelince hemen onu çıkarırlardı. Bu yüzden onları hep güvenilmez gördüm.”*(Vijeko 2013).

Yugoslavya'ya Birlik ve Kardeşlik getirme niyetiyle yola çıkan Tito, hakkında çeşitli düşünceler cereyan etse de, dilleri hariç neredeyse her şeyleri bir olan gruplara kardeş olmayı, beraber barış içinde yaşamayı öğütlemiştir. Tito 1980'de ölene kadar bu büyük ölçüde başarılıdır. Bu dönemlerde Yugoslav kimliği pek çok sebepten dolayı

bir üst kimlik olarak kabul edilmiş, söylemler de Sırpça-Hırvatça Yugoslavca olarak değiştiği gibi, insanlar “Yugoslavyalıyım” kimliğinde birleşmişlerdir. 1980’de Tito öldüğünde her gruptan pek çok insan gözyaşı dökmüştür. Bunun salt nedeni Tito’yu çok sevmeleri değildir. Aynı zamanda insanlar liderlerinin öldüğünde aşırı milliyetçi grupların tekrar hortlayacağını bildiklerinden korkmuşlardır. Görüşmecilerimden Azra Thavenic, Tito öldüğünde anneannesinin sürekli ağladığını belirtiyor. Neden ağladığını sorduğumda ise, tekrar savaş çıkacağını düşündüğünden diye cevaplıyor (Azra 2013).

Nitekim umulan gerçekleşmiştir. Tito öldükten sonra ortaya çıkan milliyetçi partiler zaten her an patlamaya hazır olan Balkanların fitilini ateşlemiştir. Buna karşın görüşmecilerimden pek çok kişi Yugoslav kimliğinin ön plana çıkarmak için aşırı milliyetçi olunmasa bile Sırp, Hırvat, Boşnak kimliğinin bastırıldığını düşünmektedir. Milan Kundera’nın “iktidar sizi nereden yaralıyorsa, orası kimliğiniz olur” sözü Tito dönemini anlatmak için yararlı olacaktır. Çünkü bu dönemde iktidarın isteği Yugoslav kimliği oluşturma ve bunun için ve diğer kimliklerden arınma, bastırılan grubun kimliğinin beslendiği yanı olmuştur. Azra:

*“Bosna Savaşından önce bir Boşnak milliyetçiliği vardı diyemem. Eğer komünistseniz artık ateist oluyorsunuz. Camiye gitmek yok ya da baban vefat etti cenaze namazı kıldıramazsın. Benim babam komünist olmadı. Ben ve kardeşim hafta içi okula, hafta sonu mektebe giderdik. Diğerleri de aynı şekilde kiliseye. Kimse bir şey demezdi. Birbirimizin bayramlarını ya da kutsal günlerini kutlardık. Bunlar normaldi. Ama eğer bir kişi böyle bir yaşantı değil de devlette bir yerlerde görev almak ya da devletin şirketlerinden birinde genel müdür olmak istiyorsa Komünist Parti üyesi olması şarttı. Bunun için de kendi dini ve kültürünü terk etmesi gerekirdi. Tito öldüğünde yeni bir savaş çıkacak diye çok korktuk. Öyle ya da böyle onun liderliğinde savaş yoktu. Ama keşke kimlik haklarımızdan da yoksun kalmazaydık. Basında her ne kadar Ustaşalar ve Çetnikler örneğiyle Sırpların ve Hırvatların kimliklerinin bastırıldığı gündeme gelse de ben en büyük baskı ve ötekileştirmeyi Müslümanların gördüğünü biliyor ve düşünüyorum”* (Azra 2013).

### 3.2. Savaş Dönemi ve Yeniden Etnikleşme: Boşnakların Milliyetçileşmesi

Yugoslav kimliğinden, milliyetçiliğe giden yolda Semelin'in değişiyiyle "Kimlik anlatısından, hain figüre" uzanan sürece bakıldığında hınç, kin gibi duyguların Yugoslavya örneğinde de önemli olduğunu görmekteyiz. Hırvatlar ve Sırlar arasındaki derin antagonizma ilk federal devlet döneminde de 1945-1991 döneminde de aşılamamıştır. Diğer yandan Yugoslavya yani Güney Slavların birleşmesi düşüncesi, pek çok farklılığa rağmen belli konulardaki fikir birliğine dayanıyordu. Ancak bu fikir birliğinin sürekliliğini sağlamak oldukça güçtür, çünkü ısıtılıp ısıtılıp tekrar sunulan eski davalar unutulmuyor, sürekli hatırlatılıyordur. Her grubun kendini bölgede otonom görmesi ve diğerini kabullenememesi tartışmaları ileri boyutlara taşımıştır. Örneğin, Hırvatlar bölgede tabi oldukları duygusunu 19. Yüzyılda Viyana'ya, 20. Yüzyılda Belgrad'a hakim olduklarından dolayı hissederken, Sırlar ise daima imparatorluğun merkezinde olduklarını düşünmüşlerdir. Hak ettiklerinin karşılığını tam olarak alamadığını düşünen Sırp tarafı daha fazla iktidar ve tanınma arzulamaktadır. Bu milliyetçi söylemler 1980'li yıllarda ekonominin de zayıflığından faydalanarak yeniden gün yüzüne çıkmıştır. İngiliz sosyolog John Allcock (2000)'a göre; *"Yugoslavya eliti bu dönemde dünya pazarına uyum sağlayarak ekonomik krizi aşabilecek durumda değildi. Üstelik komünist özyönetim sistemi büyük olasılıkla böyle bir dönüşümün önünde yapısal bir engel teşkil ediyordu."* (Aktaran: Semelin 2011: 41). Bu koşullarda etnik temelde kurulan "hayali topluluk" ile Yugoslav kimliği çatışması başlamıştır. Dönemin yöneticilerinin etnik-milliyetçi söylemi tercih etmeleri siyasi tartışmaları alevlendirmiştir. Dolayısıyla bir grubun kimliği, başka bir grubun öteki olarak damgalanması üzerine kurulmuştur ve farklılıklar bu şekilde inşa edilmeye başlanmıştır (Semelin 2011: 41-46).

Semelin'in "Bir bölgeyi, bir halkla ve bu halkın bu topraklarda döktüğü kanla eşleştirme eğilimindeki mitsel temsiller..." diye bahsettiği dökülen kan ile temsiliyet oluşturma çabası 1990'lardaki savaşı anlamak için oldukça önemlidir. Diğer bir değişle yaratılan "bizi kurtarmak için öbürlerini yok etmek" ya da "bizi öldürmek istiyorlar o halde biz önce davranalım" algısı korku nefretini beslemek için gereklidir (Semelin, 2011: 54).

Yukarıda bahsettiğimiz Sırların ve Hırvatların birbirine karşı nefretine ek olarak bu bölümde diğerlerinden farklı dinamiklere sahip olan Boşnaklara karşı nefret

ve Boşnakların milliyetçileşmesi, yeni bir ulus inşası anlatılacaktır. Konunun daha iyi açıklanması için Boşnak kimliği ve ortaya çıkışından bahsetmekte yarar vardır.

Tarihsel anlamda bin yıllık bir devlet geleneğine sahip olan Bosna-Hersek, bu sürenin yarısında bağımsız bir devletken diğer yarısında ise önce Avarların daha sonra Bizans'ın yönetimini altında kalmıştır. 10. Yüzyılda “Zemljica Bosna” devletini kurmuşlar ve “Boşnjanin” olarak tanınmışlardır. Bizans İmparatoru Kostantin Porfirogena (912-952) “De Administrando Imperio” adlı yazısında ilk defa Bosna'nın devlet olarak kullanılmasına tanık olmaktadır. Balkanlarda yaşayan halkların çeşitliliği gibi bölgeye göç edenlerin geldikleri yerlerde çeşitlilik göstermektedir. Örneğin Romalılar Bosna'ya geldiklerinde güneyde İliryalılar, kuzeydoğusunda İlirya-Kelt kökenli Skordisi, Orta Bosna'da ise Desiyati kabileleriyle karşılaşmışlardır. Bu ilk göçün altıncı yüzyılda olduğu tahmin edilirken, yedinci yüzyılda yaşanan ikinci balkan göç dalgasıyla birlikte Hırvatların ve Sırp'ların da İran'dan bölgeye göç ettikleri iddia edilmektedir (Zahović 2005: 83-84).

Slavların Balkanlara gelişinden uzun bir süre sonra Osmanlı İmparatorluğu 1463'te Bosna'yı, 1473'te Hersek'i fethetmiştir ve bölgenin fethi 1592'de Bihać ve Bihaćka Krajina'nın Bosna eyaletine katılmasıyla tamamlanmıştır. 1580 yılında Bosna Hersek'in ayrı bir beylerbeyliğine dönüştürülmesiyle Osmanlı için kıymetli bölgeler kapsamına girmiştir. Osmanlı ile birlikte Güney Slavların bir bölümünün İslamlaşması, Bosnalı Müslümanlar açısından diğerlerinden farklılaşma ve etnik oluşumlarının miladıdır (Babuna 2012: 13).

Osmanlı bölgeye hakim olmadan, İslamiyet Balkanlara girmeden önce de Balkan coğrafyası dini çeşitliliğe sahip bir yerdi. Ortodokslar, Katolikler, Yahudilerin yanında Bogomil inancına mensup insanlar da mevcuttu. Bogomiller, Osmanlı ile birlikte İslamla tanışınca Müslümanlığı seçmişlerdir. Bu açıdan Bogomil, Bosnalı Müslümanların etnik oluşumunun anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Bogomillik, Bulgar Çarı Peter (927-969) zamanında Bulgaristan'da ortaya çıkmış bir dini mezheptir. Önceleri Ortodoks bir papaz olduğu iddia edilen Bogomil tarafından düalist inanca dayalı bir öğreti olarak yayılmaya başlanmıştır. Bogomil, “Tanrı sevgisi” anlamına gelen Yunanca Theophilus'un Slavca karşılığıdır. Kelimede geçen “Bog” halen Slav dillerinde Tanrı anlamına gelmektedir. Eski Ortodoks papaz Bogomil, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi ve yeniden dirilmesi ile ilgili görüşlere katılmaması, haç çıkarmaya

iştirak etmemesi gibi sebeplerden dolayı Ortodoks cemiyet tarafından suçlanmıştır. 12. Yüzyılın sonlarında Bosna'ya yayılan Bogomil 15. Yüzyılın ortalarına kadar Bosna Türklerin eline geçene kadar sürmüştür. Ortaçağda Bosna'daki Bogomil hareketi Ortaçağ Sırp ve Bulgar hareketlerinden farklıdır. Çünkü Bosna'da yerel derebeylerin vermiş olduğu destekle “Bosna Kilisesi” kurulmuştur. Bunun yanında Bogomil diğer Hristiyan inançlarından farklı bir resim çizmektedir. Felsefesinin temelinde, özel mülkiyeti, lüks hayatı, hayvani gıdaları, içki içmeyi reddetmek vardır. Ayrıca Yüksek Ortodoks Ruhban Sınıfını, Tevrat'ı, Hz. Meryem'in kutsallığını, kilise ayinlerini, ikonlara ve haça tapınmayı, aziz ve azizeleri, Hz. İsa'nın insan soyunu kurtardığını, çocukların vaftiz edilmesini reddetmekteydiler. Dünyayı, kötülüğün sembolü olan şeytanın yarattığına inanıyorlardı. Şeytan, meleklikten dönme bir varlıktır. Bogomil inancına göre Hz. İsa, dünyevi-insani bağlardan kopmuş yalınayak bir figürdür. İbadetin papazlar aracılığıyla yapılmasından ziyade evde, açık havada ya da süssüz, sade binalarda günde beş vakit diz çökerek dua etmek yeterlidir. Başka bir ifadeyle ile Tanrı ile bağlantı kurmada aracı olmamalıdır. Hristiyanlığın bu temel kurallarından vazgeçen Bogomiller hem Ortodoks hem de Katolik kilisesinden tepki görmüşlerdir (Albayrak 2005: 126-211).

Bogomil inancının, İslam'a benzer bir takım öğretiler içerdiği görülmektedir. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu Balkanlara doğru genişlediğinde Bosna Hersek ve çevresinde yaygın olan Bogomil inancına mensup insanlar İslam'la tanışmışlar ve dinlerini değiştirmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyanları da kapsayan bir biçimde oluşturduğu önceden de var olan reaya, millet sistemiyle değiştirilmiştir. Burada kullanılan “millet” ifadesi dini inanç gruplarını temsil etmektedir. Müslüman milletin, bürokratik elitin dinine mensup olan tek millet olması sebebiyle toplumsal hiyerarşide üst statüde yer aldığı görülmektedir. Osmanlı dönemiyle birlikte halklar arasında ulusal ve dini cemaatler olarak farklılaşma artmıştır. Sırlar, Hırvatlar ve Müslümanlar bu sistem içerisinde üç ana grubu oluşturmuşlardır. Her grup açısından din önem teşkil etmekteydi ama Bosnalı Müslümanlar için Osmanlı döneminde de Avusturya-Macaristan döneminde de din biraz daha farklı motivasyonlara sahipti ve daha ön plandaydı. Böylece din, bu üç grup arasında en önemli etnik sınır rolünü oynamıştır. Özellikle Osmanlı döneminde, bürokratik elite aynı dine mensupluk paydasında önem kazanan Bosnalı Müslümanlar, kendilerini devletle/ Osmanlı İmparatorluğu ile özdeşleştirmiştir. Bununla beraber millet sistemi çerçevesinde,

Bosnalı Müslümanlar kendini Müslümanlardan ve Türklerden ayırmışlardır. Osmanlı belgelerine göre, Bosnalı Müslümanlar sadece “Boşnaklar” (Boşnjaci) adını da kullanmışlardır. Konuştukları dile “Boşnak dili” demişlerdir. 1907’de Avusturya – Macaristan döneminde Sırpça-Hırvatça eyalet dili haline gelince Müslümanların “Boşnak dili” ifadelerine izin verilmiştir. Yine 16. Yüzyıl ve 19. Yüzyıl arası Osmanlı döneminde “bosançica” yazı dilini kullanmışlardır. 19.yüzyılın ortalarından itibaren ise “çirilica” (kiril) ve “latinica” (latin) alfabelerini kullanmaya başlamışlardır. 19. Yüzyılda Sırp ve Karadağ ulusal bağımsızlık hareketleri başlayınca Bosnalı Müslümanlar bu hareketler karşısında yer almıştır. İki taraf arasındaki çatışmacı tutum, hareketlerin İslamiyet ve Hristiyanlık arasında yaşanan çatışma gibi algılanmasına neden olmuştur. Bosnalı Müslümanlar vergi açısından Osmanlı döneminde bir takım avantajlara sahiptir. Bu durumda dini inanç, Hristiyan komşularla yaşanan çatışmalarda Bosnalı Müslümanları Osmanlı savunucusu bundan da öte Boşnaklık bilinci artmış bir etnik millet haline gelmiştir. Bu mücadelede kimlik ve dayanışma bilinci gelişmiştir (Babuna 2012: 14-21).

1874 yılında (Osmanlı Devleti döneminde) artan vergiler çiftçilerin durumunu iyice zorlaştırmıştır. Bu duruma diğer sorunlar da eklenince Bosna Hersekli Hristiyan köylüler isyana başlamışlardır. Bu tarih aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin de çöküşe girdiği döneme denk gelmektedir. Dolayısıyla Balkanlardaki bu isyanları bastıracak güce sahip değildir. 1877 yılında Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması Bulgaristan’ı Ruslara verince ve bu durum Batılı ülkelerin çıkarına uygun olmayınca anlaşmanın yeni bir anlaşma ile değiştirilmesine karar verilmiştir. Sonunda Berlin Anlaşması olarak yenilenen Ayastefanos Anlaşması Osmanlı’nın hükümdarlığını sürdürmesini fakat Bosna-Hersek’in Avusturya-Macaristan işgaline açık hale gelmesini öngörmüştür. Bosna Hersek’in Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilişi Bosnalı Müslümanların etnik ve siyasi gelişmeleri açısından önem taşımaktadır. O dönemde nüfus anlamında Sırp Ortodokslardan sonra en fazla sayıya sahip olmakla birlikte çoğunluk olarak başkent Saraybosna, daha sonra ülkenin en önemli şehirlerinden Bihać, Tuzla, Travnik gibi bölgelerde yaşamaktadırlar. Araştırmalara göre, Müslüman toplumunda Avusturya işgalini, üst sınıflar alt sınıflara oranla daha kolay hazmettikleri görülmektedir. En sert direnişleri kentlerdeki ve kırsal kesimdeki Müslüman yoksullar göstermişlerdir. Toprak sahipleri çekingen kalmışlardır. Bosnalı Müslümanlara göre, Avusturya-Macaristan sadece işgalci bir devlet değil aynı zamanda Osmanlı aleyhtarı

gayrimüslim bir devlettir. Bu dönemde göç dalgaları başlamıştır. Bu göç dalgalarında üç etnik gruptan en çok Müslümanlar etkilenmiştir. Göçün sebeplerini tek bir nedene indirgemek olanaksız olsa da ana nedenlerin ekonomik ve dini olduğu söylenebilmektedir. Bu dönemde Sırp Ortodokslar büyük çoğunlukla Sırbistan'a gitmeyi tercih ederken, Müslümanlar Osmanlı'ya göçü tercih etmiştir. Bir kısım insan da Amerika'ya göç etmiştir (Babuna 2012: 22-30).

1900'lerin başında Sırp ve Hırvatların ulusal bilinci Müslümanlara göre daha gelişmiş olsa da, Sırlara ve Hırvatlara kıyasla dini konularda Müslümanlar öne çıkmaktadır. Milliyet olarak Müslüman, Sırp ve Hıvatlarda Slav'dır ve burada din en önemli etnik farkı oluşturmaktadır. Müslümanların din vurgusunu gündelik yaşamlarında da görmek mümkündür. Geleneklerine ve göreneklerine bağlılıklarını sürdürmektedirler. Konuştukları dilin "Bosna dili" (bizim dilimiz/ naški jezik) olduğunu vurgulamaktadırlar. Halk ağzında kendilerini "Turçin" (Türk) olarak tanımlamaktadırlar. Bu konuya bir not düşmek gerekirse, Turçin kelimesi dinsel bir anlam ifade etmektedir. Başka bir deyişle, "Turçin" ya da "Müslüman" bu bölgede eş anlamlı kelimeler olarak kullanılmaktaydı. Osmanlı devleti bölgede hakimiyeti kaybedip yerine Avusturya-Macaristan'ın gelmesi, bölgede yaşayan diğer grupların aksine Müslümanları daha fazla etkilemiştir. Müslüman bir yönetim yerine gayrimüslim bir yönetim, Osmanlı döneminde sahip oldukları avantajları ortadan kaldırmıştır (Babuna 2012: 95-96).

Boşnakların, Müslümanlaşmış Sırlar olduğu ve Osmanlı döneminde bir takım vergi indirimini elde etmek amaçlı esasında Ortodoks olan dinlerini değiştirip Müslüman oldukları gibi Sırp aydınları tarafından ortaya atılmış bir takım iddialar mevcuttur. Babuna'ya göre, bu düşüncenin yanlışlanabilir pek çok tarafı vardır. Bunlardan ilk ikisi önem taşımaktadır. İlki, Müslümanların Ortodoks dinine mensupluk yerine Bogomil inancına sahip olduklarıdır. Bu konuya yukarıda detaylı olarak değinilmiştir. Bir diğeri ise, eğer bölge halkı Osmanlı devleti geldiğinde egemen bürokrasiye uygun şekilde din değiştirip Müslüman olmuşlarsa, Avusturya-Macaristan geldiğinde de Müslümanlıktan vazgeçip, mevcut otoritenin dinini seçebilirlerdi. Tam aksine, Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan döneminde başka bir dine geçiş vakalarının yaşanmadığı nadir bölgelerden biridir (Babuna 2012: 94-99).

Boşnak kimliğinin şekillenmesi konusunda aydınların rolü önemlidir. Dönemin aydınları arasında fikir ayrılıklarına da rastlanmıştır. Mesela Müslüman entelektüeller arasında ılımlı ya da radikal kutuplaşmalar vardır. Dönemin aydınlarından ve “Boşnak milleti” düşüncesinin en önemli temsilcilerinden biri de Mehmed- beg Kapetanović’dir. Kapetanović, Avusturya-Macaristan sempatisiyle bilinirdi. “Sto misle Muhamedanci u Bosni?” (Bosna’daki Muhammediler ne düşünüyor?) adlı makalesinde Müslümanların Avusturya-Macaristan’a düşman olmadığını, Osmanlı İmparatorluğunun kaybettiği toprakları geri alacak güçte olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca, işgal sırasında General Filipović’in Müslümanlara Osmanlı sultanının atamış olduğu Ömer Paşa’dan yüz kat daha iyi davrandığını iddia etmektedir. Buna ilaveten, Bosnalı Müslümanlarla Türkler arasında bir bağ olmadığını, din ile milliyetin karıştırılmaması gereken ayrı iki konu olduğunu belirtmektedir. Yayınladığı makale o dönemde Müslümanlar arasında geniş yankı bulmuştur. Müslümanların milleti ile ilgili olarak da halkın tamamı gibi aynı kökenden gelip aynı dili, yani Hırvatça-Sırpça, konuştuğunu ifade etmektedir. Müslümanlar, Sırp ve Hırvatlar Slav soyunu temsil etmekteydi ve Kapetanović’e göre bu grupların mensup olduğu halka “Bosna Halkı” denilmektedir. Bunun yanında, Kapetanović Müslümanların Bogomil kökünü vurgulayan ilk Müslüman entelektüeldir (Babuna 2012: 157-158).

Döneme fikirleriyle etkide bulunan bir diğer entelektüel ise Kosta Hörmann’dır. Müslüman halk şarkıları derlemesiyle, Müslümanların kültürel bilincine katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda Sırp ve Hırvatların yanında bir denge unsuru olarak kültürü kullanmıştır. Bu çalışma Sırp ve Hırvat basınında sert eleştirilere neden olmuş ve Hörmann Müslüman bir halk icat etmekle suçlanmıştır. Yine bu tarihlerde “Boşnjak” isimli bir dergi yayınlanmaya başlanmıştır. “Bosna milleti” ideolojisinin bir ürünüdür ve Müslümanların yayın organı olarak çıkmıştır. Bunun nedeni de Müslümanların üç etnik grup içerisinde Bosna’nın kültür ve siyasi geleneğini en çok sahiplenen topluluk olmasıdır. Dergide yayımlanan makaleler ışığında şunları söyleyebilmek mümkündür. Müslümanların milleti ile ilgili Sırp ve Hırvatların iddiaları asılsızdır. 1860’lı yıllara kadar Bosna halkı milliyetçilik yapmazken dış güçler etkisiyle Sırp ve Hırvatlar milliyetçilik yapar olmuşlardır. Boşnjak, başlangıçta tüm gruplara hitaben oluşturulmuştur. Ama ne Sırplardan ne Hırvatlardan hiç destekçi bulamamıştır (Babuna 2012: 159-161).

1914-1941 iki savaş arası dönemde Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı başka bir isimle Yugoslavya Krallığı hakimdir. Adından da anlaşılacağı üzere Müslümanların bu dönemde ulusal kimliklerini ön plana çıkarmaları mümkün değildir. Hatta baskılar sonucunda pek çok Müslüman kimliğini açık etmemekle kalmayıp Sırp ya da Hırvat olduğunu söylemeye zorlanmıştır. Boşnak Müslümanlar Türklerle özdeşleştiriliyor ve sevilmiyorlardır. Bir Güney Slav halkı olarak İslamiyet’i seçmeleri ihanet olarak algılanmaktaydı. İkinci dünya savaşından sonra Yugoslavlık, Sosyalist Yugoslavya’nın resmi ideolojisi haline geldiğinde, Müslüman aydınların “Boşnak halkı” çatısında beraberliğe yaptığı vurgu ve yine Müslüman partisinin bu konuda ileriye gören bir karar verdiğini söylemek mümkündür (Babuna 2012: 196-198).

1941’de ilan edilen “Bağımsız Hırvatistan Devleti’ne İkinci Dünya Savaşı sırasında Bosna-Hersek’te dahil edilmiştir. Bir kısım Müslüman özellikle de Ustařa’larla işbirliğine girmiştir. (Jasenovac gibi kamplarda yaptıkları ortak kıyımlar, Müslümanlara karşı güvensizliği artırmıştır.) Buna karşılık 1941-1943 arasında binlerce Müslüman da Çetniklerin kurbanı olmuştur. Bunların dışında Ante Pavelić’in Müslüman ulusal kimliğini tanımaması, Bosna- Hersek’teki milliyetler sorunu devam ediyordu. Örneğin, Yugoslav Federasyonu Cumhuriyetleri kendi ulusal kimlikleriyle eş isimler alırken, Bosna Hersek tarihi ismiyle anılmaya devam etmiştir. 1960’lı yıllarda Yugoslav Komünistler Birliği ‘Yugoslovenstvo’ ideolojisinden uzaklaşınca 1968 yılında Müslümanlar “ulusal anlamda Müslümanlar” olarak tanınmıştır. Aslında Bosnalı Müslümanlar 1948, 1953 ve 1961 yıllarındaki nüfus sayımında kendilerinin Sırp veya Hırvat olarak deklare etmek yerine Boşnak olduklarını vurgulamışlardır. Bu sebeple bu bir haktır. “etnik olarak Müslüman” şeklinde deklare etmeleri ise ancak 1961 sayımında olmuştur. Bunun akabinde beş yıl içinde de Müslümanlar arasında politize olma seviyesi artmıştır. Boşnakların talepleri ve kırgınlıkları vardır. 1968 gibi geç kalınmış bir tarihte tanınma ve o zamana kadar da Sırbistan ve Hırvatistan’ın hinterlandı görünme, kurucu unsur olmalarına rağmen yok sayılma aralarındaki dayanışmayı artırmıştır. Bu dönemde Boşnjanstvo ve Muslimanstvo görüşleri önem kazanmıştır. Birinde (Boşnjanstvo) Boşnaklık vurgulanırken, diğesinde (Muslimanstvo) Müslümanlık öne plana çıkmıştır. Müslümanlık vurgusu diğ gruplarca tehlikeli bulunmuş ve İslam köktendinciliği ile suçlamalara başlanmıştır (Babuna, Aydın, 2012;199-203).

Müslümanların tanınmasından sonra politize olma süreçlerinin başladığını belirtmiştik. 1989-1990 arası çok partili seçimlere “Stranka Demokratske Akcije - Demokratik Eylem Partisi” (SDA) ve “Muslumaska Bosnjačka Organizacija - Müslüman Boşnak Organizasyonu” olmak üzere iki Müslüman partisi katılmıştır. Seçimler sonucunda SDA 86 milletvekilliği, “Srpska Demokratska Stranka (SDS)” adındaki Sırp Demokrat Partisi 72, “Hrvatska Demokratska Stranka (HDZ)” adındaki Hırvat Demokrat Partisi 44 milletvekilliği kazanmıştır. Böylece SDA en büyük parti olarak etkili bir unsur haline gelmiştir. Alija İzzetbegović liderliğinde Sırp ve Hırvat ulusal partileriyle koalisyon kurulmuştur. Burada temsiliyet söz konusuysa Bosna-Hersek’in demografik yapısını anlatmakta fayda vardır. 1991’deki nüfus sayımında Müslümanlar 1.905.829 kişiyle %43,7’yi oluşturmaktaydılar. Sırlar toplam nüfusun %31,4’ünü ve Hırvatlar %17,3’ünü oluşturmaktadırlar (Babuna 2012: 203-204).

Boşnakların ulusal gelişimini görebileceğiniz bu bölümde aynı zamanda bir ulusun inşa sürecinin de kriminolojisi aktarılmıştır. Boşnakların milliyetçiliğinin katalizörü görüldüğü gibi diğer etnik gruplar olmuştur. Boşnakların, Ortodoks Sırlar olduğu ve dillerinin Sırpça-Hırvatça olduğu iddialarına verilen cevaplar ve savunmalar, kimliğin oluşmasında etkili olmuştur. Diğerleri üzerinden kendi kimliğini tanımlama konusunda sözlerden öte kanıtlara dayanan Boşnaklar için bu süreç uzun süredir devam etmektedir. Ek.1’de “Gramatika Bosanskoga Jezika” sunulan makalede bunu görmek mümkündür. Ek.1’de sunulan 1890 yılına ait bir belge Boşnakça diye bir dilin var olduğunu destekler niteliktedir.

### **3.3. Dayton Barış Anlaşması ve Sonrası**

Bosna Hersek için Dayton Barış Anlaşması, ağır bedeller ödenerek ulaşılan bir sonuçtur. Bosna Savaşı, İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa’da yaşanan en büyük vahşettir. Savaşta yüz binlerce kişi hayatını kaybetmiş, iki milyon insan evsiz kalmıştır (Robinson, Engelstof, Pobric, 2001). Yaşananları sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde incelersek Dayton bir sonuç, Bosna’da yaşananlar ise sebeptir. Çatışma tarihinde belirtildiği gibi, Bosna’daki savaşın ardında yatan nefret birkaç yıllık değil, yüzyıllar boyunca devam eden eski bir nefrettir. Dolayısıyla bu bölümde tekrara düşmeden Dayton’ı hazırlayan sebepler, anlaşma ve sonuçları işlenecektir.

Dayton Barış Anlaşmasının mimarı Richard Holbrooke (1999: 42) “bir savaşı bitirmek” adlı kitabında ara buluculuğunu üstlendiği savaşa ait gözlemlerini şöyle aktarmaktadır:

“Yugoslavya’nın gerçekten tarihi çapta bir hezimet olduğunu kimse inkar edemezdi. Bu neden ve nasıl böyle olmuştu? Elbette tek ve basit bir cevabı yoktu. Ama trajediyi açıklamaya yardımcı olan beş önemli etken vardı. Birincisi, Balkan Tarihini yanlış okumuş olmak; ikincisi, Soğuk Savaşın sonu; üçüncüsü, Yugoslavya liderlerinin davranışları; dördüncüsü, Amerikan’ın krize tepkisinin yetersizliği; beşincisi, Avrupalıların ilk Soğuk Savaş sonrası sorunlarını kendi başlarına çözümleyebileceği yolundaki yanlış inançlarıydı.”

Holbrooke’un belirttiği sebeplere eski nefretler de eklenmiştir. Savaş patlak verdiğinde dış aktörler, Rusya, Batı Avrupa, ABD müzakerelerle savaşın bitmesi için sürece dahil olmuşlardır ve barış 1995 yılında, “General Framework Agreement for Peace (GFAP)” ile gelmiş ama ABD’nin Ohio eyaletindeki Dayton şehrinde imzalanınca Dayton Barış Anlaşması olarak anılmaya başlanmıştır (Bojkov, 2003).

Dayton’ın özünü anlamak için eski Yugoslavya’nın çözümsüzlüğü sürecinde Bosna-Hersek’in bağımsızlık kazanmasına bakılmalıdır. Çünkü bağımsızlık politik krizin zirvesini oluşturmaktadır. 1991 yılında Bosna-Hersek uluslararası tanınma elde edince (Slovenya, Hırvatistan ve Makedonya’dan sonra) Bosnalı Sırp (SDS- Sırp Demokratik Partisi) Bosna-Hersek’in eski Yugoslavya’dan ayrılmak isteyeşine karşı çıkmıştır. Yapılan referandumda ülkenin %64.31’i oy vermek için kayıtlanmış, bunlardan %61.14’ü geçerli sayılmıştır. Geçerli sayılanlardan da %99,4’ü Bosna’nın bağımsızlığını istemiştir. Sonuçlara uygun olarak AT, 6 Nisan 1992’de Yugoslavya içindeki bu cumhuriyetin Bosna-Hersek’in bağımsızlığını tanımıştır. Yapılan referandum ile birlikte ayrılan Bosna-Hersek’in içindeki Sırp bir meclis oluşturarak toplantı düzenlemişler ve bunun sonucunda Bosna’da Sırp Cumhuriyeti (RS) kurduklarını iddia etmişlerdir. Uluslararası toplumun baskısı ile 9 Eylül 1995’te Bosna hükümeti ve Bosnalı Sırp arasında Cenevre’de anlaşmaya varılmıştır. Daha sonra anlaşma New York’ta düzenlenmiş ve Sırp cumhuriyetleri Republika Srpska olarak yasallaştırılmıştır. Bunun yanında, Bosna-Hersek’in uluslararası tanınmasıyla birlikte askeri çatışmalar da başlamıştır. Bazen bu çatışmalara JNA da katılmıştır. Ordunun (1990-1992 arası) büyük çoğunluğu etnik olarak Sırp’tır. Bosnalı

Sırlara aynı yıl JNA'nın gizli bir şekilde silah yardımı yaptığı belgelerle kanıtlanmıştır. Bosnalı Hırvatların bu çatışmaya müdahil olmasıyla durum karışık hale gelmiştir. BM silah ambargosu başlatmış ve barışı korumak için 1992'de Bosna-Hersek'te koruma gücü oluşturmuştur (UNPROFOR). Sonrasında UNPROFOR Boşnak halkı üzerine yapılan soykırım ve Bosna-Hersek'teki Sırp ve Hırvatların saldırıları sırasında barışı korumak için genişlemiştir. Fakat buna rağmen Bosna-Hersek'te 200.000 insan ölmüş, 30.000 kadın tecavüze uğramış, 17.000 çocuk öldürülmüştür. Saraybosna, Grožde, Bihać, Tešanj, Moglaj, Mostar, Žepa, Srebrenica vs. gibi yerlerde köyler ve şehirler kuşatma altına alınmıştır. Tüm bu durum Bosna-Hersek'teki paradoksal durumu gözler önüne sermektedir. Bu bölgeler UNPROFOR'un ve uluslararası askeri güçlerin koruması altındaki bölgelerdir. Fakat barışın yokluğunu görmek zor değildir. Uluslararası toplumun bu duruma kayıtsızlığını da belgelerde görmek mümkündür. Zira onlara göre, Bosna-Hersek'te savaş yoktur. Üçlü tarafın politik krizine neden olan Bosnalı Hırvat ve Bosnalı Sırların Bosna'daki statüsünden memnuniyetsizliğinin müzakereleri vardır (İbrahimagić 2001: 178).

Eric Margolis'in "Toronto Sun" da yayınlanan yazısının spotu şöyledir: "Sırların ahlaken arınmaya ihtiyacı var." Bu makale aynı zamanda uluslararası toplumun Bosna'daki rolüne de şüpheyile bakmaktadır ve buna dair bazı belgeler sunmaktadır. Bazıları aşağıdaki gibidir;

- 1) Fransa'dan Belgrad'a gönderilmiş "top secret" bilgiler vardır. (1999 Yugoslavya'sında NATO zirveleri sırasında ve sonrasında),
- 2) İngiltere ve Kanada, ısrarla Bosna'daki katliamın durmasını destekleyen NATO askeri müdahalelerine karşı çıkmıştır,
- 3) Yunanistan ve Kıbrıs, NATO'nun Yugoslavya üzerindeki ambargosunu kırmış ve Milosević rejimine finansal olarak yardım etmiştir,
- 4) İngiltere ve Fransa, Sırbistan'ın asistanlığında, Almanya'nın Balkanlar üzerindeki etkisini bloke etmeyi hedeflemiştir,
- 5) Batı güçleri, Karadağ'ın bağımsızlığına karşı çıkmışlardır,
- 6) İtalyan Sosyalist hükümet Milosević'in rejiminde önemli rol oynamıştır,
- 7) Rusya ve Ukrayna, BM ambargosunu Sırbistan ile yağ, silah ve insan kaynağı sebebiyle kırmıştır,

- 8) Balkanlardaki Amerikan elçisi, Richard Holbrooke, Milosević rejimini destekleyerek yasallaştırılmasına yardım etmiştir (Aktaran: İbrahimagić 2001: 177-180).

Görüldüğü üzere Balkanlardaki statükoyu korumak için Batılılar çeşitli bahanelerle Milosević rejimine destek vermişlerdir. Diğer taraftan bölgede istikrarı sağlamak adına bir takım barış çalışmalarında bulunulmaya başlanmıştır. Bosna'daki savaşı bitirmek ve bir barış anlaşması sağlamak için iki plan üzerinde durulmuştur. İlk olarak, Bosna; Müslümanların, Sırların ve Hırvatların yaşadığı tek bir devlet olarak tahayyül edilmiştir. Üç kurucu öge tek bir çatıda birleşecek ve birlikte yaşamı öğreneceklerdir. Fakat bu planın uygulanabilir bir tarafı yoktur. Var olan nefret özellikle Yugoslavya'nın dağılmasından sonra daha da artmış ve çözümü imkânsızlaştırmıştır. Diğer plan ise, Bosna'nın ayrılmasıdır. Bosna içinde üç devleti barındıran bir yapıya dönüşmeli ve bu üç devlet birbirinden iç ve dış ilişkilerde bağımsız olmalıydı. Daha sonra Bosnalı Sırlar, Sırbistan'a; Bosnalı Hırvatlar, Hırvatistan'a katılabilirdi. Müslümanlar ise bağımsız olarak geri kalan parçayı tamamlardı (Mearsheimer ve Evera 1995: 21). Diğer bir yoruma göre ise, Bosna etnik temelli üç devlete ayrılıp, Sırlar ve Hırvatlar büyük olanla birleşince Bosnalı Müslümanlar ve Bosna, Sırp ve Hırvat devletleri arasında sandviç içindeki domates dilimi olacaktır ve zamanla yutulup ortadan kaybolacaktır (Karatay 2002: 65).

Anlaşıldığı gibi, Dayton Barış Anlaşması, bölgedeki istikrarın sağlanması için yapılan ne ilk ne de son girişimdir. Öncesinde, tarafları masaya oturtmak ve bir çözüme varmak için çokça barış girişimi yapılmıştır. Yukarıda anlatılan planların uygulanmaya çalışıldığı bazı anlaşma girişimleri olmuştur. Bunlardan ilki 1991 yılında Londra'da yapılan Yugoslavya konferansıdır. Ancak konferanstan sonuç alınamamıştır. Diğer bir girişim ise BM genel sekreteri Butros Gali'nin özel temsilcisi Cyrus Vance'a aittir. Vance, ABD'nin arabulucusu David Owen ile 1993 yılında Vance-Owen tasarısını sunmuştur. Bu girişim taraflardan biri olan Sırların tasarıyı kabul etmemesiyle sonuçsuz kalmıştır. 1993 yılında ise David Owen ve BM'nin arabulucusu T. Stoltenberg bir tasarı hazırlamış fakat bu tasarının akıbeti de diğerleriyle aynı olmuştur. ABD bu çözümsüzlükler üzerine bölgede yavaş yavaş kendisini hissettirmeye başlamıştır. Beş büyük gücün oluşturduğu Batı Temas Topluluğu 1994 yılında tasarısını sunmuştur.

Diğer sunulan tasarıların sonucu taraflardan her birinin başka bir görüşe sahip olması üzerine çözüme kavuşamazken, bu tasarı da üç etnisite üç farklı görüş yerine ikiye bölünmüştür. Tasarıya göre, Boşnaklar ve Hırvatlar birleşirken, Sırlar ayrı bir birim kurmaktadır. Netice itibarıyla Sırlar tarafından gelen olumsuz yanıt temas grubunun önerisini de sonuca bağlayamamıştır (Karatay 2002: 7).

Batı Temas Grubunun önerisi terk edilmeyerek uzun bir süre gündemi meşgul etmiştir. Barış girişimleri devam ederken, çatışmalar da son bulmamıştır. BM kararıyla “güvenli bölge” ilan edilen Tuzla’da 25 Mayıs 1995’te kalabalığa atılan top mermisi 63 kişinin ölümüne ve çok sayıda insanın yaralanmasına sebep olmuştur. Ardından, yine yukarıda bahsettiğimiz güvenli bölge ilan edilen Srebrenica ve Žepa’nın Sırların eline geçtiği haberi büyük tedirginlik yaratmıştır. BM tarafından güvenli ilan edilmesine karşın bu yaşananlara karşı halkın kurumlara güvensizliği artmıştır. Srebrenica ve Žepa’da BM tarafından toplanan silahlar Sırp saldırıları sırasında geri verilmediği gibi BM askerleri halkı savunmasız bırakıp mevzileri terk etmişlerdir. (Karatay, 2002: 8)

25 Temmuz 1995 tarihinde Bosna Hersek ve Hırvatistan Split Anlaşması imzalayarak ortak askeri harekate karar vermiştir. Hersekli Hırvatlar, Hırvatistan’dan da destek alarak bir hafta sonra B. Grahova, Livno, Glomoc şehirlerini Sırlardan almışlardır. Esasında hareketin temel amacı; Krajina’dır. Dolayısıyla Hırvatların Krajina’ya yönelik olarak başlattığı çatışmada dört yıl boyunca Alman ve ABD tarafından desteklenen Hırvat ordusuna yüz bin kişi de silah altına alınarak saldırı başlatılmıştır. Krajina dört günde Sırlardan alınmıştır. Bihać kuşatması da kalmıştır. Savaş Krajina bölgesine sıçrayana kadar Bosna ile sınırlı kalmıştı. Bu saldırı Sırbistan’ın Hırvatistan’la savaşa gireceği dedikoduları endişeyi arttırmıştır. Endişeler bir takım tepkilere neden olmuştur. En çok tepki vereceği düşünülen Sırbistan’dan gelen tepki zayıf olunca Rusya devreye girmiş ve Hırvatistan’ın Krajina’dan çekilmesini ve Tudjman ile Milosević’in bir araya gelmesini önermiştir. Tudjman’ın bu öneriye verdiği “İzzetbegović olmadan Milosević’le görüşmem cevabı özellikle Müslümanları şaşırtmıştır (Karatay 2002: 9).

Diğer yandan barış için müzakereler devam ederken 28 Ağustos 1995’te Saraybosna’nın en işlek caddesine Sırlar tarafından atılan top mermisi 39 kişinin ölümüne 90 kişinin yaralanmasına yol açmış ve bu olay bardağı taşıran son damla olmuştur. 30 Ağustos 1995’te 60 NATO uçağı Bosna’daki Sırp mevzilerini

bombalamıştır. NATO hava saldırılarını yavaşlayarak olsa da sürdürmüş ve Sırp'ların anlaşmaya yaklaşması için baskıları arttırmıştır. Böyle bir ortamda dinlenen ve güç toplayan Boşnak ordusu, 11 Eylül'de Vozuća kasabasını ele geçirmiştir. Hırvat ve Boşnak birlikleri Donja Vakuf, Kulen Vakuf, Bosanski Petrovac, Drvar, Šipova ve Jajce'yi almışlardır. Bosnaski Krupa ve Sanski Most şehirlerini kuşatmışlardır. İlerlemeler genel anlamda başarılıdır. Bu saldırılardan endişeye kapılan Batılılar, taarruzu oluşturmuşlardır ama bu barış anlamına gelmemelidir. Sırp'lar karşı atağa geçtiyse de başarılı olamamışlardır. Diğer taraftan Hırvatlar ve Boşnaklar arası çatışmalar artmıştır. Hırvatlar Jajce'ye Boşnakları sokmamaya başlamışlardır. Hırvatlar görünürde Boşnakların müttefikidir ama Jajce tutumlarından da anlaşılacağı gibi 1992'de Milosević ve Tudjman arasında yapılan Bosna'nın bölüşümü anlaşmasına paralel olarak Hersek Bosna Hırvat Cumhuriyetini kurmuşlardır ve zaten fiilen bağlı olan yapıyı resmen bağlamak niyetindedirler (Karatay 2002: 9-13).

Anlaşılacağı gibi bölgedeki üç etnik grubun da barışla ilgili olarak farklı beklentileri mevcuttur. Hırvatlar yukarıda bahsedildiği gibi Hırvatistan ile birleşmeyi hayal etmektedir. Zaman zaman bu amaçlar grupları karşı tarafla ittifak yapmaya zorlasa da kalıcı ve sağlıklı bir barış ortamını oluşturamamıştır. Boşnakların ise ısrar ettiği iki konu vardır. Herkesin savaştan önceki evine dönmesi ve savaş suçlularının cezalandırılmasıdır. Sırp'lar içinse savaşın başındaki istekler ile barışa doğru olan süreçte beklentiler farklılık göstermektedir. Uluslararası camianın artan baskısı ve Hırvatlar ve Boşnakların son zamanlardaki taarruzlardaki başarıları Bosna içerisindeki Sırp'ların temsilcisi Milosević'i Bosna devleti içinde azami haklar elde etmeye itmiştir (Karatay 2002: 16).

Görüleceği gibi 90'lı yılların başıyla birlikte, Avrupa Bosna'nın düşüşüne izin vermiştir. ABD'de başkanlık seçimleri ile paralel zamanda gerçekleşen savaşta, Eski Yugoslavya'nın politik krizinin çözümünde Avrupa lider rol oynamıştır. Avrupa ve uluslararası toplum kendi hedefleri için sadece Bosna-Hersek'i değil aynı zamanda güneydoğu Avrupa ve Balkan coğrafyasında çözüme yaklaşmıştır. Bosna-Hersek'in uluslararası anlamda tanınan bir devlet olması çatışmanın başlaması adına hayati önemdedir. Bosna-Hersek uluslararası hukuka dayalı ve 1975 Helsinki Deklarasyonundan alınan yetkilerle bağımsız devletlerarası ilişkiler üzerine oluşturulan uluslararası düzenlemeler tarafından korunmakta idi (İbrahimagić 2001: 181).

Avrupa'nın orta yerinde yer alan ve yasalarla korunan Bosna-Hersek topraklarında onca kıyımın olması, İbrahimagić'in Avrupa Bosna'nın düşüşüne izin vermiştir teziyle paralel olabilir mi? Görüşmecilerimden biri bu durumu Srebrenica ve Žepa'daki soykırımla örneklendirerek şu şekilde anlatıyor:

*“Srebrenica’da ve Žepa’daki soykırım bilinçli bir homojenleştirme girişimidir. Sırların yoğunlukta yaşadığı bu bölgelerde var olan Boşnak köyleri homojen bir bölge yaratılma adına etnik temizlikten geçirilmiştir. Ben askeriyede orta düzeyde görev yapan biriydim. Bizim bile kulağımıza bu soykırımın yapılacağı gelmişti ki üst düzeyde görev yapanların mutlaka bu durumdan haberi vardır. Srebrenica ve Žepa kaderine terk edildi ve oradaki insanlar barışa kurban edildi” (Hamdija 2013).*

Başka bir görüşmecim ise askeriyede üst düzeyde yer almış bir Boşnak. Srebrenica ve Žepa'daki soykırımın olacağına dair BM'nin haberi var mıydı sorusunu o günlere dair anısını paylaşarak cevap veriyor:

*“Srebrenica, Žepa, Goradje gibi yerler savaş zamanında BM tarafından ‘safe zone’ ilan edilen yerlerdi. Buralarda kontrol noktaları oluşturulmuştu. NATO uçakları gıda ve ilaç yardımı yapıyordu. BM talimatına göre buraya Çetnikler giremezdi ama Boşnaklar da onları tahrik etmemek için silahlarını verecekti. O sıralarda askerdim ve bölgede sivil yönetim oluşturuyorduk. Uluslararası barış gücüyle temas kuruyorduk. Ben ikinci adamdım. Amerika, Bosna’daki bu vahşete müdahale ederek aslında ‘Siz beceriksizsiniz Avrupalılar’ dedi. 1994’ün ortalarına gelindiğinde artık bu savaş bitmeli kararı alınıyor ve haritalar çiziliyor. Sırlara, %49’luk bir toprak parçasını kapsayan Republica Sırpska veriliyor. Müslümanların sıkıntısı ise, %49’luk toprak verilen Sırların tüm Bosna’da nüfusun %30’nu oluşturmalarıydı. Anlaşma adaletsizdi. Üstelik %49 olarak verilen topraklar içinde Müslümanlar, Hırvatlar da vardı. Bunun üzerine Sırlar Srebrenica ve Žepa’da, iki güvenli bölgeye, girdi. BM istese bu katliam gerçekleşmezdi. 6 Temmuz’da Srebrenica’ya saldırı başladı. 12’sinde Srebrenica düştü. Aynı gün BM vasıtasıyla bize ‘Gelin, Görüşelim!’ mesajı geldi. Ertesi gün Ratko Mladić’in yardımcısı Zdravko Tolimir’den görüşmeyeceğiz mesajı geldi. Aynı gün Sırlar saldırıya geçti ve Žepa’daki direniş 19’una kadar sürdü. 19’unda*

*toplantıya çağırıldık. Görüşmeye gidenler arasında ben de vardım. Mladić'le görüştük. Teslim olup olmayacağımızı sordu, kendi şartlarını söyledi. Bazen komplo teorileri dedikoduları konuşulur. Srebrenica ve Žepa'nın kurban verildiği söylenir. Müslümanlar bu teoriyi sevmez ama hep konuşulur. Ben buna inanıyorum. Mladić'le görüşmemizin Youtube'da bir videosu var. Sonraları bunu defalarca izledim. BM'nin gözetimi altında ve BM alanında görüşme yaptığımızda benim misafir olduğum gibi Mladić de orada misafirdi. Oysa nasıl evinde gibi davranıyor. Mladić kameralar olduğunda kibar, olmadığında ise çok tehditkârdı. Kameralar varken, senle ben iyi anlaşıyoruz haydi şu savaşı bitirelim diye espri yapıyor, kamera yokken Müslümanları aşağılamak için Türk diyordu. İşler iyi gitmedi. Karşılıklı güvensizlik büyüktü. Bunun öncesinde Mladić, Žepa'yı bombalayıp bölge halkını iyice korkutmuş ve evlerinden ayrılmalrı için baskı yapmıştı. Baskı altında imzalanan belgeleri Mladić, BM'ye kendi rızalarıyla gittiler şeklinde sunmuştu. O günlerde NATO bölgeyi bombalayacak diye haberler yayılmaya başlamıştı. Kaldığımız yerde BM askerleri vardı. Mladić, BM askerlerini aydınlatma direklerine bağladı ve NATO bombalarsa ölürsünüz tehditleri savurdu. Bir gece beni ve bir BM askerini gözlerimiz bağlı bir şekilde bir yere götürdüler. Bu psikolojik bir travma. Artık ölüm korkusu yok. Ölümüm nasıl olacak şeklinde düşünüyorum. Silaha mermi sürmelerini bekliyorum ama çıt yok. Bizi bir arabaya bindirdiler. Sonradan öğrendim ki NATO harekata başlamış. Ben bir elçiydim ve BM gözlemcilerinin beni öyle görmemesi gerekiyordu. Artık savaş esiriyim. 6 ay hapiste kaldım. Güzel günler değildi. Zaten Žepa ve Srebrenica'dan sonra askeri savaşlar büyük oranda bitti diplomatik savaşlar başladı.” (Nisvet 2013).*

Dayton Barış Anlaşması, modern zamanlardaki barış anlaşmalarına benzememektedir. Dayton Barış Anlaşması'nın maddelerinin çoğu düşmanlığı bitirmek ya da barış anlaşmasının geleneksel yapısıyla ilgili değildir. Daha çok “Bosna'da bir toplum inşa etmenin” üzerinde durulmaktadır (Chadler 2006: 17).

### 3.3.1. Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti

Bosna Hersek 1995 yılında, anlaşmanın tarafları olan Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Hırvatistan Cumhuriyeti, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti tarafından imzalanmıştır (İbrahimagić 2001: 187). Böylece Bosna-Hersek Dayton Barış Anlaşması ile yeniden kurulmuştur. Yeniden inşa edilen kurumlarla yetki paylaşımı sağlanmaya çalışılmıştır. Buna göre, Bosna Hersek iki devletçikten ve bir özerk bölgeden oluşmaktadır. Republica Sırska adı verilen Sırpların ağırlıklı olarak yaşadığı yerler ile Bosna-Hersek adı verilen Boşnak ve Müslümanların yaşadığı bölgeler ve Brčko adındaki özerk bölge Bosna Hersek devletini oluşturur. Ayrıca, Bosna Hersek Federasyonu da on kantondan oluşmaktadır (Numanović 2011: 8). Bu kantonlar:

**Tablo: 3.2:** Bosna Hersek kantonları (Karatay, 2002: 92)

|                           |                           |
|---------------------------|---------------------------|
| 1. Una-Sana Kantonu       | 6. Merkez Bosna Kantonu   |
| 2. Posavina Kantonu       | 7. Hersek-Neretva Kantonu |
| 3. Tuzla Kantonu          | 8. Batı Hersek Kantonu    |
| 4. Zenica-Doboj Kantonu   | 9. Saraybosna Kantonu     |
| 5. Bosna-Podrinje Kantonu | 10. Livno Kantonu         |

Kantonlardan Tuzla, Una-Sana, Zenica-Doboj ve Sarayevo ağırlıklı olarak Boşnak iken, Posavina, Batı Hersek ve Batı Bosna ağırlıklı olarak Hırvat'tır. Hersek-Neretva ve Merkez Bosna ise etnik olarak eşit kantonlardır. (<http://www.statoids.com/uba.html>, 5 Mayıs 2015'te erişildi). Görüldüğü gibi sistematik bir ayırımla ademi merkezîyetçi yapıya kavuşan Bosna-Hersek için kantonlar konusu elzem bir konudur. İlerleyen bölümlerde kantonların yarattığı sıkıntılar

tartışılacaktır. Dayton’la birlikte değişen Bosna-Hersek’teki siyasi yapıyı incelemek konunun iyi anlaşılması açısından gereklidir.

Dayton görünürde savaşı bitirmiştir fakat etnik gruplar arası güvensizlik, milliyetçi söylemler, ekonomik istikrarsızlık, geleceğe güvensizlik devam etmektedir. Silahlı çatışmalar büyük oranda son bulurken, anlaşmazlıklar hükümet ve meclis gibi organlarda devam etmektedir. Soğuk savaş sonrası uluslararası toplum, bu barış ve müzakere sahnesinde yeni roller üstlenmiş ve “demokrasi” adı verilen bir süreçle uzun vadeli siyasal çözümlerin önü açılmıştır. “Demokrasi” adı altında bir laboratuvara dönüştürülen Bosna’da kurumlar dışarıdan yönlendirilerek istikrar kazandırılmaya çalışılmıştır. Örneğin, yasama ve yürütme gücü BM tarafından kurulan “Yüksek Temsilcilik” yetkisi ve kontrolüne girmiştir. Bosna-Hersek’teki devlet düzeninde olan kurumlar üç etnik grup arasında yetki paylaşımıyla oluşturulmuştur. Yürütme düzeyinde Üçlü Cumhurbaşkanlığı (Bir Sırp, Bir Hırvat, Bir Boşnak olarak seçilir) ve Bakanlar Konseyi( üç Boşnak, üç Sırp, üç Hırvat) yer almaktadır. Üçlü cumhurbaşkanlığı kararları konsensüs ile almaktadır. Eğer üçlü arasında konsensüs sağlanamazsa oy çokluğu ilkesi uygulanır. Bakanlar Konseyinde ise karar için bütün üyelerin konsensüsü sağlanması gerekmektedir. Eğer konsensüs olmazsa Bakanlar Konseyi Başkanı devreye girer, karar hala alınamadıysa oy çokluğuna başvurulur. Benzer sistemle oluşturulan yasamadan sorumlu iki meclis vardır. Bunlar; Temsilciler Meclisi ile Milletler meclisidir. Temsilciler meclisini bağlı olduğu devletçik seçerken, Milletler Meclisini iki devletçiğin parlamenter meclisleri seçmektedir (Numanović 2011: 11-12). Kanun çıkarma, bütçe onaylama, devlet organların finansmanı gibi konulardan sorumlu olan parlamenter mecliste kararlar bürokratik karışıklık sebebiyle devlet ekonomisi ve bürokrasisinde hantallık yaratmaktadır. Yargı organları ise Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi tarafından yürütülür ve dokuz üyesi vardır. Üyelerden altısını Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti oluştururken geriye kalan üçü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Başkanı tarafından seçilir. Seçilen kişiler Bosna-Hersek vatandaşı ya da komşu ülke vatandaşı olamaz (Numanović 2011: 19).

Bosna- Hersek devletini oluşturan iki entiteyi yukarıda belirtmiştik. Bosna-Hersek Federasyonu ve Republika Srpska, Bosna-Hersek devletinin içerisinde iki devletçiktir. 1994’te imzalanan Washington Anlaşması’na göre Bosna-Hersek Federasyonu kendi hükümetine, bayrağına, başkentine, güvenlik güçlerine, meclisine,

amblemine sahiptir. Anayasaya göre 10 kantondan oluşmaktadır ve kantonlar ile federasyonun yetkili olduğu alanlar ayrılmıştır (Numanović 2011: 17). BHF'nun üç kurucu halkı bulunur; Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlar. Federasyonun resmi dilleri de Boşnakça, Hırvatça ve Sırpçadır. Ayrıca alfabe olarak Latin ve Kiril kullanılmaktadır (Numanović 2011: 18). BHF de Bosna Hersek devleti gibi bir siyasal yapıya sahiptir. Üye sayıları farklılık göstermekle birlikte işlevleri aynıdır. BHF'un on kantondan oluştuğunu daha önce belirtmiştik. Federasyonun içerisindeki kantonlarda kısmen bağımsız kararlar verebilmektedirler. Kantonların kendi anayasaları bulunur ancak BHF anayasasına uyum göstermek zorundadır. Her kantonun bir meclisi vardır ve meclis üye sayıları kantonun nüfusuyla orantılıdır. Her kanton kendi yasama, yürütme ve yargı sistemine sahiptir (Numanović 2011: 21).

Bosna Hersek devletini oluşturan diğer bir entite ise Republica Sırska'dır. Dayton Barış Anlaşmasına göre Republica Sırska Bosna Hersek'in %49'unu oluşturmaktadır ve bölgede etnik temizliklerin de etkisiyle ağırlıklı bir Sırp nüfusu vardır. Ulusal meclisi ve Milletler konseyi yasama organını, hükümet yürütme organını oluşturmaktadır. Mahkemeler ise yargı organını oluşturur. BHF'de görülen adem-i merkeziyetçi yapının aksine Republica Sırska'da merkeziyetçi olması bu entitede kantonların olmamasındandır (Numanović 2011: 24). Bunun yanında Bosna Hersek içerisinde hem Bosna Hersek Federasyonu hem de Republica Sırska sınırlarında yer alan Brčko Özerk bölgesi bulunmaktadır. Brčko, Bosna Hersek anayasasının uygulandığı yerel bir özyönetimdir. Diğer iki entitenin aksine Brčko'nun bayrağı ve amblemi bulunmamaktadır (Numanović 2011: 27).

### 3.3.2. Yüksek Temsilcilik ve Barış Uygulama Konseyi

Görüldüğü gibi Dayton Barış Anlaşmasının kurduğu düzene göre Bosna Hersek küçük ama siyasi yapı itibari ile karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu siyasi yapının oluşturduğu problemlere değinmeden önce Dayton Barış Anlaşması ile kurulan Bosna-Hersek'teki düzeni ve istikrarı sağlama ve koruma birimlerine değinmekte fayda vardır.

Dayton Barış Anlaşmasının 10. Ekinde Yüksek Temsilcilik (OHR) anlatılır. Savaş sonrasında Bosna-Hersek'teki düzenin kurulmasında uluslararası aktörlerin önemi büyüktür. Yüksek Temsilci, Birleşmiş Milletlerin Güvenlik Konseyi tarafından barış uygulamasını gözlemlemek üzere seçilmiş kişidir. Tek görevi bu olmamakla

birlikte esas amacı budur. Barışın sivil alana uygulanmasını sağlama ve kontrol etme dışında Dayton Barış Anlaşmasının 3. Ekinde belirtilen insan hakları ihlallerinin önlenmesi, mültecilerin geri dönüşünün sağlanması gibi konularda da önemli rol oynamaktadır (The General Framework Agreement Annex 10, [http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content\\_id=366](http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=366), 7 Mayıs 2015'te erişildi). Daha sonraları OHR'nın yetkileri üç kurucu halkın ortak karara varamadığı durumlarda Yüksek Temsilcinin karar vermesi şeklinde arttırılmıştır. (The Mandate of the OHR, [http://www.ohr.int/ohr-info/gen-info/default.asp?content\\_id=38612](http://www.ohr.int/ohr-info/gen-info/default.asp?content_id=38612), 7 Mayıs 2015'te erişildi). Yüksek Temsilciliğin yetkileri 1997 yılında Almanya'nın Bonn şehrinde düzenlenen toplantıda arttırılınca "Bonn Yetkileri" şeklinde anılmaya başlamıştır (Numanović 2011: 31). Burada önemli bir nokta da Yüksek temsilciliğin verdiği karardan sonra kurucu halkların itiraz edemiyor oluşudur. OHR'nın genişletilmiş yetkileri bununla sınırlı değildir. Aynı zamanda yasa çıkartma, toplantıların yeri ve zamanını belirleme, Yüksek Temsilciliğin verdiği kararın Bosna-Hersek yargı organlarınca değerlendirme ve karşı çıkma gibi bir hakkının olmaması da genişletilmiş yetkiler arasında sayılabilir (The Mandate of the OHR, [http://www.ohr.int/ohr-info/gen-info/default.asp?content\\_id=38612](http://www.ohr.int/ohr-info/gen-info/default.asp?content_id=38612), 7 Mayıs 2015'te erişildi). Ayrıca Yüksek temsilciliğin, yetki alanına herhangi bir denetimine tabi olmaksızın cumhurbaşkanlarını, başbakanları, yargıç ve belediye başkanlarını görevden azledebilme gibi konularda girmektedir (Dalar 2008: 104). Dolayısıyla Bosna Hersek'in yasama, yürütme ve yargı organları Yüksek Temsilciliğin kontrolüne girmiştir. OHR, Dayton Barış Anlaşmasının uygulanıp uygulanmadığının kontrolü yetkisiyle birlikte Bosna Hersek'teki en yetkili ve etkili otoritedir. Birleşmiş Milletler bağı ile de uluslararası camia tarafından himaye altındadır (Numanović 2011: 32).

Konunun anlaşılması açısından barışı engelleyen sorunlar ve barış anlaşmasının getirdiği yeni Bosna düzeni kısaca özetlenmiştir. Tezin ana teması bağlamında ise anlaşmadan sonraki süreç önem kazanmaktadır. Çatışmaları bitiren Dayton Anlaşmasının üzerinden neredeyse yirmi yıl geçmesine rağmen Bosna'da yaptığım görüşmeler ışığında savaşın devam ettiği söylenebilmektedir. Dayton'ın işlevsizliği yeni bir hayatta kalma savaşı başlatmıştır.

### 3.3.3. Dayton Sonrası Bosna-Hersek

Dayton Barış Anlaşması aynı zamanda Bosna-Hersek devletinin anayasasıdır. Anlaşma, Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Hırvatistan Cumhuriyeti ve Yugoslav Federal Cumhuriyeti tarafından imzalanması aynı zamanda anayasayı imzalamak demektir. Anlaşmanın işlevsizliği ile ilgili sorunlar her ne kadar imzalanmasının akabinde gerçekleşse de anlaşmaya giden süreçte tarafların birbirine güvensizliği ve gönülsüzlüğü hakimdir. Bu gönülsüzlük ama mecburiyet durumunu Alija İzzetbegović şu sözleriyle ifade etmiştir:

“...Dayton Barış Anlaşması adil değil ama savaşı sona erdirmek için zorunluydu... Srebrenica’daki soykırımdan sonra kendime bir söz verdim; bir daha olmayacak. Dayton’daki barışı kabul etmek zorundaydık, Bosna’nın her yerinde yeni Srebrenicalar olmaması için...” (Aktaran: Numanović 2011: 37).

Boşnaklar, üç kurucu etnikten multi etnik yapının zarar görmemesi için uğraş veren tek etniktir. En aşırısı bile Müslüman devleti yerine çok uluslu bir siyasi yapıyı istemektedir. Dolayısıyla Dayton Barış Anlaşması ile parçalanan Bosna-Hersek’ten rahatsızlardı. Rahatsız olan yalnızca Boşnaklar değildi. Hırvatlar da Bosna-Hersek Federasyonu içerisinde yer almaktan memnun değillerdi. Batı Temas Grubu’nun Bosna Hersek’in çift taraflı ayrılması yönünde baskıları artınca Bosna % 51 BiH, %49 Republica Sırska olarak bölünmüştü. Bosnalı Hırvatlar, Bosnalı Sırlar gibi Bosna’nın dışında kalmak istiyorlardı. Hırvat- Müslüman federasyonunu belki doğru olmayan ama şartlara göre makul olan bir çare olarak görüp kabul ettilerse de bu durumu sorun olmaktan çıkaramamışlardır. Ortak olan her olayda direnç gösterip, ayrılmak ya da Büyük Hırvatistan ile birleşmek ideallerini dile getirmektedirler. Yaptığım görüşmelerde bile bu evliliğin sorunlu olduğu sürekli vurgulanmaktaydı. Bosna-Hersek söylemlerinde sürekli Hersek-Bosna olarak vurgulanıyordu. Dayton çifti önce boşamış sonra yeniden evlendirmişti. Nisan 1993 ve Şubat 1994 arasında Boşnak-Hırvat birlikteliği çok zarar görmüştür. Sırlara karşı birlikte hareket etseler de, kendi içlerinde çatışmayı sürdürmüşlerdir. Mostar şehri bu çekişmenin sembolü gibidir. Savaş sırasında ikiye ayrılmıştır: Batı tarafı Hırvatların, Doğu tarafı Boşnaklarıdır. Bu durum akıllara eğer Bosnalı Hırvatlar Federasyondan memnun değilse neden Dayton’ı reddetmediler, sorusu gelebilir. Sorunun cevabı için 1994’e gitmek gerekmektedir. 1994’te Hırvatlara ABD bazı vaatlerde bulunmuştur. Kaybettikleri toprakları geri kazanmak için yardım edeceklerini belirtmişlerdir. Savaşın sonlarına doğru ABD, Hırvatlara güçlü bir ordu

kurmaları için yardım etmiştir. ABD askerlerini bölgeye gönderip Hırvat ordusuna taktik ve strateji vermeleri konusunda da destek vermiştir. Bu eğitimler sonucunda Hırvatlar, düzenledikleri “Fırtına” adlı operasyonla Krajina’yı topraklarına katmışlardır (Mearsheimer ve Evara 1995: 16-17).

Tarafların Dayton Barış Anlaşmasına gönülsüzce gitmelerinin yanı sıra, anlaşmanın maddelerinden ve uygulamalarından kaynaklanan sıkıntılar da vardır. Başka bir deyişle, Dayton alternatifi olmayan ve tarafların imzalamak zorunda oldukları bir anlaşmaydı ve bundan dolayı hoşnutsuzluk büyüktü. Buna rağmen vaat ettiği gibi bölgede istikrarı sağlayabilseydi sürdürülebilir bir anlaşma olup görece barış sağlanabilecekti. Önceki bölümlerde belirttiğimiz Bosna’nın siyasi yapı karmaşıklığı pek çok konuda ülkeyi olumsuz etkilemektedir. Bu bölümde yaptığım görüşmelere ve gözlemlere dayanarak, görüşmecilerimin anlatıları üzerinden Dayton Barış Anlaşmasının siyasi/bürokratik, ekonomik, sosyal yaşamı etkileyen açmazları incelenecektir.

### 3.3.3.1. Siyasi/ Bürokratik Hantallıklar

Dayton Barış Anlaşmasının kabul edilip imzalanması aynı zamanda Bosna Hersek’in anayasasını kabul etmek olduğunu daha önce belirtmiştik. Anlaşma 1995’te yapılmış ancak üzerinden yirmi yıl geçmesine ve birçok düzenleme ya da madde değişimi başvurusuna rağmen hala ilk halini korumaya devam etmiştir. Bosna Hersek küçük bir devlet olmasına rağmen oldukça karmaşık bir anayasaya ve yönetime sahiptir. Yönetiminin üç kurucu etnisite arasında paylaştırılıyor oluşu etnik demokrasi problemine sebep olmuştur. Karar alınabilmesi için üç etnik grubunda mutabık olması şartı aranmaktadır. Fakat bu fikir birlikteliği neredeyse hiç sağlanamamaktadır (Numanović, 2011: 37).

Cumhurbaşkanlığı tarafından bir karar alındığında, üç kurucu halktan herhangi biri grubun temel hak ve özgürlüklerini ihlal ettiğini iddia edip kararı veto etme yetkisi vardır. Bu her ne kadar demokratik görünse de Bosna’daki kodlara bakıldığında durum içinden çıkılmazdır. Bir kararı üç etnik gruptan biri veto edebiliyor olması bir süre sonra kararın niteliğinden ziyade hangi gruptan çıktığına bakılıp veto etmeyi gerektiriyordu. Bu tarz problemler genellikle bütçe ile ilgili durumlarda görülmektedir. Bunun yanında Bosna’daki karar mercii sadece Bosna-Hersek devleti değildir. Kararlar, uluslararası

aktörlerin kontrolünden ve onayından geçtikten sonra uygulanabilmektedir. Dolayısıyla uluslararası aktörler doğrudan Bosna-Hersek'in anayasal düzenini etkilemektedir. IFOR/SFOR/EUFOR gibi kurumlar askeri, PIC, OHR gibi kurumlarsa sivil mekanizmayı oluşturmaktadır. Bosna-Hersek karmaşık yönetim yapısının bir gereği olarak yetkileri sadece kendi tekelinde bulundurmuyor aynı zamanda devletçiklerle de paylaşmaktadır. OHR hariç Bosna-Hersek'teki hiçbir devlet organı tam yetkiye sahip değildir. Bu da bir egemenlik sorununu gündeme getirmektedir (Numanović, 2011: 40).

Dayton Barış Anlaşması, devletçikler düzeyinde oy kullanma sistemi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 14. Maddesini açıkça ihlal etmektedir. Ayrıca, Bosna Hersek'in seçim sistemi Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 1. Maddesi olan ayrımcılık yasağına uygundur (Numanović 2011: 41). Diğer yandan, Bosna-Hersek devleti sınırlarında anlaşmayla birlikte üç kurucu halk esas alınmış ve diğer etnisiteler yok sayılmıştır. Bu noktada Bosna-Hersek'in Avrupa Birliği (AB) sürecinde de karşısına çıkan Sejdić-Finci davasına değinmekte fayda vardır. Derviş Sejdić Roman asıllı, Jakob Finci Yahudi asıllı Bosnalı vatandaşlardır. Üçlü Başkanlık Konseyi ve Halklar Meclisi'ne üye seçilirken yalnızca üç kurucu halkın seçiliyor olmasının ayrımcılık olduğu gerekçesiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne açtıkları davayı kazanmışlardır. Durum çözülmeye çalışılsa da hala etkili bir çözüme kavuşturulamamıştır (Ekinci 2014: 37).

Öte yandan Dayton Barış Anlaşması adaletsiz bir düzende vücut bulmaktadır. Öyle ki, etnik olarak diğerlerinden arındırılmış bir Sırp devleti kurulması için Bosna'da ağır savaş suçları işlenmiştir. Pek çok taraf için, bu olayın sonunda ceza olması gerekirken Dayton ile birlikte "Sırp Cumhuriyeti" statüsünü kazanan Sırp adeta ödüllendirilmiştir (Numanović 2011: 45).

Tüm bunlar değerlendirildiğinde, Bosna Hersek'in egemenliğine zarar veren, insan hakları ihlali yapan, savaş suçlularını ödüllendiren bu anayasanın sorunları bununla sınırlı değildir. Bosna Hersek'teki karışık siyasal düzen ve çok başlılık ülkeler arası görüşmelerde ve uluslararası örgütlerle müzakerelerde sorun çıkarmaktadır. Birden fazla adresle muhatap olmak zorunda kalan kuruluşlardan biri de Avrupa Birliği'dir. Bosna Hersek'in Avrupa Birliği'ne girişi için açılan başlıklarda siyasal yönetim krizini çözmesi şartı da aranmaktadır (Numanović, 2011: 46).

### 3.3.3.2. Ekonomik Hantallıklar

Yukarıda belirtilen bürokratik krizler ülkeler arası diplomatik ilişkiyi nasıl zorlaştırıyorsa ekonomik anlamda da dış yatırımcıları korkutmaktadır. Konu bağlamında görüşmecilerimin verileri şöyle aktarılabilir:

*“Bosna Hersek’te şu anda oldukça ağır ekonomik koşullar var. Ülkeye yatırım yok. Bürokratik sistemde ciddi anlamda sıkıntılar var. Buradaki politikacılar da son derece beceriksizler ve buna kötü niyetleri de ekleniyor. Sonra sıkıntı çıkınca suçu hemen etnisiteler arası anlaşmazlıklara atıyorlar. Bizim ekonomik durumumuz kötü çünkü -örneğin x diyelim- x'lere dışarıdan destek geliyor. Buralarda bu söylemleri çok duyarsınız. Vatanseverlikte yok” (Refija 2013).*

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi ülkede parasızlık artınca politikacıların kışkırtması da eklenince her grupta diğer etnisitenin varlığından rahatsız olduğunu dile getirenlerin sayısı az değildir. Bir başka görüşmecime ise düşüncelerini şöyle aktarıyor:

*“Yabancılar için bizim devlet sistemimizi anlaması zor. Bu konuda en temel problemin Dayton olduğunun bilinmesi gerekir. Mesela Saraybosna’yı baz alırsak, Bosna Hersek en üst seviye, orta seviyede Bosna-Hersek Federasyonu, en alt seviyede kantonlar var. Her seviyenin kendine göre hakları var ama bunların arasında en kötüsü Bosna-Hersek Federasyonu. İçindeki her kantonun ayrı bir sıkıntısı var. Hepsinin başkanı, başkan yardımcısı, sekreteri, şoförü derken harcanan paraları görüyor musunuz? İki yüzden fazla bakanımız var. Bunlar hep ekonomiye zarar.” (Aida 2013).*

*“Richard Holbrooke, ‘Biz Bosna’ya deli gömleği giydirdik’ demişti. Aslında bu biz Bosna’nın sınırlarını belirledik. Artık ilerleyemez demektir. Her anlamda. Bu çok önemlidir. Aslında biz ilerleme potansiyeli yüksek bir ülkeyiz ama Dayton yüzünden adım bile atamıyoruz. Kantonlar ekonomimizi çok yıprattı. Çok ve gereksiz çalışan var. Ne fabrika kuruluyor ne de bir iş kolu geliyor ülkeye. Mesela Türkiye, Bosna’ya göre ne kadar büyük bir ülke ama bu kadar bakanı yok.” (Azra 2013).*

Bir başka görüşmeci ise kantonların reforme edilmesi konusunda düşüncelerini şöyle paylaşıyor:

*“Kantonlar yüzünden harcanan paraya bakın. Bir ‘hukuk grubu’ oluşturuldu. Bu grubun amacı kantonları reformize etmektir. Aslında temel amaç kantonların kaldırılmasıydı ama bazı gruplar –özellikle Sırp- kaldırmaya karşı çıkınca bari reformize edelim ya da sayılarını azaltalım diye düşünüldü. İktisat uzmanlarına göre, doğru rakamı tam veremeyebilirim ama kantonlar kalkarsa ülkeye üç yüz milyondan fazla para kalacak” (Beno 2013).*

Sırpların ya da Hırvatların yoğun olarak yaşadıkları yerlere Sırbistan’dan ya da Hırvatistan’dan para yardımı gidiyor mu? Sorusuna bir görüşmecimin cevabı şöyledir:

*“Örneğin Mostar’ı düşünelim. Yarı Müslüman, yarı Hırvat’tır. Boşnakların olduğu kısma giderseniz görürsünüz, çok fakir ve eski. Hırvat kısmında ise her şey yeni. Mostar’ın belediye başkanı bir Hırvat. Bir Boşnak bir şey inşa etmek için izin istese belediye zorluk çıkarıyor, izin vermiyor. Böyle belirsiz bir sınır ama belirgin bir ayrılma var. Boşnaklara izin vermemelerinin nedeni, bölgeden gitmelerini istemeleridir. Bu derin bir politika. Baskı var ama silahlı. Mostar’da Hırvatların da bizim de üniversitemiz var. Ama karşılaştırılmaz bile. Bizimkiler berbat onlarınki Avrupa standartlarında. Elbette Hırvatistan yardım ediyor.” (Ekrem 2013).*

*“Yatırımları yapan yatırımcılar yeri neye göre seçiyorlar? Yatırım yok Bosna’ya. Çünkü emniyet yok. Herkes korkuyor. Bu bir politikadır ve sebebi de Dayton’dır. Ben işimden dolayı biliyorum. Pek çok Türk yatırım yapmak için buraya geliyor. Ama bürokratik işlemlerimiz ve muhatap olacakları yönetimin çok başlılığı yüzünden ve zorluğundan dolayı vazgeçiyorlar. Önce Bosna-Hersek Devleti, sonra Bosna-Hersek Federasyonu daha sonra kantonlar... Hepsinden teker teker onay alınacak. Bu izinlerde maalesef öyle kolay alınmıyor. Çeşitli sebeplerle bir seviyeye takılıp kalıyorlar.” (Saša 2013).*

*“Boşnakların mutlu olabilmesi için Dayton’ın temelden değişmesi gerekiyor. Ya da en makbulü kaldırmak gerekiyor. Dayton’ın savaşı durdurmak dışında getirdiği yeni bir şey yok. Zaten Dayton, hiçbir şey kurmayalım üzerine kurulu bir anlaşma” (Adnan 2013).*

### 3.3.3.3. Sosyal Hantallıklar

Dayton Barış Anlaşmasının savaşın bitmesi için mecburi bir yol olduğu doğrudur. Fakat Dayton'ın işlevsizlikleri ve kalıcı barışı sağlama konusundaki açıkları bölgede psikolojik harbin devamını sağlamaktadır. Richard Holbrooke'un "Biz Bosna'ya deli gömleği giydirdik" sözü hatırlanacaktır. Bosna'nın giydiği deli gömleği belki de Bosnalılardan en çok Müslümanların hareket kabiliyetini kısıtladı. Müslüman bir görüşmecim Dayton'ın adaletsizlikleri üzerine şunları söylüyor:

*"Arkadaşım Daniel'i bu adaletsizliği anlatmak için örnek olarak kullanabilirim sanırım. O Bosna'da yaşayan bir Hırvat. Hırvatistan pasaportuna da sahip. Böylece istediği zaman Hırvatistan'a girip çıkıyor. İmkanlardan faydalaniyor. Sırplar da aynı şekilde. Peki Boşnaklar? Bizim Bosna'dan başka gideceğimiz bir yer yok. Sırpların arkasında Sırbistan, Hırvatların arkasında Hırvatistan var. Onlar da bize "o zaman Türkiye'ye gidin" diyorlar. Ben oraya gitmesem bile böyle bir gücüm olsun isterdim."* (Beno 2013)

*"Herkes dedi ki Dayton'ı (anayasayı) değiştirelim. Çünkü özellikle Sırp ve Hırvatların yoğunlukta yaşadığı bir kantonda yaşıyorsanız Müslüman olarak varsanız, hiçbir hakkınız yok maalesef. Mesela bizde en büyük maaşlar postanelerde ve elektronik şirketlerinde verilir. Hırvatlar ve Sırpların yoğun olduğu bir kantondaysanız bırakın bu işleri temizlikçi bile olamıyorsunuz. Kanunları kimsenin uyguladığı yok. Mesela Mostar'da nüfusu Hırvat olan yerlere gittiğimizde görürsünüz Hırvatistan bayrağı asılı. Ne alaka oysa! Ya da Republica Sırpka'da Sırbistan bayrağı var. Onların projesi Bosna'yı paylaşmak ve sanırım hiçbir zaman vazgeçmeyecekler. Tarihe baktığımızda neredeyse elli yılda bir savaş olduğunu görüyoruz. Müslüman kim? Müslüman hiç. Eskiden okullarda Sırpça ve Hırvatça dil okurduk. Ben Bosna'da yaşıyorum. Boşnak'ım. Dinim İslam ve dilim Boşnakça. Ama eskiden yoktu böyle bir şey. Yıllarca silinmeye çalışıldık. 1974'te nüfus kağıtlarımıza din hanesi doldurulmaya başlandı. Savaş zamanında ne kadar kötü insan varsa belki o kadar düzgünü de vardı. Sırp ve Hırvat komşularımızdan bizim tarafımıza geçenler oldu. Bizim o zamanlarda generallerimiz, askerimiz yoktu. Çünkü o dönemde Müslümanları*

*askerliğe pek almamışlar. Belki yüz kişiden bir kişi Müslümandır. Onun da muntazam olması lazım. Savaş sırasında bazı Sırp lar ve Hırvatlar onların ideolojisini ve vahşi projelerini gördü ve bizimle birlikte savaşmayı tercih ettiler. Buradaki ailelere de yardım ettiler. Ama yine de kendi halklarından korkuyorlardı. Bizimle kalanları bizden saydık zaten aşırı milliyetçiler savaş başladığında gitti ve dönmediler.” (Mersiha 2013).*

Başka bir görüşmecim ise Dayton’ın getirdiği sorunlardan herkesin haberi olmasına rağmen ve bu sıkıntıyı çekmelerine rağmen belli grupların, anlaşmayı reforme etme çabalarını baltaladığını şöyle aktarmaktadır:

*“Biz ne kadar çabalarsak çabalayalım iki tane düşmanımız var ve sürekli bu engele takılıyoruz. Biz Hırvat ya da Sırp olmalarına takmış değiliz. Hırvat olsun, Sırp olsun ama ülkeyi ilerletsin, ona da tamam deriz. Ama maalesef öyle olmuyor. Milliyetçi partiler en kötüsü sürekli yangını körüklüyorlar. Dini kullanıyorlar. Bize seküler bir devlet şart. Her şey problemlidir. Tuvaletler bile ayrı. Düşünün bir çatı iki okul. Çocuklar ayrılıyor. Oldukça üzücü bir şey. Yani başlangıçtan itibaren birbirine karşı olmaları için yetiştiriliyorlardı. Nasıl bir nesil yetiştiriyoruz?” (Azra 2013).*

## IV. BÖLÜM

### 4. SONUÇ

Etnisite, doğuştan kazanılan bazı özellikleri barındırmasının yanı sıra birçok özelliği de “ötekine” referansla sonradan kazanır. Bu bağlamda Benedict Anderson’un milliyetçilik tanımını etnisiteye uygulayarak “hayali cemaatlere” benzetebiliriz. Anderson (1995: 20)’a göre, ulus: egemen ve sınırlı olarak hayal edilmiş bir topluluk olarak adlandırılabilir ve her cemaat bu ideallerin peşinde kendini ötekinden ayırmıştır. Çalışmanın da takip ettiği etno-sembolcü yaklaşım itibarıyla milliyetçilikleri etnisitenin devamı olarak görmek yanlış olmaz. Bosna örneğinde görüldüğü üzere ise Güney Slav olan ve hemen hemen aynı etnik özelliklere sahip olan bu üç etnik grup farklı tarihsel ve siyasi dinamikler bağlamında ve din merkezli olarak yeniden etnileşmiş ve daha sonra da kendi milliyetçiliklerini oluşturmuşlardır.

Özellikle 1990’lı yıllarda Batı’da Jürgen Habermas, Chantal Mouffe, Will Kymlicka, Tariq Modood, Charles Taylor gibi düşünürlerin ve özellikle Anglosakson sosyoloji ve politika okulunun dolaşıma soktuğu bu kavram Balkanlar gibi Batı dışı toplumlarda uygulanmaya çalışılsa da pratikte Batılı muadilleri gibi başarılı olamamıştır. Bu süreç ise bölgedeki yeniden etnikleşme ve etnik milliyetçiliği körükleyen önemli bir etken olmuştur.

Slavlar tarih boyunca yani bölgeye geldikleri VII. yüzyıldan bu yana çeşitli nedenlerle ayrışmalar, çatışmalar yaşamışlardır. 395 yılında Doğu ve Batı Roma olarak ayrılan Roma’da etnisitelerin yanında yer aldıkları taraf bunun ilk göstergesi olabilir. Sırlar, tarihsel bağlar sebebiyle Doğu Roma ve Ortodoks Kilisesine bağlılığını sürdürürken, Hırvatlar ise Batı Roma’ya yakın olup Katolik inancını devam ettirmişlerdir. Bosna ise Bosna Kilisesine bağlı Bogomil inancını sürdürmüştür (Kenar 2005: 15). Osmanlı Devleti’nin bölgeye hakim olduğu XV. yüzyıla kadar Roma etkisinde kurdukları bölgesel devletlerle varlıklarını idame ettirmişlerdir. Ortaçağ’da hemen hemen tüm Balkan ülkeleri bölgesel devlet elde etmiştir. Kurdukları bu devletler etnisiteler için büyük önem arz etmiştir. Her ne kadar Ortaçağ’da kurulan bu devletler

ulus-devlet olma idealinden uzaksa da etnisiteler için atalarının toprakları olması ve bugünkü topraklarından daha büyük olması sebebiyle ulaşılmak istenen bir hedef olarak belirlenmiştir.

XV. yüzyıldan itibaren bölge Osmanlı egemenliğine girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bölgenin hakimiyetini ele aldığı anda bölgenin dini yapısı ve yaşam şeklini değiştirmemiştir. Bu dönemde Boşnaklar İslam ile tanışmış, İslam inancını benimseyip, Müslümanlığa geçmişlerdir. 1878 Berlin Anlaşması ile Avusturya-Macaristan'a bırakılmıştır. Her iki imparatorluğun da bölge ülkeleri için siyasal, sosyal anlamda etkileri büyüktür. 1908 yılında Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda dağılmasıyla Bosna, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığına bağlanmıştır.

II. Dünya Savaşı ise bu etno-milliyetçi grupların ayrışmalarını daha da tetiklemiştir. Almanların işgali sonucunda Yugoslavya'daki mevcut kral Peter hükümeti ülkeden kaçınca, Nazi rejimi Hırvat ultra milliyetçi paramiliter hareketi olan "Ustaşa'ları" kurdurarak ülkeyi yönetmek istemişlerdir. Buna karşılık Sırlar ise kral Peter'in sadık taraftarları olarak Ustaşa'lara karşı aşırı Sırp milliyetçilerinden oluşan "Çetnik" hareketini kurmuşlardır. Bosna halkı ise daha görünmez bir azınlık olarak bir kısmı Yugoslavya Komünist Partisi'ni ve onun paramiliter yapısı olan "Partizanları" desteklerken bir kısmı ise Ustaşa'larla birlikte Nazi rejimini desteklemişlerdir. II. Dünya Savaşı Yugoslav Komünist Partisi'nin başarısıyla sonuçlanınca Tito tüm grupları bir üst kimlik olarak 'Yugoslavya' kimliğinde eritmeye çalışmıştır. Buna uymayan aşırı Hırvat ve Sırp milliyetçilerini bastırarak Yugoslavya kimliğinin oluşmasına çabalamıştır. Bunu da büyük bir ölçüde güçlü bir refah devleti, Batı-Sosyalist rejimler dengesini gözeterek ve dış politikada tarafsız duruşuyla başarılı bir şekilde yapmıştır.

Ancak bu süreç Yugoslavya altında eski etno-milliyetçiliklerin erimesine istenildiği gibi neden olmamış, hatta bunların ritüeller, semboller, tarih ve din üzerinden hayatlarına devam etmesine engel olamamıştır. Öz yönetim olarak adlandırılabilen Yugoslavya ekonomisinin bozulması ise bu kimliklerin kendi başlarına birer devletsiz milliyetçilik olarak self determinasyon hakkı isteme sürecine kadar gitmiştir.

Allcock (2000: 411)'un belirttiği gibi, Huntington (2002)'ın 'Medeniyetler Çatışması' tezi, Fukuyama (2011)'nin 'Tarihin sonu' tezi ve Brezinski (2005)'nin

‘Komünizm sonrası dönem’ tezlerinin tamamını Tito sonrası Yugoslavya’da görmek mümkündür. 1989 Berlin Duvarı’nın yıkılması, Sovyetlerin çöküşü ve Doğu Avrupa’daki hâkimiyetinin sona ermesi bununla birlikte tüm dünyada başlayan demokrasi ve liberallik akımları Yugoslavya’nın da çözülmesine katkıda bulunmuştur.

Bosna Savaşı’nın iki etkin hikayesi vardır. İlki sivil savaş (çeşitli gruplar arası antagonizm olarak açıklanabilecek), diğeri ise uluslararası savaş (Sırbistan, Hırvatistan boyutu). Etnik ve tarihi nefret, saldırgan milliyetçilik, dini ideolojiler, politik ve ekonomik başarısızlıklar ve soykırım bu hikayelerin açıklanması konusunu destekler. Etnik, tarihi nefret ve din gibi nedenler sivil savaşı hızlandırırken; saldırgan milliyetçilik, ekonomik ve politik kötüleşme uluslararası çatışmayı hızlandırır (Campbell, 1998: 267). Tito sonrası, Yugoslav Cumhuriyetlerinde seçimler olmuş ve kendi başkanlarını seçmişlerdir. Fakat Bosna’nın çok kültürlü yapısı dolayısıyla akıbeti belirsizdir. Sırbistan ve Hırvatistan’ın Bosna’da yaşayan Hırvat ve Sırp’ların yönetimi konusunda endişeleri artmıştır. Yapılan seçimde Alija İzzetbegović yönetime gelirken, hoşnutsuzluklar baş göstermeye başlamıştır.

Yaşanan gerginlikler ve güvensizlikler sonucu ilk olarak Slovenya ve Hırvatistan’ın bağımsızlık ilanı ile Yugoslavya’nın bütünlüğü bozulmuştur. Asıl kopma noktası ise Bosna-Hersek’in bağımsızlık ilanı olmuştur. Bosna-Hersek, milyonlarca insanı yerinden yurdundan edecek ve yüz binlerce insanın hayatını kaybedeceği kanlı bir iç savaşa sürüklenmiştir. Sırp yönetiminin amaçlarını yanlış idrak edip gereken tepkiyi vermekte geciken Batılı güçler ise bir takım düzeltme çalışmaları ve başarısız ateşkes önerileriyle zamanında müdahalede gecikince artan şiddet eylemleri soykırım seviyesine ulaşmıştır. 1995’e gelindiğinde ise ABD’nin müdahalesi ve NATO güçlerinin askeri harekatı sonucunda Bosna’daki savaş durmuştur. Dayton Ohio’daki Wright Peterson hava üssünde üç başkan bir araya gelerek Dayton Barış Anlaşması’nı imzalamıştır. Amaç vahşeti bitirmektir. Yugoslavya Federal Cumhuriyetlerinden biri olan Bosna-Hersek’in dört yıllık savaşı bitmişti ve bölgede barışı sağlamak için 60.000 NATO gücü gönderilmişti. Bosna-Hersek bir devlet olarak kabaca ikiye ayrılıyordu. Kabaca yarısı Müslüman-Hırvat Federasyonu, diğeri yarısı Sırp Federasyonuydu (Robinson, Engelstorf, Pobric 2001: 958). Dayton Barış Anlaşması aynı zamanda Bosna-Hersek’in anayasası kabul edilmiştir.

Dayton Barış Anlaşması savaşı bitirerek kısa vadede amacına ulaşmıştı ama uzun vadede başarılı olduğu söylenemezdi. Anlaşmanın günü kurtarmak adına yapılan adil olmayan maddeleri, taraflar için güvensizlik ortamını tekrar yaratmıştır. Bunun yanında Bosna içerisinde en az homojen bölge olan Bosna-Hersek Federasyonunun on kantona bölünmesi, kantonların idareleri ve her birine yapılan harcamalar Dayton'ın işlevsizliğini gözler önüne sermektedir<sup>8</sup>. İdarenin karışıklığı ve hantallığı 2013 yılında bebeklere kimlik numaralarının geç verilmesi gerekçesiyle başlayan eylemlere sebebiyet vermiştir. Pek çok ilden binlerce kişi protesto yapmıştır. 2014'te ise ekonomik sorunlar yüzünden Saraybosna, Bihać, Mostar, Banja Luka gibi şehirlerde sokak protestoları artmış ve bunun akabinde düzenlenen vatandaş platformlarında yönetimden duyulan memnuniyetsizliğin önceki yıllara göre çok daha fazla olduğu görülmüştür (Ekinci 2014: 35).

Bu anlamda Dayton bir katılımcımızın Richard Hoolbrook'a atıfla söylediği gibi bir deli gömleği olarak tüm tarafları savaş yapamaz hale getirmiş olsa da, çok kültürlü yaşanan şehirlerde dahi olsa savaşın gizli öfkesi devam etmektedir<sup>9</sup>. Görüşmecilerimize göre bu durum politikacılar tarafından çok yüksek tonlu milliyetçi söylemlerle olmasa da beslenmektedir. Ancak burada unutulmaması gereken nokta Saraybosna gibi 3 grubun yaşadığı şehirlerde her ne kadar tarafların yaşadığı mahalleler birbirinden ayrılrsa da ticari hayat, okul hayatı gibi kamusal alanlarda bu grupların beraber yaşadığı göz ardı edilmemesidir. Bu yüzden öfke-milliyetçilik duygusu daha homojen yaşayan uluslara göre daha karmaşıktır. Bunun somut politik talebi ise tüm taraflar kendi yönetimlerinde çok kültürlü olarak beraber yaşamak istemektedirler. Sorun ise liderin kim olacağı meselesidir. Ancak görüşme yaptığımız Boşnaklara göre savaş şu an için çok mümkün olmasa da olabilecek bir savaşa psikolojik olarak hazır oldukları- en azından şaşırmayacakları- gözlemlenmiştir. Yaptığımız görüşmeler sonucunda Sırp'lar da var olan Boşnakların yönetim iddiası tarihsel olarak asılsız ve yersizdir. Bu bağlamda tarafların farklı bir ulusal tarih yazımı olduğu gözlemlenmektedir ve bu ayrım yukarıda anlatılan minvaller üzerinde kimin lider olması gerektiğine dair bir kurguya sahiptir.

<sup>8</sup> Örneğin İdarenin karışıklığı ve hantallığı 2013 yılında bebeklere kimlik numaralarının geç verilmesi gerekçesiyle başlayan eylemlere sebebiyet vermiştir.

<sup>9</sup> Bu öfkeye bir örnek 2012 yılında Mostar'da karma öğretim yapan bir okulda Hırvat çocukların bir Boşnak çocuğu döverek öldürmesi gibi olaylarda ortaya çıkmaktadır.

Ancak Dayton iç savaş öncesi durumdan farklı olarak grupları çok kültürlükten homojen bir nüfus yoğunluğuna zorlamıştır. Bosna Hersek içinde Sırpların yoğunlaştığı yerler Sırbistan, Hırvatların yaşadığı yerler Hırvatistan'a yakın yerlerde yoğunlaştırılırken Boşnaklar ülkenin tam ortasında yoğunlaşmışlardır. Bu bağlamda dış dünya ile iletişimleri diğer gruplara göre daha zayıftır. Bu durum ise başka bir konuşulmamış duruma yol açmaktadır, diğer gruplarda olduğu gibi Boşnaklar da kendi liderliğinde bir ulus-devlet kurmak istemektedirler. Ancak ülkede üretimin olmaması, ekonominin zayıf olması ve uluslararası güçlerin hala birbirleriyle hesaplaşma alanı olarak burayı görmesi ise bu kırılgan hem iç hem de dış dengelerde şu an için imkansız gibi gözükmektedir. Bu bağlamda Dayton şu an için bir çıkıştan ziyade bir problem olarak durmaktadır. Buradan çıkış ise Bosna Hersek'in hem bir dış üst kimlik yaratmasına yardımcı olacak, hem de ekonomik anlamda refah seviyelerini yükseltmelerini sağlayacak olan Avrupa Birliği ve NATO gibi kurumlara üye olmasıdır.

## KAYNAKLAR

- Albayrak, Kadir (2005). *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Allcock, John B. (2000). *Explaining Yugoslavia*. London: Hurst & Company Published
- Anderson, Benedict (1995). *Hayali Cemaatler- Milliyetçiliğin Kökleri ve Yayılması*. Çev. İ. Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları.
- Andrić, İvo (2013). *Drina Köprüsü*. Çev. H. Ediz ve N. Müstakimoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aslan, Cahit (2004). *Birey-Toplum-Devlet Kavramlaştırma ve Ara Değişken Olarak Etnisite*. Adana: Karahan Kitapevi.
- Babuna, Aydın (2012). *Bir Ulusun Doğuşu- Geçmişten Günümüze Boşnaklar*. Çev. H. Torun. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Balibar, Etienne ve Wallerstein, Immanuel (2000). “İrk, Ulus, Sınıf”. Wallerstein, Immanuel. *Haklılığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Baumann, Gerd (2006). *Çokkültürlülük Bilmecesi- Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*. Çev. I. Demirakın. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği. “İnsan Hakları Bilgi Kitapçığı, Azınlık Hakları” No: 18. ([http://www.ihop.org.tr/dosya/BB/BM\\_Bilgi\\_Kitapcigi\\_18-Azinlik.pdf](http://www.ihop.org.tr/dosya/BB/BM_Bilgi_Kitapcigi_18-Azinlik.pdf). 05 Mayıs 2015’te erişildi).
- Bojkov, Victor D. (2003). “Democracy in Bosnia and Herzegovina. Post-1995 Political System and its Functioning”. *Southeast European Politics*. 1(3): 41-67.
- Bora, Tanıl (1995). *Yugoslavya-Milliyetçiliğin Provokasyonu*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Brezekinski, Zbigniew (2005). *Büyük Satranç Tahtası*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Brubaker, Rogers ve Laitin, David D. (1998). “Ethnic and Nationalist Violence”. *Annual Review of Sociology*. 24: 423-452.

- Brubaker, Rogers ve Laitin, David D. (2008). “Etnik ve Milliyetçi Şiddet”. *Doğu Batı*. 44: 211:255.
- Campbell, David (1998). “MetaBosnia: Narratives of the Bosnian War”. *Review of International Studies*. 24: 261-281.
- Chadler, David (2006). “State Building in Bosnia: The Limits of ‘Informal Trustenship’”. *International Journal of Peace Studies*. 1(11): 17-38.
- Dalar, Mehmet (2008). “Dayton Barış Anlaşması ve Bosna-Hersek’in Geleceği”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16(1): 91-123.
- Dönmez, Rasim Ö. (2010). “Milliyetçi Çatışmalar”. *Dünya Çatışmaları-Çatışma Bölgeleri ve Konuları*. Ed. K. İnat, B. Duran ve M. Ataman. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ekinci, Mehmet U. (2014) “Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu”. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*. Rapor: 45
- Entites of the Bosnia and Herzegovina (<http://www.statoids.com/uba.html>. 05 Mayıs 2013’te erişildi).
- Erdoğan, Koray (2004). *Yugoslavya’nın Dağılma Sürecinde ABD ve Bosna-Hersek Krizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eriksen, Thomas H. (2002). *Etnisite ve Milliyetçilik- Antropolojik Bir Bakış*. İstanbul: Avesta Yayıncılık.
- Fukuyama, Francis (2011). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. Çev. Z. Dicleli. İstanbul: Profil Yayınları.
- Holbrooke, Richard (1999). *Bir Savaşı Bitirmek*. Çev. B. Dışbudak. İstanbul: Türkiye İş bankası Yayınları.
- Huntington, Samuel P. (2002). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. Çev. C. Soydemir ve M. Turan. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- İbrahimagić, Ömer (2001). “Dayton=Bosnia in Europe Legal Essence of Dayton Agreement”. *Vijede Kongresa Boşnjanin İntelektualaca*. Sarajevo: November. (

İlhan, Mehmet S. (2007). *Bosna Hersek Vahşeti ve Dünya Kamuoyu*. Ankara: Bizbize Yayınevi.

Jelavich, Barbara (2013a). *Balkan Tarihi*. I. Cilt. Çev. İ. Durdu, G. Tunalı ve H. Koç. İstanbul: Küre Yayınları.

Jelavich, Barbara (2013b). *Balkan Tarihi*. II. Cilt. Çev. Z. Savan ve H. Uğur. İstanbul: Küre Yayınları.

Karatay, Osman (2002). *Bosna-Hersek Barış Süreci*. Ankara: Karam Yayınları.

Kenar, Nesrin (2005). *Yugoslavya: Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*. Ankara: Palme Yayıncılık.

Kurubaş, Erol (2008). “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”. *Doğu Batı*. 44: 11-41.

Majstrović, Steven (1997). “Ancient Hatreds or Elite Manipulation? Memory and Politics in the Former Yugoslavia”. *World Affairs Institute*. 4(159): 170-182.

Malcolm, Noel (1999). *Bosna*. Çev. A. Karadağlı. İstanbul: Om Yayınevi.

Mazower, Mark (2014). *Bizans’ın Çöküşünden Günümüzü Balkanlar*. Çev. A. Ozil. İstanbul: Alfa Yayınları.

Mearsheimer, John J ve Evara, Stephen (1995). “When Peace Means War”. *New Republic*. December 18: 16-21 (<http://johnmearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0023.pdf>. 5 Mayıs 2015’te erişildi).

Meier, Viktor (1995). *Yugoslavia a History of its Demise*. London, New York: Routledge.

Numanović, Amin (2011). *Dayton Sonrası Bosna Hersek ve Avrupa-Atlantik Entegrasyonu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

OHR (2012). *Mandate of the OHR*. ([http://www.ohr.int/ohr-info/gen-info/default.asp?content\\_id=38612](http://www.ohr.int/ohr-info/gen-info/default.asp?content_id=38612). 05 Mayıs 2015’te erişildi).

- Okutan, Çağatay (2004). “Teori ve Metinlerde Azınlık Tanımı”. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi. 2(59): 60-75.
- Oran, Baskın (2009). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. Ankara: İmaj Yayınevi
- Özkırımlı, Umut (2008). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Perica, Vjekoslav (2002). *Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States*. New York: Oxford University Press.
- Ramet, Sabrina P. (2002). *Balkan Babel- The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the Fall of Milosević*. Cambridge: Westview Press.
- Robinson, Guy M. Engelstroft, Sten ve Pobric, Alma (2001). “Remarking Sarajevo: Bosnian Nationalism After the Dayton Accord”. *Political Geography*. 20: 957-980.
- Rogel, Carole (2004). *The Breakup of Yugoslavia and its Aftermath*. London: Greenwood Press.
- Samary, Catherine (1995). *Parçalanan Yugoslavya-Bosna’da Etnik Savaş*. Çev. B. Tanatar. İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Sell, Louis (2002). *Slobodan Milosevic and the Destruction of Yugoslavia*. London: Duke University Press.
- Semelin, Jacques (2011). *Arındırma ve Yok etme-Katliam ve Soykırımın Siyasi Kullanımları*. Çev. I. Durmaz. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, Anthony (2010). *Milli Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, Anthony D. (2002a). *Ulusların Etnik Kökeni*. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları
- Smith, Anthony D.(2002b). *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*. Çev. D. Kömürcü. İstanbul: Everest Yayınları.
- Somersan, Semra (2004). *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Taştan, Yahya K. (2010). “Etnisite Kuramları”. *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*. (<https://www.academia.edu/1858939/>. 05 Mayıs 2015’te erişildi).

The General Framework Agreement: Annex 10.  
([http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content\\_id=366](http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=366). 03 Mayıs 2015'te erişildi).

The Jasenovac Extermination Camp (2008). *Holocaust Education & Archive Research Team*. (<http://www.holocaustresearchproject.org/othercamps/jasenovac.html>. 05 Mayıs 2015'te erişildi).

Tomas H. (2013). "Tito Hero or Villian". *Carees in Politics*. (<http://aucpo.org/tito-hero-or-villain/>. 05 Mayıs 2015'te erişildi).

Uğurlu, Mesut (2011). "Kosova Efsanesi". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 14: 241-252.

Ünver, Özlem (2013). *Bir Zamanlar Yugoslavya*. (<http://okur-yazar.net/bir-zamanlar-yugoslavya-2536>. 05 Mayıs 2015'te erişildi).

Varshney, Asutosh (2003). "Nationalism, Ethnic Conflict and Rationality". *American Political Science Association*. 1(1): 85-99.

Volkan, Vamık D. (1999). *Kanbağı- Etnik Gururdan Etnik Teröre*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Wachtel, Andrew B. (2009). *Dünya Tarihinde Balkanlar*. Çev. A. Akkoyunlu. İstanbul: Doğan Kitap.

Yalçın, Cemal (2002). "Explaining Ethnicity". *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(26): 319-328

Zahović, Amela (2005). *1989 Sonrası Balkan Milliyetçiliğine Örnek: Bosna-Hersek*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zenica-Doboj Canton, (<http://www.citypopulation.de/php/bosnia-zenickodobojski.php>. 05 Mayıs 2015'te erişildi).

Žižek, Slavoj (2014). *Žižek'ten Nükteler*. Çev. E. Ünal. İstanbul: Encore Yayınları.

## **EKLER**



Izdavač reprint-izdanja:  
BOSANSKA RIJEČ — DAS BOSNISCHE WORT, Wuppertal  
Schwarzbach 9A, Tel/Fax 0202/648 17 07  
— Zahvaljujući prijateljima BOSANSKE RIJEČI  
ovo reprint-izdanje štampano je u 3.000  
primjeraka, umjesto u 500 koliko je prvobitno  
bilo predviđeno — Štampanje završeno u julu mjesecu  
1994. — Štampa i povež: MARIBORSKI TISK, Maribor, Slovenija

*Zahvalni smo profesoru Dr. MUHAMEDU HUKOVIĆU, koji  
nam je skrenuo pažnju na ovu rijetku i dragocjenu knjigu*

## U v o d.

### § 1. Što je gramatika i kako se dijeli.

Gramatika je nauka o jeziku i uči nas zakone jezika.

Gramatika se dijeli na četiri dijela, a ovi jesu:

1. nauka o glasovima;
2. nauka o oblicima;
3. osnove ili nauka o tvorenju riječi;
4. sintaksa ili nauka o rečenicama.

### § 2. Što su glasovi.

Glasovi su zvuci proizvedeni govorom; u pismu označujemo ih pismenima. Oni su najsitniji dijelovi, koji se spajaju među sobom, da odatle postane riječ.

Tako, ako spojimo glasove *o, t, a, c*, imamo riječ *otac*, a od glasova *m, a, j, k, a* postaje riječ *majka*.

### § 3. Što su oblici.

Oblici su potpune riječi, kakve jezik upotrebljava u svezi s drugim riječima.

Tako su gramatički oblici: *matere, materama, ovaj, ovoj, učiti, učim, učio*.

### § 4 Što su osnove.

Osnovom zovemo onaj dio riječi, koji ostaje u njoj nepromijenjen i pridržava uvijek svoje glavno značenje. Iz osnove izvagjaju se razni oblici riječi.

Tako u gornjim riječima imamo osnove: *mater*, *ov* i *uč*.

# Dio I. Nauka o glasovima.

Poglavlje prvo.

Glasovi.

## Glava I.

§ 6. Pismena.

A. Štampana:

A a, B b, C c, Č č, Ć ć, D d, E e,  
F f, G g, Gj gj, H h, I i, J j, K k,  
L l, Lj lj, M m, N n, Nj nj, O o,  
P p, R r, S s, Š š, T t, U u, V v,  
Z z, Ž ž, Dž dž.

B. Pisana:

*Aa, Bb, Cc, Čč, Ćć, Dd, Ee,  
Ff, Gg, Gjgj, Hh, Ii, Jj, Kk,  
Ll, Lj lj, Mm, Nn, Nj nj, Oo,  
Pp, Rr, Ss, Šš, Tt, Uu, Vv,  
Zz, Žž, Dž dž.*

Osim toga upotrebljavali su naši stari još i ova pismena:

I. stareslovjenska:

|     |     |     |     |     |     |     |     |     |
|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|-----|
| А а | Г г | І і | О о | У у | Ѡ ѡ | Ѣ ѣ | Ѧ ѧ | Ѧ ѧ |
| Б б | Д д | К к | Н н | Ѥ ѥ | Ѧ ѧ | Ѣ ѣ | Ѧ ѧ | Ѧ ѧ |
| В в | С с | Л л | П п | Ѧ ѧ | Ѣ ѣ | Ѧ ѧ | Ѧ ѧ | Ѧ ѧ |
| Г г | З з | И и | Ц ц | Ѧ ѧ | Ѣ ѣ | Ѧ ѧ | Ѧ ѧ | Ѧ ѧ |
| Д д | Н н | Р р | Т т | Ѧ ѧ | Ѣ ѣ | Ѧ ѧ | Ѧ ѧ | Ѧ ѧ |

6

II. crkvenu, građansku i bosansku ćirilicu (bosančicu, bukviću), uz koja se pismena ovdje u skrižaljci navode i grčka, da se vidi, kako su ona od ovih postala.

a) Lapidarna pismena u bosanskoj natpisnici:

| Latinska<br>pismena | Grčka<br>pismena | Ćirilica<br>crkvena<br>pismena | Ćirilica<br>građ-<br>janska<br>pismena | Bosanska pismena |                       |                     | Tipski<br>oblici |
|---------------------|------------------|--------------------------------|----------------------------------------|------------------|-----------------------|---------------------|------------------|
|                     |                  |                                |                                        | XIV. vijek       | Početak<br>XV. vijeka | Konac<br>XV. vijeka |                  |
| A                   | Α                | А                              | А                                      | А                | А. А                  | А. А                | А                |
| B                   | Β                | В                              | В                                      | В                | В. В                  | В. В                | В                |
| V                   | Γ                | Г                              | Г                                      | Г                | Г. Г                  | Г. Г                | Г                |
| G                   | Δ                | Д                              | Д                                      | Д                | Д. Д                  | Д. Д                | Д                |
| D                   | Δ                | Д                              | Д                                      | Д                | Д. Д                  | Д. Д                | Д                |
| Gj                  | —                | —                              | Ђ                                      | Ђ                | Ђ. Ђ                  | Ђ. Ђ                | Ђ                |
| E                   | Ε                | Е                              | Е                                      | Е                | Е. Е                  | Е. Е                | Е                |
| Ž                   | —                | Ж                              | Ж                                      | Ж                | Ж. Ж                  | Ж. Ж                | Ж                |
| Z                   | Ζ                | З                              | З                                      | З                | З. З                  | З. З                | З                |
| I                   | Ι                | И                              | И                                      | И                | И. И                  | И. И                | И                |
| J                   | —                | —                              | Ј                                      | Ј                | Ј. Ј                  | Ј. Ј                | Ј                |
| K                   | Κ                | К                              | К                                      | К                | К. К                  | К. К                | К                |
| L                   | Λ                | Л                              | Л                                      | Л                | Л. Л                  | Л. Л                | Л                |
| Lj                  | —                | —                              | Љ                                      | Љ                | Љ. Љ                  | Љ. Љ                | Љ                |
| M                   | Μ                | М                              | М                                      | М                | М. М                  | М. М                | М                |
| N                   | Ν                | Н                              | Н                                      | Н                | Н. Н                  | Н. Н                | Н                |
| Nj                  | —                | —                              | Њ                                      | Њ                | Њ. Њ                  | Њ. Њ                | Њ                |
| O                   | Ο                | О                              | О                                      | О                | О. О                  | О. О                | О                |
| U                   | Ω                | Ω                              | —                                      | —                | —                     | —                   | —                |
| P                   | Π                | П                              | П                                      | П                | П. П                  | П. П                | П                |
| R                   | Ρ                | Р                              | Р                                      | Р                | Р. Р                  | Р. Р                | Р                |
| S                   | Σ                | С                              | С                                      | С                | С. С                  | С. С                | С                |
| T                   | Τ                | Т                              | Т                                      | Т                | Т. Т                  | Т. Т                | Т                |
| Č                   | —                | —                              | Ч                                      | Ч                | Ч. Ч                  | Ч. Ч                | Ч                |
| U                   | ΟΥ               | У                              | У                                      | У                | У. У                  | У. У                | У                |
| F                   | Φ                | Ф                              | Ф                                      | Ф                | Ф. Ф                  | Ф. Ф                | Ф                |
| H                   | Χ                | Х                              | Х                                      | Х                | Х. Х                  | Х. Х                | Х                |
| C                   | —                | —                              | Ц                                      | Ц                | Ц. Ц                  | Ц. Ц                | Ц                |
| Č                   | —                | —                              | Ч                                      | Ч                | Ч. Ч                  | Ч. Ч                | Ч                |
| Dž                  | —                | —                              | Џ                                      | Џ                | Џ. Џ                  | Џ. Џ                | Џ                |
| Š                   | —                | Ш                              | Ш                                      | Ш                | Ш. Ш                  | Ш. Ш                | Ш                |
| Ju                  | —                | Ю                              | —                                      | —                | —                     | —                   | —                |
| Je, ja              | —                | Ђ                              | —                                      | —                | —                     | —                   | —                |
| —                   | —                | И                              | И                                      | И                | И. И                  | И. И                | И                |

7

## b) Bosančica u rukopisu :

| Latinica | Pismana na kamnom spomeniku XVIII vijeka | Pismo na staroj olovnoj ploči | Mansatarsko pismo | Bosansko pismo |               |
|----------|------------------------------------------|-------------------------------|-------------------|----------------|---------------|
|          |                                          |                               |                   | u Krajini      | u Hercegovini |
| A        | ı                                        | q                             | g                 | j              | u             |
| B        | ı                                        | o                             | o                 | o              | o 5 8         |
| V        | ı                                        | π                             | π                 | #              | #             |
| G        | ı                                        | ı                             | f                 | f              | 2 2           |
| D        | ı                                        | A                             | K                 | A              | A             |
| Gj       | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| E        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| Z        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| I        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| J        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| K        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| L        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| Ij       | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| M        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| N        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| Nj       | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| O        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| P        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| R        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| S        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| T        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| Č        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| U        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| F        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| H        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| C        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| Č        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| Dž       | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |
| Š        | ı                                        | ı                             | ı                 | ı              | ı             |